

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

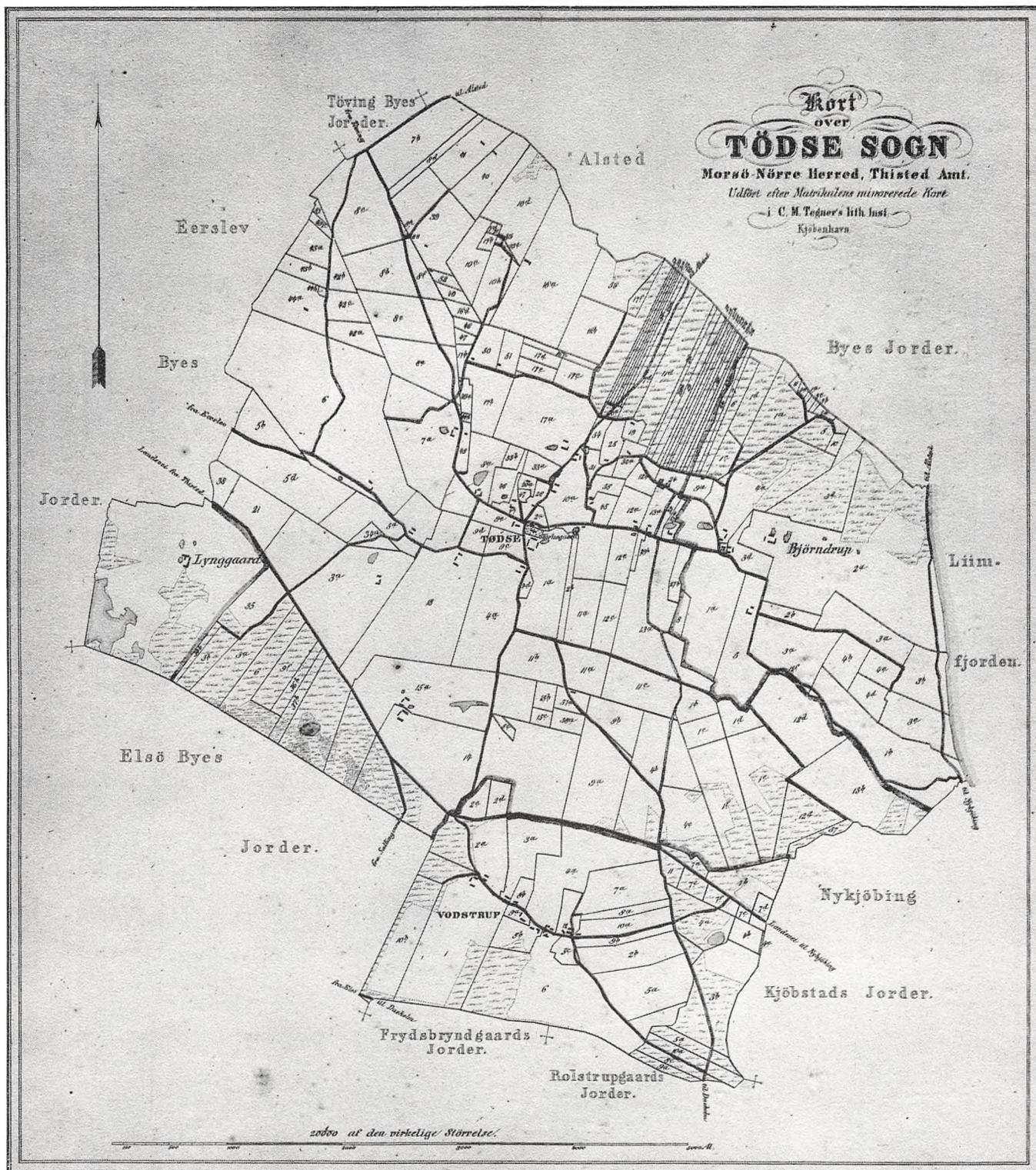
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

LOKALHISTORISK ÅRSSKRIFT

JUL PÅ MØRS

1985

Matrikulens minorerede kort findes for alle sogne på Mors. De er trykt og udgivet i 1867. Ejendommenes placering er fra kort, der er opmålt 1810-1820. Opmålingen af skellene er fra først i 1860'erne.

Forsidebilledet: Holgersgade, urmager Østergaards ejendom, det gamle rådhus og Flensborg Lager, malet af Aage Haarup. I 1916 ansatte malermester Niels Jensen i Grønnegade en ny malersvend. Han var 26 år og kom til Mors fra Randers-egnen, hvor han havde stået i lære. Straks efter ankomsten til Nykøbing lejede han sig ind hos vævemester Rasmus Peter Heinrich Wendt i Toftegade. Aage Haarup, som han hed, var ikke blot en dygtig håndværker, men også kunstnerisk begavet, og han blev hurtigt skattet i det lokale liv. Det blev til mange tegninger, akvareller og oliemalerier – især fra byen, men også fra øen. Nogle blev solgt, men de fleste foræret til venner og bekendte. – Aage Haarup lejede sig som sagt ind i Toftegade, her traf han Elvira – værtens datter. De kom til at synes om hinanden og i 1919 blev de gift. Kort tid efter flyttede de nygifte til Silkeborg, hvor de oprettede deres egen malerforretning. Aage Haarup døde i 1967. – I Nykøbing-stuen på Dueholm Kloster hænger 8 af hans meget fine akvareller og fortæller om et Nykøbing, der i dag er historie.

JUL PÅ MORS 1985

INDHOLD

C. J. Hinding 1819-1874 2 <i>Hans Overgaard</i>	Købmands- og avlsgården – og dens beboere..... 33 <i>Holch Andersen</i>
Maren Kildes vej til ægteskabet 5 <i>Steen Busck</i>	Vurdering til brandforsikring 36 <i>Chr. Tage Jensen</i>
Gamle billeder fra Morsø lokalhistoriske Arkiv ... 8	Min barndoms jul 38 <i>H. Kr. Houmøller</i>
En landsbys udvikling gennem 60 år fra 1925 til 1985 12 <i>Albert Korsgaard</i>	En ikke helt almindelig jul 41 <i>Thv. Korstgaard</i>
Morslands historiske Samfund 14 <i>Børge Jensen</i>	Gamle billeder fra Morsø lokalhistoriske Arkiv ... 42
Karby - Hvidbjerg - Redsted Spare- og Laanekasse 15 <i>N. Pagter Sørensen</i>	»Billeder fra en svunden tid« 46 <i>Dorthea Nyholm</i>
Morsø lokalhistoriske Arkiv 17 <i>Holch Andersen</i>	Sagn fra Mors 54 <i>S. Ditlevsen</i>
Fabrikanterne og fagbevægelsen 18 <i>Børge Jensen</i>	Om hundrede år er alting glemt 58
Gamle billeder fra Morsø lokalhistoriske Arkiv ... 22	Redaktion: <i>K. G. Holch Andersen</i> <i>P. Maaetoft</i> <i>Børge Jensen</i> <i>Per Noe</i> <i>Ole Hedemann</i>
Morsø Kalkselskab 26 <i>Susanne Overgaard</i>	Pris: Kr. 38,00 Tryk: Morsø Bogtrykkeri

Morslands
Historiske Museum
7.000 - 5

MORSØ LOKALHISTORISK FORLAG · Skovgade 17 · 7900 Nykøbing M.

Udgivet med økonomisk støtte fra Morsø Bank og Morsø Sparekasse.

23. ÅRGANG · ISBN 87-87566-22-2

C. J. Hinding

1819–1874

Af Hans Overgaard

I et lille hus på Østerbakken i Thisted boede Jens Chr. Sørensen med sin kone, Anne Axelsdatter. Han var skorstensfejer – en bestilling han havde arvet efter sin stedfader – men for at supplere indtægten i sommertiden, havde han en lille transportbåd, hvormed han sejlede landbrugsvarer, mursten og hvad der ellers bød sig, rundt på Limfjorden. De var blevet gift i 1814 og havde fået tre drenge, der alle måtte hjælpe med ved både skorstensfejning og sejlads for at få det hele til at løbe rundt. De to ældste drenge havde fået efternavnet Dolleris efter Jens Chr. Sørensens stedfader, mens den yngste blev døbt Hinding efter faderens fødested – et lille sted i Nors sogn.

Christen Jensen Hinding blev født 2. oktober 1819 og kom – som sine brødre – efter konfirmationen i handelslære. Han fik plads i Nykøbing hos manufakturhandler Joseph Brinkmann, Algade 10, og grunden til, at han kom i netop denne forretning, var nok, at J. Brinkmanns broder, der havde en tilsvarende stor forretning i Thisted, var gift med C. J. Hindings moster. Han blev i forretningen i 14 år – efter endt læretid som handelsbetjent – indtil han i 1848 blev selvstændig. Sin første butik havde Hinding i lejede lokaler i Algade 2 – nu Morsø Bank – og det må være gået ham godt, for allerede 10 år senere var han ejer af byens næststørste forretning.

15. maj 1849 giftede han sig med Caterina Theodora Wøller. Hun var datter af farver Wøller, der boede på Rådhusstorvet – nu Brandts hjørne – og samme dag blev endnu en af Wøllers døtre gift. Det var med købmand Laurids Trap. Nogle år senere blev svogerskabet udvidet, da den yngste af Wøllers døtre i 1856 blev

C. J. Hinding.

gift med jernstøber N. A. Christensen.

I ægteskabet med Caterina kom der i årenes løb syv børn. Den ældste, Axel, overtog senere forretningen; den anden blev lægen Johan Hinding, som vel de fleste morsboere har kendt eller har hørt om, og nummer 6 i rækken, Anne Marie, blev mange år senere mor til boghandler Johannes Fischer – her er nærmere præsentation vel unødvendig.

I 1853 købte C. J. Hinding Algade 1 for 6000 Rdl. Både for- og baghuse er bygget 1836, og det er de samme, som står endnu. Desuden var der et halvtag i skellet til Svaneapoteket; det brændte i 1915 og blev erstattet af et 2-etages hus, men det er nu nedrevet p.g.a. gadegennembrud. Hinding havde tidligere erhvervet sig en »grund eller et grundsted« ved havnen; det blev nu solgt og pengene brugt til at istandsætte og modernisere ejendommen i Algade – muligvis blev der ved denne lejlighed bygget første sal på forhu-

set – så da han flyttede ind og åbnede forretningen i juli 1856, fremstod ejendommen som en tidssvarende købmandsgård. I forhuset var der butik, to kontorer og lager, og på 1. sal boede familien. Der var 6 værelser, køkken og spisekammer, og i gavlen på loftet var der et gæsteværelse. I sidehuset, der var bygget sammen med forhuset, var der bl.a. rullestue, vaskestue med grubekeedel, saltkammer og sovekammer for butikfolkene. Baghuset forneden i gården var indrettet til pakhus, og i halvtaget ind mod apoteket var der »Stald, Vognremise og Lokummer«. De fire tegldækkede bygninger samt plankeværker og porte indhegnede den brolagte gårdsplads med træpumpen, der gav »godt og rigeligt vand«. Syd for baghuset – ned mod havnen – lå haven med blomster og urter, så der var både hyggeligt og nyttigt.

Nykøbing havde dengang kun omkring 1400 indbyggere, så dens mange købmænd levede for en stor del af handel med landboere, og vareudvalget var derfor både stort og mangeartet. Af en række småannoncer fra årene 1855-56 fremgår det, at Hinding handlede med faktisk alt: »Damp-chokolade«, parfume og sæbe, alle slags meterverer fra silke til hamp, guttaperka-regnfrakker, »Ordinaire og Brodeerte Damegaloscher«, køkkengrej, jagtgeværer, høleer og ambolte, ligesom der var stort udvalg i »Pettiteter og Nipssager til Geburtsdagspressanter«. Et stort udvalg, der gennem årene blev endnu større, f.eks. i 1869, da han også solgte Københavnske porcellain og »Ægte Sølvplet«. Ved siden af denne handel solgte han også æg og andre fødevarer til Tyskland.

Når et varelager i dag er blevet for stort, eller man skal have lidt fart i

omsætningen, hedder midlerne »udsalg«, »tilbud« o.s.v. På Hindings tid holdt man »Tombola« og »Auktion«. F.eks. var der i Morsø Avis den 23. december 1855 en stor annonce om, at en »16 skillings Tombola med 500 Gevinster...aabnes 26-12 fra Klokken 4-8. Gevinsterne har værdi fra 1 Mk. til 10 Rd...ere smukke og tildeels nyttige Gjenstande«. Læg mærke til datoen – den 26. – julehandelen er altså overstået, så det ligner vel mest vore dages nytårsudsalg. Den anden måde at holde udsalg på, auktionerne, var ret almindelige. Jævnligt var der »Auktions-Placat«er i avisen underskrevet af byfogeden; det var altså meget officielt og foregik som regel hos en gæstgiver, hvor der var plads og hvor man vel kunne få lidt at varme sig på, hvad der nok også kunne sætte købelysten i vejret. Til at begynde med var disse auktioner nok ment som et modtræk mod udefra kommende handelsmænd; men efterhånden må købmændene være blevet glade for auktionsformen, for de solgte som regel godt. Der var også mange gode ting at hente. I en annonce fra november 1855 står der, at »Efter Begjæring af Købmand C. J. Hinding afholdes offentlig Auktion hos Gæstgiver Trap Løverdagen den 24. Nov.«. Og så følger en lang opremsning af manufakturvarer: »Buxetøier, Vestetøier, Kjoletøier af Uld«, blegede hør- og hampelærreder o.s.v. – og også ting, som vi vel ikke kender i dag, f.eks. Kalmuk og Cambridges. Endvidere var der isenkram, galanterivarer, kaffemøller m.m. Det ligner jo forretningens normale udvalg, men det har vel været restpartier, beskadigede varer, og måske noget, der var blevet lidt umoderne – men i hvert fald har folk da haft lejlighed til at gøre en god handel.

I 1867 blev Christen Jensen Hinding på »Majestæten Sølvbryllupsdag« udnævnt til agent med rang i 7. klasse nr. 2. Det var en hæderstitel, der dengang blev uddelt til fremtrædende mænd af handelsstanden, og Hinding var fremtrædende. Han havde gjort det godt. Forretningen var vokset støt – i 1865 var han Nykøbings 5. største skatteyder – og dermed fulgte efterhånden en række tillidsposter og hæderstitler. Hinding var medlem af 17. februar-for-

Algade ca. 1905. Ejendommen, som Hinding ombyggede 1856, ses bag trækvognen og drengen, der går midt på gaden.

eningen fra stiftelsen i 1852 – den tog sig som bekendt af både medlemmernes og de andre borgeres kulturelle og fysiske omgivelser og betød virkelig meget for byen – og han var med i »Den sorte Klub«, da den afløste 17. Februar-foreningen først i 1870'erne. Han blev i 1873 fuglekonge ved eget skud, da foreningen »Harmonien« afholdt fugleskydning; han vandt ved denne lejlighed 6 spiseskeer og et par kopper med ske. Ved samme skydning vandt han en ragoutske for restauratør Godskesen og en teskekurv for dhrr Sietam og Mikkelsen – i øvrigt ved omskydning til skive, idet brystpladen ikke faldt første dag og ringen og kronen faldt sammen med hovedet. Januar 1861 blev han valgt til Borgerrepræsentationen og genvalgt de næste to gange – i 1867 og '73 – og fik dermed indflydelse på byens udvikling, især som formand for Plantageudvalget og formand for Udvalget til Træplantningens Fremme.

Det er netop i forbindelse med plantagen vi bør huske Hinding. Plantagen blev jo grundlagt først i 1800-tallet af bl.a. provst Schade; ikke der, hvor den »begynder« i dag, men i området mellem Nørregade og Emilievej, og herfra bredte den sig henover det, der i dag er græsplæne foran politistationen – det var »den lille skov« – og videre hen gennem det, der i dag er »Plantagen«. Terrænet mellem skrænten

og Østergade var dengang surt og fugtigt, så man nøjedes med at tilplante skrænten, at anlægge en sti langs foden af den og at plante en række popler langs den. I det nordøstlige hjørne – mod Soelbergsvej – blev der anlagt en keglebane, og der blev rejst en »Fugleskydningsstang« – mens området, hvor øerne er i dag, dengang var en »usund, mygbefængt sump«. Interessen, der havde båret plantnings- og anlægsarbejdet, døde efterhånden ud, og op mod 1850'erne gik det hele mere og mere i forfald.

Den 26. april 1852 blev Forskønnelsesforeningen stiftet som et barn af 17. Februar-Foreningen. Den satte igen skub i plantnings- og vedligeholdelsesarbejdet i plantagen, og særlig opmærksomhed blev rettet mod det sumpede sydøstlige hjørne, og en plan om et kanal- og ø-parti her blev udarbejdet. Arbejdet blev sat i gang, og efter få år – i 1856 – var den første ø færdig til beplantning.

I 1863 blev C. J. Hinding valgt som den ene af Kommunalbestyrelsens to medlemmer i Forskønnelseskomiteen, og han var til sin død drivkraften i hele plantningsarbejdet. Indtil januar 1869 var han medlem af komiteen, og derefter blev han formand for det Plantageudvalg, som da blev nedsat i henhold til den nye kommunallov. Hinding optrådte utvivlsomt med stor myndighed allerede i sin første tid i byrå-

det. I februar 1863 – en måned efter, at han var indtrådt i Forskønnelseskomiteen – var der misfornøjelse i byen ved rygten om, at de gamle popler langs skrænten i plantagen skulle fældes. Flere fremstående mænd i Kommunalbestyrelsen anmodede derfor komiteen om at stille sagen i bero; men heldigvis var henvendelsen fulgt op af en bemærkning om, at byrådet naturligvis anerkendte Forskønnelseskomiteens kompetence i alle spørgsmål vedrørende plantagen. Denne bemærkning – der blev opfattet således, at Kommunalbestyrelsen erkendte, at den ikke kunne stille fordringer – gjorde, at komiteen den 18. februar svarede, at man ville være imødekommende og lade poplerne stå indtil videre. Samtidig lod man dog Kommunalbestyrelsen vide, at indblanding i komiteens sager i fremtiden ikke ville blive tålt, men ville resultere i nedlæggelse af hvervet som komitémedlemmer. Kommunalbestyrelsen takkede for venligheden og undskyldte, at man havde foranlediget en misforståelse. Således var alle tilfredse, og – – kort tid efter blev poplerne fældet, og en smuk lindeallé blev plantet i stedet. Selv om hele Forskønnelseskomiteen var enige om svaret, er man ikke i tvivl om, at der er kommet en ny og ivrig mand ind i arbejdet.

Plantagens fortsættelse østpå – derfra hvor der i dag er legeplads – var også begyndt; men her viste sig vanskeligheder. Træer blev plantet og groede godt de første år, hvorefter de gik i stå og forkrøbledes eller visnede bort. Mange gange begyndte man forfra, og mange forskellige træsorter blev prøvet; men med det samme dårlige resultat, og trods Hindings utrættelige indsats lykkedes det ikke at få noget til at gro. Jordbunden var mere tør og mere sandet end i den gamle del af plantagen, og man forsøgte at forbedre den, bl.a. ved at tilføre dynd fra fjorden, men stadig uden held. Først længe efter Hindings død blev man klar over, at der $\frac{3}{4}$ -1½ alen under overfladen lå et lag al, hårdt som et gulv, og først da det var brudt, kunne træerne vokse.

At ikke alle var lige omsorgsfulde over for plantagen – og at »den-gang« ikke var så forskellig fra

»nu« – kan man måske se af et læserbrev i Morsø Avis maj 1863. Det begynder med at omtale alle de »pekuniaire Midler« og den store frivillige arbejdsstyrke, der nylig er brugt i plantagen for at give den et hyggeligt og venligt udseende. Derefter beklager brevskriveren den vandalisme, der har stået på i flere år, og særlig de sidste fjorten dage, hvor »der paa en længere Strækning er afbrudt en ikke ubetydelig Mængde unge Grene af Træerne«... Enten det nu er sket i kådhed eller råhed, er det lige dadelværdigt og næsten lige strafværdigt...» Havde vore Forfædre, som gav Impulsen til og plantede de første Træer i Plantagen, og den nærmeste Eftertid, der fredede om disse, ikke vidst bedre at beskytte Anlægget mod Fjendehånd, end det nu er Tilfældet, da vilde de sandsynligvis for Tiden kun være golve Bakker, hvor der nu staaer venlige Træer«. Indsenderen anbefaler derpå bestyrelsen at forbyde al indsamling af grene og løv i plantagen og bemærker, at politimesteren allerede året før har advaret mod at beskadige træerne, men at det jo ikke har hjulpet synderligt. Han mener, at det må være skovfogedens opgave »at værne om Træerne og søge at opdag Gjerningsmændene«... »men sjelden eller aldrig seer man ham paa sin Plads...« Og efter en længere nedvurdering af skovfoged og opsyn, slutter han med en opfordring til »Byens Indvaanere« om at »frede om Anlægget«, således at dens heldige udvikling kan fortsætte. Han underskriver sig kun »En Ven af Plantagen«.

Et referat i Morsø Avis 27. august 1872 viser, at C. J. Hinding var hovedmanden i plantagearbejdet: »I Løverdags havde en Kreds af Byens Borgere indbudt Hr. Agent Hinding til et Festmaaltid for at faae Leilighed til at udtale en taknemmelig Paaskjønnelse af den Dygtighed, Smag og opofrende Interesse, hvormed Agenten i flere Aar har ledet Forskjønnelsen af Byens Lystanlæg«. Middagen skulle have været holdt i Plantagen, men et kraftigt regnvejr tvang arrangørerne til at flytte festen til restaurant »Harmonien« i sidste øjeblik. »... Hrr. Cancelliraad, By- og Herredsfoged Seydewitz udbragte Skaalen for Hædersgæsten...« »Derefter drog Del-

tagerne ud til Anlægget, hvor et smukt Vauxhall (kulørte lamper i træerne) og et meget vellykket Fyrværkeri« glædede festdeltagerne. Avisen beretter videre, at der var livlig stemning med sange og taler omkring punchebollen til ud på natten, hvorefter alle gik hver til sit.

Men C. J. Hinding fik altså ikke lov at se den østlige del af plantagen gro op. Han blev ramt af tyfus under en epidemi og døde 31. oktober 1874 efter 17 dages sygeleje. I nekrologen står, at »han ved Flid og Retsind havde erhvervet sig sine Medborgeres udelte Agtelse, hvorom de Tillidsposter i Kommunens Tjeneste hvormed han bæres, bære et talende Vidnesbyrd«, og der står, at han var Overformynder i flere år, indtil han i 1861 kom i Byrådet.

Hans enke, Caterina Theodora Hinding, drev et par år forretningen i Algade 1 videre med den ældste søn, Axel, som bestyrer, hvorefter han overtog den og drev den videre i nogle år.

Enkefru Hinding solgte ejendommen i 1896 til skomager P. Jepsen (Mark), og hun døde 1904 – 30 år efter sin mand.

Nykøbing nåede dog endnu en gang at fejre Hinding, nemlig ved sølvbrylluppet i 1874. Det var jo en »dobbelte« fest; men hyldesten var vel stor nok til begge par. Morsø Avis skriver: »15-5 fejrede vor By's afholdte og særdeles agtede Borgere Christen Jensen Hinding og Købmand Laurids Severin Trap Sølvbryllup«... »Hustruerne ere Søstre«... »I Dagens Anledning fandt almindelig Flagning Sted fra Gaderne og Havnen«.

Lokalhistorisk nyhed!

BENT SØNDERGAARD Klokken er fem minutter før tolv

Træk af besættelsestiden
afspejlet i et illegalt blad fra
Mors og Thy.

102 sider med illustrationer.
Pris: 58 kr. plus porto

Distribution:

Morsø lokalhistoriske Forlag
Skovgade 17, 7900 Nykøbing Mors

Maren Kildes vej til ægteskabet

Af Steen Busck

Hvor mange fortællinger kender vi ikke om de unge elskende, der ikke måtte få hinanden for forældrene: Dette har været det stående tema i megen digtning: kærligheden kontra fornuftsægteskabet.

Det er en almindelig antagelse, at fornuftsægteskabet var det almindelige i ældre tid, at ægteskabet snarere var en forbindelse mellem to familier end mellem to mennesker. Familien, navnlig den besiddende familie, så i det rette parti en mulighed for at forøge prestigen og rigdommen, og det var familiens overhoved, der traf beslutningen, ikke det unge menneske selv. Moderne familiehistorikere har villet vide, at det følelsesbegrundede ægteskab er et nyt fænomen, der i det væsentlige har sin oprindelse i romantikkens tid i begyndelsen af det 19. århundrede. Det begyndte i de oplyste lag og bredte sig derfra ud i befolkningen, indtil det i dette århundrede blev almindeligt i alle lag, at unge mennesker valgte deres tilkommende selv og giftede sig af ren og skær tilbøjelighed for hinanden.¹⁾

Følgende lille historie kan belyse forholdene blandt bønder på Mors før romantikkens tid.

I Sundby boede i begyndelsen af 1770'erne en gårdmand ved navn Christen Kield eller Kilde. Hans gård lå omtrent der, hvor smedens bygninger med skiltet »Sundby Trapper« nu ligger. Der har vel været en kilde eller brønd ved stedet, for Christens forgængere i gården havde, lige så langt tilbage vi kan følge dem, alle båret tilnavnet »Kield«. Gården var en af de mindste i byen, kun godt 4 tønder hartkorn, men Christen Kield var »en riig og formuende Mand og Selvejer«, hedder det i tingbogen. Han og Niels Sørensen i Søndens Kirk var de eneste selvejere i byen.

Christen Kield og hans kone Johanne var oppe i årene og havde ingen børn, men de havde taget Christens broderdatter Maren til sig. Hendes far var død, allerede da hun var fire år. Nu var hun over tredive og boede stadig hos dem. Men situationen var ikke kritisk. Det var almindeligt, at piger blev tredive, før de giftede sig, kan vi se af kirkebogen.

Maren havde bejlere nok. Der var særlig én, der trængte sig på, Laurs Bukhauge fra Flade. Han var på alder med Maren og havde tjent i gården i to omgange, sammenlagt tre år. Siden var han kommet til Solbjerg præstegård og derfra til præstegården i Skarum. Laurs var en oplyst karl, som både kunne læse og skrive, og han havde en stærk vilje. I 1774 lagde han sag an mod Maren for brudt ægteskabsløfte. Det var dyrt at føre sag for herredsretten, så Laurs har heller ikke været helt uden midler. Sagen er fyldigt refereret i tingbogen. Derfra kender vi detaljerne.²⁾

Laurs var, da han tjente hos Christen Kield, kommet til en forståelse med Maren, sagde han. Han havde friet til hende, og hun havde sagt ja. Så havde han snakket med Christen, der havde givet sit samtykke på den betingelse, at Laurs skaffede sig et »Friedheds Pas«. Laurs var stavnsbundet til det gods, han kom fra, og risikerede at blive taget til militæret i otte år, og så kunne han jo ikke godt overtage gården efter Christen. Friedhasset blev købt og betalt og overladt til Christen, og Johanne gemte det på bunden af én af sine kister. Noget tydede på, at Christen nu har set gårdens fremtid sikret, for det var ved denne tid, han købte den til selveje. Endnu i hoverireglementet af 1770 står han opført som fæster under Nandrup.

Men hvem der ikke var sikker var Maren. Hun havde aldrig »hverken hemmelig eller aabenbar indgaaet noget ægteskabsløfte udi nogen Samfortrolighed med Laurs Pederesen Bukhauge«, sagde hun.

Da Laurs var flyttet til Solbjerg, havde de fået en ny karl i gården. Det var Peder Jensen Klitgaard, næstældste søn af selvejeren i Klitgård nord for Faartoft, en god gård at dømme efter skifterne og de første brandtaksationer. Peder har nok heller ikke været uden midler. Han var 5-6 år yngre end Maren og lige som sin forgænger stærkt interesseret. En dag friede han til hende.

Svaret var ikke klart. Peder fortæller, at da han »anholdt hos Maren Poulsdatter om ægteskabsløfte«, svarede hun, »at hun ikke maatte for hendes Farbroder om endskjønndt hun endog dertil hafde Sindelag«. Om det var Laurs Bukhauge, der stod ham i vejen, det vidste Peder ikke. Han var så flyttet fra Christen Kields igen og havde netop i 1774 overtaget en af nabogårdene, en 9 tdr. hartkorn stor gård under Glomstrup, som lå dér, hvor nu Edvard Hedegaards sted ligger.³⁾

Samme efterår dukkede en tredje bejler op. Denne gang var det ikke karlen i gården, der friede, men en velstående gårdmand fra nabosognet Skallerup. Morten Sørensen hed han. Han havde del i Sundby mark og har været en velkendt mand i byen. Frieriet kom bag på Christen Kield og nok også på Maren, men hun betænkte sig ikke længe. Denne gang var svaret klart. Inden længe blev der holdt trolovelsesgilde, og så var sagen afgjort. Trolovelse var i praksis det samme som bryllup. Påfaldende hurtigt derefter, allerede i januar 1775, blev også brylluppet afviklet.

Hastværket skyldtes uden tvivl

Laur Bukhauge. Aldrig så snart var trolovelsen kendt, før han rejste sagen mod Maren og hendes plejefader. Han hyrede byskriver Hielm i Nykøbing til at føre den for sig. Maren forsvarer blev ridefogeden på Glomstrup, Frederik Juul.

Sagen blev lang og pinefuld for begge parter. Maren, Christen og Johanne måtte til Nykøbing adskillige gange for at afgive forklaring. Også Peder Klitgaard og Niels Sørensen i Søndens Kirk blev afhørt, og Laur madmoder, enken efter nyligt afdøde pastor Steenberg i Solbjerg, måtte aflægge vidnesbyrd for provsteretten. Herredsfogeden opgav til sidst at dømme i sagen og viste den over til tamperretten, hvor bispen og stiftsamtmanden havde sæde. I tamperretsprotokollen findes imidlertid intet om Laur Bukhauge, så han har nok opgivet at føre sagen videre.⁴⁾

Han havde heller ikke andet end skam og udgifter af den. Hverken hans egen sagfører, byskriver Hielm, eller forsvareren Frederik Juul tog sagen alvorligt. Nok tilhørte både Christen Kiøls, Niels Sørensen, Peder Klitgaard og vel også Laur det øverste lag af landsbybefolkningen, men de var jo kun bønder. Der var langt fra dem og op til de dannede, kjoleklædte herrer i retssalen. Ridefoged Juul gjorde sig ret så lystig over denne Laur Bukhauge og hans »Urolighed af den utiidig Ild, som hos hannem skal brænde til den dydige Pige Maren Poulsdatter Kilde, at hand omtrent lige som Raae Bokken (jfr. Bukhauge) eller rettere Spits Hiorten, der breger efter frisk Kilde Vand (jfr. Kilde), endnu lige som forhen attraaer og higer efter at rive en Klud af samme dydige Piges besmittede Klæder«.

Hvad angik Maren Kilde, sagde Juul, havde hun »aldrig taget deel udi den utiidig Begierlighed, som Bokken kand have haft til hendes«.

Hielm svarede igen med samme mønt. Om sin klient sagde han, at Laur Bukhauge havde »noget uanstændigt i sin forlovelsestid med Maren Poulsdatter af alle Kræfter skyet, og ventelig desarsag haver Maren Poulsdatter ikke befunden ham af samme Art som hun... og derfor udvalgt sig en anden, som

Tegning fra Illustreret Tidende 1. december 1867.

bedre kunne opfylde hendes Begierligheder«.

De høje herrers taktik gik med andre ord ud på at sværte modpartens klient til som et liderligt og uanstæn-

digt menneske. Hvad kendte vel bønder andet end liderlighed.

Laur fik hurtigt nok. Han afskedigede sin sagfører og hyrede en ny, birkedommer Hofmann fra Skive,

som imidlertid ikke gjorde det meget bedre. Hielm fik ingen penge og måtte siden slæbe Laurs for retten for at få dem drevet ind. Det er ikke usandsynligt, at Laurs har måttet opgive sagen som en bitter og ruineret mand.

Christen og Johannes og Niels Sørensens og hans kones vidnesbyrd bærer alle præg af den kendsgerning, at Maren omsider var kommet i hus hos Morten Sørensen. Nu gjaldt det om at holde fast. Johanne var hverken til at hugge eller stikke i. Hun var nok på kanten af, hvad hendes sandheds ed kunne bære, da hun i retten udtalte, »at hun var ganske uvidende om, at nogen slags venskab eller ægteskabs forbindelse imellem Maren og Laurs var eller havde været«.

Der havde heller aldrig, sagde hun, været nogen ægteskabsforhandling mellem familierne hverken i hendes hus eller noget andet sted. Niels Sørensen og hans kone støttede hende, men de var ikke helt så afvisende. De havde aldrig hørt Maren tale om nogen forlovelse med Laurs, men hun havde engang sagt noget om, at Laurs skulle have nogle af hendes ejendele, dersom hun døde. Det var da hun var alvorligt syg, og der var udsigt til, at hun ikke kunne stå det igennem. Det samme havde hun sagt til Christen, fortalte han, at »hvis hun døde af denne svaghed skulle vel Laurs Bukhauge have noget af hendes Efterladenskaber, eller hendes Farbroder kunne vel give ham noget om han vilde«. Men disse ord var »sagt i Raserie«, tilføjede Christen, han mente vel febevildelse. Niels Sørensens kone havde senere hørt Maren sige, at hun ikke ville have mere med Laurs Bukhauge at bestille.

Christen udtalte iøvrigt i retten, at Maren selv kunne bestemme, hvem hun ville have. Men én skulle hun jo have, for hun var jo »ikke paa anden Grund end hun skulle have sig en Mand i Gaarden«, og Christen selv »ville villig have afstaaet sin Gaard til hende, naar hun det havde forlanget«.

Hvad kan vi nu slutte af Marens historie? Ja, billedet er jo ingenlunde klart. Vi finder rigtignok det patriarkalske mønster, man normalt forventer af hin fjerne tider. Maren var ikke så frit stillet som nutidens

piger. Hun var som enhver anden kvinde dengang umyndig og kunne ikke vælge partner uden sin mandlige værges samtykke. Sådan sagde loven, og både Laurs, Peder Klitgaard og Morten Sørensen havde da også været hos Christen for at få hans samtykke. Der var desuden under retssagen tale om en ægteskabsforhandling mellem familierne, som ifølge Johanne ikke havde fundet sted. En sådan forhandling har åbenbart været almindelig.

På den anden side sagde Christen flere gange under retssagen, at Maren selv måtte bestemme, og hele forløbet tyder jo på, at han talte sandt. Maren havde ganske vist sagt til Peder Klitgaard, at hun ikke måtte for Christen, men mon ikke hun bare har skudt afgørelsen fra sig, fordi hun ikke kunne få sig til at give Peder ren besked eller simpelt hen ikke vidste, hvad hun ville? Mon ikke Maren har været stedt i det frie valgs ubehageligheder, nøjagtigt som nutidens piger er det? Og så er Morten Sørensen kommet ind til sidst som den sorte hest, der befriede hende for alt besværet. Hun sagde ja, ikke af kærlighed måske, men han havde en god gård og var måske en flink mand. Ægteskabet var uden tvivl fornuftigt. I Marens og Mortens efterslæggt finder vi mange af det følgende århundredes førende gårdmænd i Skallerup og Solbjerg sogne. Måske var det et fornuftsægteskab, men fornuften var Marens. Den var næppe Christens, for han fik ingen arvtager til sin gård. Han og Johanne sad i gården endnu langt op i deres høje alderdom, og siden blev den solgt med al jorden og lagt ind under nabogården, Sundbygård.

Men hvad med kærligheden? Hvad har Laurs følt? Også det må vi gætte os til. Den retssag, han kastede sig ud i, var et højst ufornuftigt og voveligt foretagende. Han var mig bekendt den eneste tjenestekar, der nogensinde på eget initiativ rejste sag ved Morsø herreders ret både i dette og de foregående århundreder. Men ingen véd jo, om han virkelig var ulykkeligt forelsket i Maren eller bare havde været ude efter et godt parti og nu følte sig snydt. Det eneste glimt af følelserne, vi får, er udsagnene om Marens febevildelse. Hvis hun havde villet

efterlade sine ting til Laurs, må hun jo have følt noget for ham, om ikke andet en vis skyld.

Den anden forsmåede bejler, Peder Klitgaard, sad endnu tretten år derefter ugift i sin store gård i Sundby. Havde Maren været den eneste for ham? Vi får det aldrig at vide. Både hans, Marens og Laurs' følelser må vi i det store og hele gætte os til, selv her hvor kilderne kommer meget tættere på end ellers. Og hvor langt ville selv den mest ideelle kildesituation bringe os, når de implicerede parter måske ikke engang selv vidste klar besked. Virkeligheden er jo som regel noget mere kompliceret end bonderomanernes og ugebladnovellernes klare modstilling af kærligheden og fornuftsægteskabet.

Endelig kan Maren jo have været et enestående tilfælde. Det er langt fra sikkert, at andre gårdmænd gav deres døtre den samme frihed, som hun fik. Flere sager fra Sundby i disse år tyder dog på, at bønderkvinderne havde en noget friere stilling end den, loven og myndighederne tilstod dem, og end de senere fik. Overgangen fra fæste til selveje og dermed til en større slægtsbevidsthed blandt bønderne kan meget vel have befordret fornuftsægteskabet samtidig med, at romantikken slog igennem i de dannede kredse, som Hielm og Juul tilhørte. Som en gårdmand i det 19. århundrede udtrykte det: »Jamen, en ka' da også hold' af jen, der hår nøj«.

1. Jfr. f.eks. Edward Shorter: Kernefamilien historie, Kbh. 1979.
2. Morsø Herreders Justitsprotokol 1774-76, Landsarkivet i Viborg. Der er efter stævningen optaget to tingsvidner i sagen. Disse og de to følgende retsmøder findes refereret spredt over de sidste ca. 300 blade i den protokol, der slutter i sommeren 1775. Resten af sagen indtil dommen 13.5.1776 findes over de første 80 blade i den efterfølgende protokol.
3. Peder Klitgaard overtog gården efter Jørgen Pedersen, der måtte forlade den efter at have været indblandet i den bekendte sag om »kysse-sekten«, som hans tjenestekar Peder Lassen var hovedperson i (jfr. Steen Busck: En alternativ bevægelse i 1700-årene, Den jyske Historiker nr. 25, 1983).
4. Tamperretten var en særlig gejstlig ret, som tog sig af ægteskabssager. Tamperretsprotokollen findes i Aalborg Bispearkiv, Landsarkivet i Viborg.

Arkivet vil gerne have oplysninger om dette billede. Personnavne og hvor de boede.

Bager Andreas P. Jessen med familie udenfor bageriet i Redsted, ca. 1920. Jessen, der var sønderjyde, begyndte som bager i Redsted 1898.

Hvem er denne familie, og hvor boede de? Billedet er taget af Thordal, der havde atelier i Håndværkerforeningen 1908-1938.

Folkeholdet på Blidstrup 1917. Arkivet kender kun navnene på: Bageste række: Mejner Nørgaard. Nr. 3 Hans Jensen. Nr. 4 i forreste række er Olga Jensen.

Uddeler Seerup, ved pengekassen, og personalet i Ørding Brugs 1918, klar til at imødekomme kundens ønsker af dagligvarer og isenkram, strømper m.m.

Jens Hansen sammen med to gode venner, den lange pibe og hunden. Vils 1918.

Barber Laurids Holbæks børn fremviser stolt deres dukker og fine kjoler for fotografen. Vils 1919.

Gymnastikhold fra Vils 1925. Arkivet vil gerne have oplysninger om navnene på de gæve gymnaster.

Sejerslev Ungdomsforening på cykeltur, ca. 1910. Arkivet kender kun navnene på Chr. Søndergaard, Ane og Mikkel Roesen og Niels Riis.

En landsbys udvikling gennem 60 år fra 1925 til 1985

Af Albert Korsgaard

Landsbyen Skallerup er beliggende på nordvestsiden af Mors. Landsbyens areal udgør 285 hektar, og den hører til en af Morsø kommunes mindste byer. Den har 76 indbyggere. Byen er smal og langstrakt med en kyststrækning på 4½ km og kranset af ret høje bakker mod Limfjorden.

Kirken ligger midt i byen, og fra gammel tid og før udflytningen, som i Skallerup skete i tiden fra 1787, lå gårdene, som skik var dengang, tæt ved kirken.

For den, som passerer Skallerup, kan det måske i første omgang synes, som om der ingen forandring er sket i landsbyen gennem de seneste 60 år. Men således forholder det sig ikke. Skallerup har som andre landsbyer taget del i udviklingen på godt og ondt.

Landsbyens huse og gårde er anført med nummer på hosstående landkort begyndende ved kirken og omfattende ialt 34 bebyggelser.

I 1925 var der i Skallerup 13 gårde, 10 husmandssteder og 8 beboelseshuse. Af husmandsstederne var 4 med et så lille jordareal, at der

kun kunne »holdes« 1 højst 2 køer. Der er senere opført 3 ejendomme. Gård nr. 21 er udstykket fra »Østergård«, og gård nr. 22 er udstykket fra nr. 13. Endvidere er hus nr. 32 opført efter 1925.

I løbet af de 60 år til 1985 er der sket ændringer således, at der nu er 13 gårde, 2 husmandssteder, 14 beboelseshuse og 5 helårshuse benyttes som sommerhuse.

Landbrugets driftsform har også gennemgået vidtgående forandringer. Således var der i Skallerup i 1925 ialt 23 mælkeleverandører til Øster Jølby Andelsmejeri, medens der i dag kun er 2 leverandører. De resterende landbrug drives med svinehold eller uden dyr.

Foruden landbruget var der i Skallerup i 1925 følgende virksomheder m.v.:

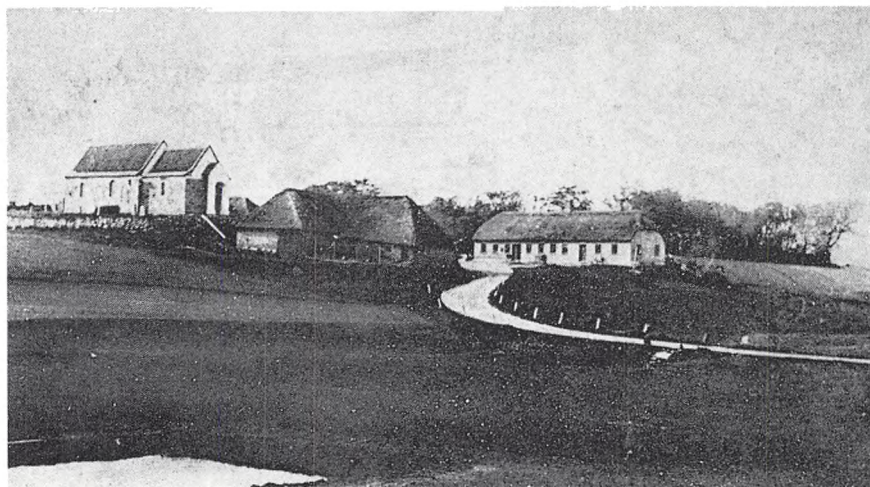
- Nr. 4 Friskole
- » 10 Cykelreparation
- » 12 Tømrerforretning
- » 19 Fiskeri som bibeskæftigelse og fra robåd
- » 27 Tømrer- og snedkerforretning
- » 31 Købmandsforretning

De nævnte virksomheder er alle nedlagt og i 1985 udgør de liberale erhverv foruden landbruget:

- Nr. 13 Maskinstation
- » 22 Handel med husdyr

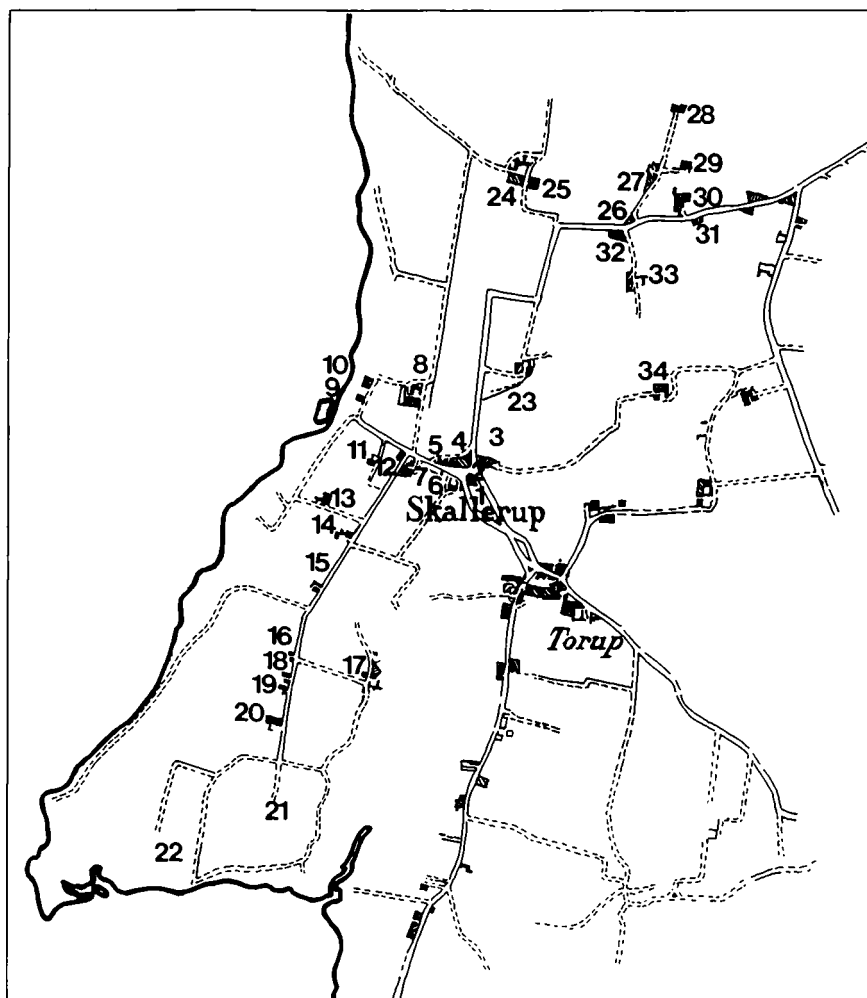
I nedenstående fortegnelse er anført huse og gårde med ejerforhold i 1925. I parentes er anført navnene på skiftende ejere efter 1925:

- Nr. 1 Gårdejer Villads Dahl og hustru Sidsel, »Brogård« (nuværende ejer: Kristian Dahl).
- Nr. 2 Rentier Ingeborg Dahl (Niels Peter Hansen og Henry Hansen. Nuværende ejer: Harald Bundgaard).
- Nr. 3 Gårdejer Kristian Sandal og hustru Line, »Kjeldgård«, senere kaldet »Kilden« (Aage Søndergaard Jensen. Nuværende ejer: Stig Søndergaard Jensen).
- Nr. 4 Skallerup Friskole. Er i de senere år benyttet som bolig (nuværende ejer: Niels Ørbæk).
- Nr. 5 Gårdejer Ole Kristian Bro og hustru Maren, »Hansesminde« (nuværende ejer: Ejnar Bro).
- Nr. 6 Husmand Ole Møller og hustru Else (Henning Kristensen, Frederik Søndergaard og Johanne Madsen, nuværende ejer: Ingemann H. Pedersen).
- Nr. 7 Husmand Jens Lynggaard og hustru Mitte, »Elmely« (Peder Lynggaard, nuværende ejere: Margrethe og Kristian Lynggaard).
- Nr. 8 Gårdejer Niels Mejlhede, »Mårbjerggård« (Hessel Nørbjerg, Hans Norden-dahl Jensen og Kristian Bülow, nuværende ejer: Frederik Bülow).

Skallerup kirke og Ole Bros gård ca. 1880.

- Nr. 9 Arbejdsmand Søren Jensen, kaldet Søren Fynbo, og hustru Marie, »Fjordlyst« (nuværende ejer: Leo Madsen).
- Nr. 10 Kirkebetjent Niels Peter Hansen og hustru Else, »Mikebo« (Johanne Madsen og Leif Erichsen (nuværende ejer: Michael Erichsen).
- Nr. 11 Husmand Andreas Sandal og hustru Kirstine (Peder Dissing, nuværende ejer: Oluf Raskmark).
- Nr. 12 Tømrer Peder Andersen og hustru Line, »Linebo« (Kaj Frost, nuværende ejere: Martin Jørgensen m.fl.).
- Nr. 13 Gårdejer, sparekassedirektør Søren Dissing (Peder Dissing, nuværende ejer: Martin Jørgensen).
- Nr. 14 Gårdejer Kristian Toft og hustru Kirstine, »Lykegården« (Andreas Sø, Poul Jensen, Kramer Kristiansen, Svend Odgaard og Holger Jørgensen, nuværende ejer: Ingeborg Jørgensen).
- Nr. 15 Gårdejer Lars Bak Jensen og hustru Maren (nuværende ejer: Kresten Søndergaard).
- Nr. 16 Rentier Inge Marie Bro (Kristian Toft og Søren Toft, nuværende ejer: Kai Pedersen).
- Nr. 17 Gårdejer Peder Søndergaard, »Østergård« (Frederik Søndergaard og Jens Mark, nuværende ejer: Søren Mark).
- Nr. 18 Rentier Peder Jepsen og hustru Maren Bak (Jens Krogsgaard, Jeppe Andersen, Harald Madsen, Hans Bak og Herluf Noppenau, nuværende ejer: Allan Bojesen).
- Nr. 19 Husmand og fisker Anders Jensen og hustru Ane (Harald Pedersen, nuværende ejer: Magnus Græsborg).
- Nr. 20 Gårdejer Ole Dahl og hustru Kirsten (Mikkel Kristian Dahl, nuværende ejer: Otto Gro-Nielsen).
- Nr. 21 Udstykket fra »Østergård« og bygningerne opført 1937, gårdens navn er »Vester-

- gård« (ejer: Niels Søndergaard).
- Nr. 22 Udstykket fra nr. 13, Søren Dissings gård, bygningerne opført ca. 1935 (Jens Kr. Hansen og Valdemar Pedersen, nuværende ejer: Herluf Pedersen).
- Nr. 23 Gårdejer Jeppe Andersen og hustru Jensine, »Majgård« (Poul Krogh, Aksel Dam Christensen, Jacob Ejner Thøgersen og Kristian Lynggaard Pedersen, nuværende ejer: Ellen Thomsen).
- Nr. 24 Gårdejer Peder Hessel Krogh og hustru Maren, »Langtoftegård« (Poul Krogh, nuværende ejer: Thorkild Krogh).
- Nr. 25 Huset hører under »Langtoftegård«.
- Nr. 26 Kristian Nielsen og hustru Kathrine, »Mettesminde« (Andreas Nielsen og Peder Klausen, nuværende ejer: John Saaby).
- Nr. 27 Tømrer- og snedkermester Aksel Søndergaard og hustru Stinne (nuværende ejer: Kristian Pedersen).
- Nr. 28 Husmand Anders Poulsen Andersen og hustru Maren (Anders Majgaard, nuværende ejer: Jens Filtenborg Sørensen).
- Nr. 29 Husmand Ejnar Hansen og hustru Krestine, »Nørrehyldig« (nuværende ejer: Martin Kusk Pedersen).
- Nr. 30 Murer og husmand Søren Sørensen og hustru Else (Peder Klausen og Ole Kr. Bro, nuværende ejer: Børge Hansen).
- Nr. 31 Købmand Søren Kristian Sørensen og hustru Sine (Hans Riis, Sander Madsen og Hans Boisen, nuværende ejer: Jens Vagn Tang).
- Nr. 32 Huset bygget ca. 1935 af Jens Sandal (nuværende ejer: Peder Mikkelsen Pedersen).

Nr. 33 Gårdejer Jens Sandal og hustru Marie, »Ny Majgård« (Thomas Pedersen, nuværende ejer: Bent Sandal Pedersen).

Nr. 34 Gårdejer Jens Knudsen Jensen og hustru Edel Marie, »Engholm« (Lars Knudsen Jensen, nuværende ejer: Ejgil Jensen).

Det kan tilføjes, at ejendommene nr. 11 og 30 er nedbrændt efter 1925. På nr. 11 er efter branden alene et beboelseshus (sommerhus) tilbage, medens nr. 30 er genopbygget med beboelse og landbrugsbygninger.

Bygningerne til gård nr. 13 er nedrevet, og på stedet er opført et beboelseshus og maskinhuse.

Landskabet har skiftet karakter. I 1925 var mange huse og gårde tækket med stråtag, og fordelt på gårdene var der 9 vindmøller af forskellig størrelse. Møllerne brugtes som trækraft for tærskværk, kværn m.v. I dag er der kun 1 vindmølle i landsbyen, og den fremstiller elektricitet.

Ved kirken og den nordlige del af landsbyen er der foretaget vejforlægning, og vejnettet er asfalteret. Vejforholdene er nu særdeles gode i forhold til de ofte hullede grusveje i 1925, men vejføringen er ikke så idyllisk, som da vejen gik gennem Villads Dahls gård og førte i et skarpt sving rundt om Friskolen.

Ejerskifte af landbrugsjord:

Solgt fra nr. 6 til nr. 1 ca. 8 tdr. land. – Solgt fra nr. 11 til nr. 14 og 15 til deling ca. 14 tdr. sæde. – Solgt fra nr. 12 til nr. 14 ca. 3 tdr. sæde. – Solgt fra nr. 13 til nr. 14 og 15 til deling ca. 17 tdr. sæde. – Solgt fra nr. 17 til nr. 21 ca. 36 tdr. sæde. – Solgt fra nr. 18 til nr. 15 ca. 4 tdr. sæde. – Solgt fra nr. 19 til nr. 15 ca. 4 tdr. sæde. – Solgt fra nr. 20 til nr. 22 ca. 43 tdr. sæde. – Solgt fra nr. 28 til Henning Nielsen, Sundby, 12 tdr. sæde. – Solgt fra nr. 29 til Martin Lyndrup, Sundby, 12 tdr. sæde. – Solgt fra nr. 31 til nr. 30 1 td. sæde. – Solgt fra »Hangård« i Sundby til nr. 30 1 td. sæde. – Solgt fra 3 ejendomme i Solbjerg til nr. 33 33 tdr. sæde.

Morslands historiske Samfund

Af Børge Jensen

Øster Jølby skole bød på ideelle forhold til sæsonstarten den 8. oktober 1984. I samarbejde med Morsø Folkeuniversitet havde vi fået universitetslektor Steen Busck, Århus, til at holde foredrag om »Grundlæggelsen af den moderne landsby med Sundby som eksempel«. – Steen Busck fængslede de 45 fremmødte gennem en kyndig orientering om udskiftningen af jorderne i Sundby i 1782. Rigshistorie og lokalhistorie gik her op i en højere enhed. Sådan skal det gøres!

Også ved sæsonens andet foredrag samarbejdede vi med Folkeuniversitetet. Lektor Margaretha Balle-Petersen, København, som er den største kender af forsamlingshusenes historie, holdt et fortræffeligt og levende foredrag om »Forsamlingshuskulturen – oprør og tradition«. Vi havde henlagt dette møde til Frøslev forsamlingshus, men kun 20 havde ønsket at komme til at se ind ad andres »vindver«. På baggrund af den påståede interesse for forsamlingshusenes ve og vel var tilslutningen svag, ikke mindst fra forsamlingshusbestyrelsernes side.

Før og efter jul afholdt vi en studiekreds i Tødsø skole over emnet »Fattigdom og fattigforsorg på Mors i ældre tid«. Arnold Kæseler og Henning Olsen fra bestyrelsen havde påtaget sig dels det meget store forarbejde, dels 10 afteners studiekreds. Desværre meldte kun 8 deltagere sig, men alligevel gennemførtes arrangementet. Tak for det!

På generalforsamlingen den 16. april på Dueholm skete for første gang ændringer i Samfundets ledelse. Lærer Svend Andersen, Outrup, ønskede ikke genvalg, og heller ikke bogtrykker Jakob Nyborg ønskede at fortsætte som revisor. De to afløstes af henholdsvis gartner Hans Overgaard og fuldmægtig Kaj Knudsen. Bestyrelsen takker Svend

Andersen og Jakob Nyborg for deres arbejde for Morslands historiske Samfund. Efter generalforsamlingen viste Per Noe Dansk Film Co.'s film fra Nykøbings købstadsjubilæum i 1949.

I strålende sommervejrtog tog 35 medlemmer af Historisk Samfund og Morsø slægtshistoriske Forening den 1. juni til museet på Moesgård for at se den store udstilling om udvandringen til U.S.A. »Det forjættede land«. Der var vist almindelig tilfredshed med turen, som blev gennemført med bus og til en rimelig pris.

Sommerudflugten til historiske steder på Mors foregik lørdag den 7. september. Trods stormvejr og sen høst sluttede 42 op om denne tur, som havde Dragstrup og Frøslev sogne som mål. Pastor Erik Hesselager gav en fin og engageret præsentation af den dejlige Dragstrup kirke, og efter kaffebord på Dragstrup Camping gik turen videre til Frøsløvgård. Her var der læ og solskin, men tillige fik vi en stor oplevelse ved at høre Nørsgaard junior og senior fortælle stort og småt om Frøsløvgård. Dette besøg vil vi sent glemme. Afslutningen på turen var et besøg i Frøslev kirke, som især har fint inventar. Pastor Holger Jørgensen gennemgik kirkens historie og gav udflugten en udmærket afrunding.

Som det fremgår af denne beretning har Morslands historiske Samfund spredt sine aktiviteter ud over hele øen. Meddelelser er som sædvanlig udsendt i 3 numre, og dette års Jul på Mors er ligeledes tilsendt medlemmerne. Kontingentet holdes uændret. Vi håber, at det vil resultere i flere medlemmer. Vi har brug for dem!

De sidste ord skal være en tak til museum, arkiv, foredragsholderne og de foreninger, vi har samarbejdet med.

Karby-Hvidbjerg-Redsted Spare- og Laanekasse

Af N. Pagter Sørensen

Der er nok ikke så mange, der husker eller tænker over, at der har været en selvstændig Karby-Hvidbjerg-Redsted Spare- og Laanekasse. Og dog har denne sparekasse i godt 85 år haft stor betydning for de tre sogne, mens de endnu udgjorde en selvstændig kommune.

Sparekassen blev oprettet den 16. juni 1872. Om dens oprettelse meddeler forhandlingsprotokollen følgende: »Efter at der af forskellige var talt og virket for en sparekasses oprettelse her i pastoratet, blev det endelig i et møde i Hvidbjerg den 16. juni 1872 vedtaget at begynde derpå og til dette øjemed søge en garanti-kapital samlet med medlemmerne i pastoratet bestående i aktier på 5 rigsdaler hver, der skulle stå uden renter det første år til samme tid 1873«.

Om formålet med sparekassen skrives der: »Sparekassen er særlig stiftet for de ringere stillede samfundsklassers vel, at der let og billig til enhver vil kunne tilståes lån samt på en bekvem måde give tjenesteydende og andre, som kan få lidt tilovers, lejlighed til at opspare det«. Endvidere ligger det også i stifternes formål, men det er nærmest et ønske, at sparekassen en gang i tiden må komme til at medvirke til en anden almennyttig sag i sognet.

Garantikapitalen blev tegnet af 73 mænd i kommunen, og den havde et samlet beløb på 410 rigsdaler. Garanterne, hvis navne er opført i forhandlingsprotokollen, var jævnt fordelt i alle tre sogne og hovedsagelig mænd, som også har medvirket til almennyttige formål.

Til medlemmer af bestyrelsen valgtes på det stiftende møde gdr. Christen Mehl, Hvidbjerggård, som formand og kasserer, gdr. N. P. Sørensen, Sindbjerg, gdr. Lars Smed, Redsted, godsejer A. Gjedde,

Glomstrup, gdr. Søren Neergaard, Vester Hvidbjerg, gdr. Peter Jensen, Agerø, og proprietær Jens Hansen, Kringsholm, Karby.

Disse mænd, der har udført det grundlæggende arbejde, har antagelig dermed anset deres opgave for løst, for i de følgende 6 år blev indvalgt nye bestyrelsesmedlemmer. Fra 1872 til omkring 1900 var det sjældent med genvalg, mens der efter 1900 kun var personskifte ved bortrejse eller død. Af bestyrelsens medlemmer gennem en årrække var bl.a. gdr. Lars Svendsen, Hvidbjerg, 1896-1917, gdr. Peter Støvlbæk, Hvidbjerg, 1896-1912, lærer Fr. Saabye, Karby, 1897-1927, gdr. Niels Futtrup, Karby, 1897-1921, gdr. Kristen Søndergaard, Redsted, 1901-24, gdr. Peter Bjerregaard, Sindbjerg, 1904-28, gdr. Mads Kibsgaard, Hvidbjerg, 1913-35, gdr. Peter Chr. Olsen, Hvidbjerg, 1917-35, boelsmand Anders Nørgaard, Torp, 1921-30, gdr. Niels Houmøller, Redsted, 1924-28, gdr. Anders Chr. Vestergaard, Hvidbjerg, 1926-31, og Anders Blaabjerg, Redsted, 1928-37.

I de godt 85 år havde sparekassen 5 ledere: Gdr. Christen Mehl, Hvidbjerggård og siden ejer af Ejstrup, 1872-74, husmand Jens Glintborg 1874-98, lærer G. P. Fredskild, Hvidbjerg, 1898-1928, lærer A. P. Pedersen, Hvidbjerg, 1928-1960, og gdr. Markvor Krogh, Karby, siden 1960.

Christen Mehl grundlagde retningslinierne for sparekassens regnskab og arbejdsform. Hans bogføring var akkurat, og han skrev et smukt og fejlfrit dansk.

Husmand Jens Glintborg var en veloplagt mand, der førte sparekassen jævnt og sikkert. Indskyderne var især, som antaget af stifterne, ungdom i tjenestestillinger eller

hjemmевærende børn, og låntagerne var folk, for hvem lån på nogle hundrede kroner kunne have stor betydning. Før 1900 var alle lån sikrede ved kaution, større pantelån indlod man sig ikke på.

Efter vore dages forhold var det nærmest ufattelige små beløb, sparekassen dengang administrerede. For 75 år siden, altså for regnskabsåret 1909-10, var den samlede omsætning under 5.000 kr., deraf 3.452 kr. til renter, og de samlede driftsudgifter var 507 kroner.

På grund af svigtende helbred fratrådte Jens Glintborg lederstillingen 1. april 1898 og afløstes af lærer G. P. Fredskild, hvorefter sparekassen havde kontor i Hvidbjerg skole i ca. 50 år. Lærer Fredskild var født 1858 i Skjoldborg skole i Thy og var fra sin ungdom oplært ved landbruget. Han fik senere lærereksamen fra Jelling seminarium og kom til Hvidbjerg som lærer i 1883. Han var en meget flittig mand, der foruden med omhu at passe sin skole med over 100 børn købte og opbyggede en gård på 100 tdr. bygsæde land, som han drev mønsterværdigt. Sparekassen havde hans levende interesse, og såvel indlån som udlån og reserver steg fra år til år. Da lærer Fredskild trak sig tilbage som førstelærer i 1925, flyttede han over i sin nyopførte gård lige over for skolen. I gården havde han ladet indrette kontor til sparekassen. Det blev dog kun i tre år, sparekassen var i denne gård, for da lærer Fredskild på grund af sygdom i 1928 trak sig tilbage som leder af sparekassen, blev hans efterfølger som lærer, A. P. Pedersen, også leder af sparekassen, som således vendte tilbage til Hvidbjerg skole.

A. P. Pedersen var født 1886 i Kongens Thisted i Himmerland og havde i de yngre år været landvæ-

Hvidbjerg skole 1957. Sparekassen havde kontor i værelset bag vinduet længst til højre.

senselev på Krusesminde ved Korsør og kontorassistent på Møn, inden han i 1912 fik lærereksamen fra Rantum seminarium. I et par år havde han været andenlærer ved Hvidbjerg skole, hvorefter han i ca. 10 år, 1915-25, var enelærer i den nu nedlagte Ginnerup skole i Thy ved Næssund og vendte derefter tilbage til Hvidbjerg, hvor han kom til at lede sparekassen i over 30 år.

A. P. Pedersen var også en meget flittig mand, der foruden at lede skolen med ca. 120 elever til 2 lærere, på en fremragende måde også drev landbrug, ligesom han i mange år var formand for Plejehjemsforeningen i det tidligere Thisted amt og således var med til at skaffe ulykkeligt stillede børn gode og solide plejehjem. Sparekassen havde hans meget store interesse, og den optog næsten alle hans ledige stunder. Da A. P. Pedersen tog sin afsked som førstelærer i 1953 og flyttede ind i sin nyopførte villa på Næssundvej 284 i Øster Hvidbjerg, havde han der ladet indrette kontor til sparekassen.

Da A. P. Pedersen trak sig tilbage

som leder af sparekassen i 1959, blev gdr. og kommunekasserer Markvor Krogh, der i nogle år havde været medlem af tilsynsrådet, hans efterfølger. Markvor Krogh var født i Karby 1906. I vinteren 1930-31 var han elev på Asmildkloster landbrugsskole. Efter han var blevet gift med Kirstine Christensen fra Hvidbjerg, overtog han en ejendom på Blidstrup Mark. I 1935 vendte han tilbage til sin fødeby og overtog sin bedstefars gård, Markgård på Karby Mark. I ca. 15 år var han kasserer for Karby-Hvidbjerg-Redsted kommune og ordnede da den daglige administration af den store kommune med over 2500 indbyggere sammen med amtsrådsmedlem og sognerådsformand Kr. J. Vestergaard uden nogen form for kontorhjælp og sparede derved kommunen for store administrative udgifter. Desuden var han medstifter af og første formand for Karby Brugsforening, sognefoged for Karby sogn og i en årrække medlem af forretningsudvalget for Morsø Folkeblad. Da han blev leder af sparekassen, måtte han opgive posten som kommunekasserer.

For at fremme interessen for opsparing tog sparekassen en del opgaver op som f.eks.: Salg af skolesparemærker, dåbsgaver til børn, udlån af hjemmesparebøsser samt indsamling til Julens Glæde i de tre sogne, hvortil der gennem årene indsamledes meget store beløb.

Som det var stifternes ønske, ydede sparekassen også forskellige tilskud. Fra 1900 til 1920 uddeltes årlig 300-400 kr. som understøttelse til småkårsfolk i portioner af 20-30 kr. En uddeling, som måtte ophøre efter sparekasseloven af 1919. Derudover ydede sparekassen tilskud til biblioteker, husflids- og husmandsforeninger samt præmie for lang og tro tjeneste.

Som følge af sparekasseloven af 1937 blev der ændret på titlerne indenfor sparekassens ledelse, således blev A. P. Pedersen direktør, og bestyrelsen fik navneforandring til tilsynsråd bestående af gdr. Christen Bruun, V. Hvidbjerg, der var kommet i bestyrelsen i 1935, gdr. Laust Kr. Skovbo, Sindbjerg, i bestyrelsen fra 1928, skræddermester P. Th. Madsen, Karby, 1931, gdr. Kr. Dahlggaard Kudsk, Karby, 1931,

gdr. og sognefoged Niels Karman Støvlbæk, Ø. Hvidbjerg, 1935, gdr. og sognefoged Peder Kjær, Redsted, 1937, samt gdr. Søren Hansen, Redsted, udnævnt af handelsministeriet. Dette tilsynsråd blev sidende i de næste ca. 20 år.

Ligeledes blev det nødvendigt med nye vedtægter, som på alle måder udtrykker en meget forsigtig økonomisk kurs. Således hedder det bl.a.: »Sparekassens formål er at modtage indskud til forrentning fra offentligheden og at anbringe de indskudte midler på betryggende måde. Indskud modtages ikke i beløb under 1 krone og ikke i større beløb, end sparekassen finder forsvarligt at modtage. Summer på indtil 100 kroner kan som regel fås udbetalt uden opsigelse.

For sparekassens forpligtelser hæfter foruden sparekassens aktiver 50 garanter solidarisk med et beløb, der til enhver tid ialt andrager 10% af sparekassens samlede forpligtelser, men så føjes der til – hvad man i vore dage vel nærmest vil kalde en fodnote – dog ikke over 400 kr. for hver garant. Ingen skulle således miste hus og hjem ved at være garant.

Det var heller ikke noget »fedt ben« at være medlem af tilsynsrådet. I vedtægterne står udtrykkeligt: Løn til tilsynsrådets medlemmer fastsættes til 5 kr. pr. mødedag, så her har nok æren og muligheden for en vis indsigt i andre menneskers økonomiske forhold været det afgørende.

Medlemmerne af tilsynsrådet måtte sørge for at opføre sig pænt, ellers kunne de risikere at blive stemt ud, som der står i vedtægterne: Indtræder der for et af rådets medlemmer forhold, som efter de øvrige medlemmers formening gør ham uskikket til at forblive i rådet – man regnede således ikke med, at der nogensinde kom kvinder i tilsynsrådet – kan han efter beslutning af $\frac{2}{3}$ af samtlige medlemmer udelukkes af dette. En sådan beslutning skal forelægges den nærmest påfølgende generalforsamling til godkendelse. Disse vedtægter nåede endda så vidt, at de blev stadfæstet af ministeriet for Handel, Industri og Søfart den 6. maj 1938 i medfør af lov om sparekasser af 18. maj 1937.

Efter at Markvor Krogh en tid havde været direktør, kom det til

forhandlinger mellem ham og direktør Robert Dam, Spare- og Laanekassen for Nykøbing og Omegn – eller bedst kendt under navnet den store sparekasse i Nykøbing – om det ikke ville være praktisk at slutte de to sparekasser, der i forvejen havde et nært samarbejde, sammen under navnet Morsø Sparekasse. Dette blev gennemført i 1961, og kontoret hos A. P. Pedersen i Øster Hvidbjerg blev nedlagt. I stedet anskaffedes en sparebus til at besøge Karby, Vester Hvidbjerg, Øster Hvidbjerg og Redsted 2 gange ugentlig af en times varighed. Markvor Krogh fungerede da som lokal-direktør, hjulpet af en medarbejder fra afdelingen i Nykøbing. Da Markvor Krogh i 1976 som 70-årig måtte trække sig tilbage på grund af alder, gik man over til at lade spare-

bussen være betjent af en person. I næsten 22 år har Ejnar Poulsen, Nykøbing, på meget fremragende måde virket i sparebussen, først i fint samarbejde med Markvor Krogh og derefter alene. Altid fik man en meget hjælpsom og venlig behandling ofte ledsaget af en morsom, lun og altid stueren historie. Da Ejnar Poulsen i 1985 trak sig tilbage på grund af alder, efterfulgtes han af kasserer Erik Mouritsen.

Siden sammenslutningen af de to sparekasser har Morsø Sparekasse gennemgået en rivende udvikling, hvad der måske også ses af, at da der i november 1984 skulle vælges et repræsentantskab på 27 medlemmer, blev der fra Karby-Hvidbjerg-Redsted Spare- og Laanekasses tidligere område kun valgt een repræsentant, Jens Saaby, Redsted.

Morsø lokalhistoriske Arkiv

Af Holch Andersen

Året 1985 har været et arbejdsfyldt år for arkivet, med stigende besøgstal og indleveringer af billeder og dokumenter m.m. En udvikling, vi er meget glade for, da det viser, at arkivet har betydning i det lokale samfund.

Der har fra 1. oktober 1984 til 1. oktober 1985 været 802 besøgende. Det tilsvarende tal for 1980 var 360.

Historiske forskere har fået øjnene op for, at der i de lokalhistoriske arkiver ligger meget værdifuldt kildemateriale, som kan bruges på landsplan.

Også Morsø lokalhistoriske Arkiv har i stigende grad mærket forskernes interesse, især fordi morsingboerne gennem mange år har indleveret meget lokalhistorisk materiale til arkivet.

Arkivets billedsamling, ca. 15.500 stk., er opdelt efter de gamle sogne og for Nykøbing i gader, personer og emner. Disse billeder er til megen glæde for besøgende og ved de foredrag, som arkivet afholder i beboerforeninger, på plejehjem m.m. Vi hører ofte denne sætning: »Jeg tro-

ede da ikke, at arkivet var interesseret i almindelige billeder fra vor egen tid«.

Det er vigtigt at indsamle gamle billeder, men det er lige så vigtigt at indsamle nyere billeder, som også bliver gamle engang.

Ved oprydning og dødsboer bliver mange billeder og dokumenter m.m. smidt på lossepladsen. Det er efter vor opfattelse en forbrydelse imod eftertiden og mod de mennesker, der gennem deres liv har opbevaret disse billeder; disse minder, der har haft betydning i deres liv. Vi vil derfor så indtrængende, som det er muligt, opfordre morsingboerne til at lade arkivet gennemgå materialet, inden det bliver kasseret.

Også i år har frivillige hjælpere udført et værdifuldt arbejde for arkivet, og det siger vi tak for.

Arkivets arbejde har ikke kunnet udføres uden støtte fra museets bestyrelse og personale, de bevilgende myndigheder og skole- og kulturudvalget. For denne støtte siger vi tak og håber, at den også vil bestå fremover.

Fabrikanterne og fagbevægelsen

Af Børge Jensen

De sidste år i 1890'erne var en kamptid for arbejderne på N. A. Christensens jernstøberi i Nykøbing. I 1896, 97 og 99 lå virksomheden stille på grund af lockouter. Den store lockout i 1899 er velkendt, men 1897-lockouten, der omfattede jernindustrien og var en landsomfattende konflikt, var næsten lige så mærkbar for arbejderne, idet den varede i 13 uger. Medens standsningerne i 1897 og 1899 skyldtes udefra kommende forhold, var arbejdskampen i 1896 et lokalt anliggende. Ikke blot af den grund, men især fordi kampen drejede sig om væsentlige principielle spørgsmål, fortjener denne arbejdskamp en behandling.¹⁾

1880'erne og 90'erne var præget af en stigende organisationsdannelse på arbejdsmarkedet. N. A. Christensen & Co. blev medlem af Foreningen af Fabrikker i Jærindustrien i Provinserne, der stiftedes i 1895, og arbejderne fik i stigende grad mulighed for at blive medlem af en fagforening. Smedenes afdeling i Nykøbing var blevet stiftet i 1889, formernes i 1890 og arbejdsmændenes i 1895. Det var tobaksarbejder J. C. Petersen, som var drivkraften bag den sidstnævnte fagforenings oprettelse. Naturligvis var han blevet dens første formand og, som det vil fremgå af det følgende, blev han en af hovedpersonerne i kampen i 1896.²⁾

Den 21. april vedtog arbejdsmændenes fagforening, at dens medlemmer fra 1. maj i gennemsnit skulle have 3 øre mere i timen og 30 øre i timen for overarbejde efter kl. 6 aften og før kl. 6 morgen. Arbejdsgiverne svarede, at de ville give 20 øre som begyndelsesløn og stigende til 24 øre. Overarbejde ville blive betalt med 30 øre, men først fra kl. 8 aften. Dette brev var dateret 29. april,

og der ønskedes ingen forhandling men svar »inden i morgen middag«. J. C. Petersen fandt ikke dette svar akseptabelt men tilbød forhandlinger med forretningsføreren for Arbejdsmændenes Forbund i Jylland og Fyn, C. Jensen fra Kolding.

Fra starten kom udspillet altså fra den lokale *fagforening*, derefter henviste J. C. Petersen til *fagforbundet* for Jylland og Fyn (dette gik i 1897 op i Dansk Arbejdsmandsforbund, i dag S.I.D.). Lige så stærkt arbejderne ville forhandle gennem organisationerne, lige så stærkt fastholdt ledelsen på N. A. Christensen & Co., at den kun ville forhandle med fabrikkens egne arbejdere. Da C. Jensen mødte op i Nykøbing »som selvbestaltet mægler«, fastholdt arbejdsgiverne »det utidige i, at en fremmed indblander sig i sager vedrørende dem og deres arbejdere« (Morsø Avis).

Arbejdsmændenes lønkrav blev ikke ledsaget af tilsvarende krav fra smede og formere, derfor kom kampen til hovedsagelig at dreje sig om de ufaglærtes løn og arbejdsvilkår. I følge højrebladet Morsø Avis ønskedes en generel forhøjelse for både de lavestlønnede og de højestlønnede.

Venstrebladet Morsø Folkeblad hævdede, at det kun var de lavestlønnede, »den uheldigst stillede syvendedel af alle fabrikkens arbejdere, der kræver en lille forhøjelse«. Det vil fremgå af den følgende skildring, hvilket af de to blade der havde den korrekte sagsfremstilling af dette spørgsmål. Folkebladet skrev videre, at de 22 øre, der nu krævedes i stedet for 19 øre, havde været mindsteløn blot få år tidligere. Lønnen var altså blevet presset ned, og den nydannede fagforening vovede nu at tage denne sag op. Alt tyder på, at de timelønnede fik lave

lønninger på jernstøberiet. 28-30 øre i timen var ret udbredt i byen, men så var der næppe tale om helårsarbejde. Selv Th. Damborgs tobaksfabrik lå højere, idet timelønnen her var 24½ øre. I en senere artikel skildrede Folkebladet de lavestlønnedes arbejde således: »Mange skal hjælpe ved støbningen, bære støbeskeerne med smeltet jern, gå i en tit næsten uudholdelig hede, udsatte for at blive forbrændt af den glødende masse«. Dertil kom det fine støbesand: »Adskillige har måttet gå fra dette arbejde, fordi de ikke har kunnet tåle det for brystet«.

Et andet problem spillede også en rolle i denne arbejdskamp. Arbejdsmændene vendte sig mod, at fabrikken i stigende grad havde ansat formerlærlinge. Disse kunne tjene 20 kr. om ugen, mens »de ved det mest ubehagelige og sundhedsfarlige, ødelæggende arbejde« måtte nøjes med 12-14 kr. « – og de var endda for det meste familieforsørgere. Der var altså to hovedspørgsmål i konflikten: Lønforhøjelser til arbejdsmændene og et afgrænsningsproblem mellem formere og arbejdsmænd.

Strejke eller lockout?

I følge Morsø Avis var der nu en sådan uro og gæring blandt arbejderne, at ledelsen ikke vidste, hvornår arbejderne ville forlade deres arbejde. Derfor »besluttede firmaet i aftes (d.v.s. 5. maj) at standse arbejdet, indtil man fik mere klarhed over, hvorvidt arbejderne ønsker at fortsætte, når fredelig forhandling med principalerne har funden sted«. På et arbejdermøde samme aften drøftedes situationen, bl.a. også om man skulle strejke. Arbejdsgiverne kom dog først med deres lockout, og derved blev arbejdsmændene utvivlsomt presset til at holde sam-

men. Man vedtog så at forholde sig afventende.

Morsø Folkeblad under redaktør Henrik Fog var under den nu udbrudte arbejdskamp på arbejdernes side – som sædvanlig kunne man tilføje. Fog betoner, at der er tale om en lille lønforhøjelse, at der i fabrikkens godt 40-årige tilværelse har været fredelige forhold, samt at arbejderne stod for en forhandlingslinie. Bladet nævner således, at J. C. Petersen gik imod endnu højere lønkrav end de stillede, »ligesom han har gjort, hvad han kunne, for at undgå strejke«. I det hele taget støttede Fog fagforeningerne og deres tillidsmænd: »Netop formanden for Arbejdsmændenes Fagforening er en så rolig og besindig mand, at han har bedre betingelser end de fleste for at forhandle«. Og medens Morsø Avis taler om *arbejdsstandsning*, tøver Fog ikke med at skrive *lockout* (»en åbenbar lockout, en fuldkommen krigserklæring«).

Fra 6. maj var der ro på Nykøbings største arbejdsplads, men 200 ledige arbejdere mærkedes med det samme i hele bysamfundet. De udelukkede omfattede 65 arbejdsmænd, 46 formere, 28 smede og 60-70 lærlinge, over halvdelen var familieforsørgere. Folkebladet anslog, at 600-700 mennesker direkte var ramt, d.v.s. 1/3 af byens og landsognets beboere.³) Hertil kom de indirekte følger: »Men hvem det går ud over, er slagterne og de handlende. Støberiets arbejdere er gode kunder, når de tjener noget, men nu indskrænker de sig på alle områder« (Morsø Folkeblad 11. maj). I samme artikel fortælles om fællesaktiviteter, der vil være fuldstændig ukendte for arbejdere og andre konfliktramte nu 90 år senere: »De udelukkede arbejdere samles daglig uden for byen. I lørdags samledes de ved Lægind og foretog en tur til Sallingsund. Så drager de ind i byen i fuldkommen orden, med fast fodslag og orden i rækkerne. Det er et underligt gribende syn at se dette optog af et par hundrede dygtige, kraftige arbejdere, hvoraf de fleste er vant til ved flid og stræbsomhed at kunne tjene en stor ugeløn – nu går de ledige, ventende på at få bud om, at fabrikanterne vil forhandle om arbejdets genoptagelse. Men man hører ingen klager, intet mis-

mod, ingen trusler eller nogen slags uorden. Den første dag var vore to politibetjente beordrede ud for at se lidt om, hvad der foregik, men med ordre til at holde sig i passende afstand og at undgå al irriterende optræden. De kunne melde politimesteren, at deres nærværelse var overflødig, arbejderne kunne godt selv holde fuldkommen orden. Siden har politiet ikke vist sig«.

Forsøg på mægling

Efter nogle dages forløb nedsatte de udelukkede arbejdere et fællesudvalg på 7 mand »til at forhandle med D'hr. fabrikanten, når de ønsker det«. I 1886-87 begyndte N. A. Christensen at trække sig tilbage fra det daglige arbejde. Fra 1. januar 1887 blev K. E. Messerschmidt kompagnon, og N. A. Christensen flyttede til København. Det var derfor direktør Messerschmidt, der nu i det daglige ledede virksomheden. Den 12. erklærede han sig villig til at forhandle med et sådant udvalg, »når det kun bestod af fabrikkens arbejdere«. Da J. C. Petersen jo som tidligere nævnt var tobaksarbejder, udelukkede han, men det er interessant at se, at det blev ved ordene. Heller ikke direktør Messerschmidt kunne komme uden om arbejdernes valgte leder. Hvordan gik det til? Jo, tobaksarbejder Petersen gik ud til direktøren, og »de havde en samtale«, som Folkebladet skrev. Det vil aldrig kunne opklares, hvordan samtalen forløb, men det er også uvæsentligt, for parterne »fandt« tilsyneladende hinanden. Et interessant træk i 1896-kampen er, at der etableredes en form for mægling, utvivlsomt et resultat af mødet mellem J. C. Petersen og Messerschmidt. Her kan erindres om, at mæglingsinstitutionen først oprettedes i 1910. I Nykøbing optrådte i de følgende dage to af byens førende håndværksmestre som mæglere, nemlig murermester C. Nielsen og tømrermester P. C. Pedersen.

Arbejdsmændene fastholdt kravet om 3 øre mere til alle (altså som påpeget af Morsø Avis) og en lønskala fra 22 til 27 øre. Overarbejdskravet fastholdtes ligeledes. På grund af konflikten krævedes nu endvidere, at ingen af de udelukkede måtte afskediges, og at 3 navn-

Tobaksarbejder, senere brødkusk, J. C. Petersen, 1856-1942.

givne mænd skulle fjernes fra fabrikken. Dette sidste krav skærpede yderligere kampen. Formerne forlangte, at ingen voksne over 18 år måtte anbringes i formerlære.

Mæglingsmændene modtog arbejdernes krav den 15. maj kl. 18, og den følgende morgen kl. 8 fik de fabrikanternes svar. Disse ville nu give fra 22 til 24 øre (det første tilbud havde jo været fra 20 til 24 øre), arbejderne kunne genindtage deres tidligere pladser, »dog forbeholder vi os ret til, til enhver tid at afskedige en mand på grund af dovenskab, uefterrettelighed, drukken-skab eller lignende grunde«. Kravet om at afskedige de 3 arbejdere »ville vi besvare med et aldeles bestemt nej«. Arbejdsgiverne havde altså efter 10 dages kamp hævet mindstelønnen fra 20 til 22 øre, yderligere en lille indrømmelse gav de: Overarbejds-lønnen på 30 øre ville de nu betale fra kl. 19 (ved første tilbud fra kl. 20). Håndværksmestrene Nielsen og Pedersen kunne blot konstatere, at de nu førte forhandlinger var »fuldstændig strandede«. Det første forsøg på mægling i en arbejdskonflikt i Nykøbing var mislykket.

Konflikten løses

Begge parter må dog have været stemt for en hurtig afslutning. Blot et par dage efter den mislykkede mægling indledtes nye forhandlin-

K. E. Messerschmidt, direktør for N. A. Christensen 1887-1932.

ger, og denne gang var hovedorganisationerne med – endda i direktør Messerschmidts bolig! Forretningsfører C. Jensen fra Kolding kom igen til Nykøbing, dog nu afbalanceret af fabrikant Vestesen, Århus, der repræsenterede provinsfabrikantforeningen. Også formerne var repræsenteret af en organisationsmand fra formerforbundet, Suhr fra Århus. De lokale arbejdsmænds interesser blev varetaget af J. C. Petersen og næstformanden. Formerne havde ligeledes to forhandlere, og endvidere deltog smed Oluf Andersen, som vel at mærke ikke repræsenterede smedene men den nye organisation De samvirkende Fagforeninger (nu Arbejdernes Fællesorganisation), der var blevet stiftet så sent som den 15. marts samme år.

Efter to hele dages forhandlinger nåede deltagerne frem til en aftale, som skulle gælde et år, hvorefter den kunne opsiges med 2 måneders varsel. Den laveste løn forhøjedes fra 19 til 22 øre, de, der havde 20 øre i timen, fik også 3 øres forhøjelse, hvorimod de højere lønninger kun fik 1 eller 2 øre mere. Arbejderne havde altså fået presset støberiets tilbud op fra 20 til 22 øre, men de havde ikke fået opfyldt kravet om 3 øre mere til alle. Med hensyn til overarbejde sejrede arbejdernes krav om overarbejdsbetaling fra kl. 18 med et løntillæg på 25 %. Medens

smedene allerede havde opnået betaling for overarbejde, havde arbejdsmændene indtil nu fået samme løn uanset, om de arbejdede de normale 10½ time eller ved spidsbelastninger op til 12-14 timer. Arbejderne fik ikke de tre arbejdere afskediget, og arbejdsgiverne lovede i et år ikke at antage folk over 18 år som formerlærlinge. De opnåede lønforhøjelser var naturligvis af betydning, men selvom de lockoutede havde fået understøttelse af fagforeningerne, ville der gå en rum tid, før løntabene var indhentet.

I følge Folkebladet var der almindelig glæde over forliget, og bladet fortsætter: »Fra arbejdernes side udtales særlig anerkendelse over for hr. Vestesen som den mand, der fortjener sin del af æren for afslutningen«. Morsø Avis roste ligeledes Vestesen for hans rolige og elskværdige måde at forhandle med arbejderne på, men også J. C. Petersen og de tilkaldte forbundsledere roses! Til gengæld rettedes det skarpeste skyts mod Folkebladet: »Dette blad har, siden konflikten opstod, ved alle midler søgt at ophidse arbejderne mod arbejdsgiverne og, ved at forvrænge de virkelige forhold, arbejdet på at holde striden gående«. Den 21. maj om morgenen, da forliget var blevet kendt, havde Fog udsendt en løbeseddel, hvor bl.a. sagen om de tre – nu ikke afskedigede arbejdere – var nævnt. Det fik han hårde ord for fra Avisens side: »Rent modbydelig bliver Folkebladets optræden i dag, når det udsender en løbeseddel, hvori fabrikanternes forhold til de 3 arbejdere fremstilles, som om der her var trukket i land på tidligere fordringer –«. Slutordene var ikke mildere: »Folkebladet har i denne sag kun arbejdet for at hidse de dårlige instinkter«.4)

Nye principper

Jeg vil mene, at redaktør Fog har været godt tilfreds med sagens udgang, og det af 2 grunde. Den første anfører han selv: »I en lille by som vor er det en meget alvorlig og betydningfuld begivenhed, når omtrent 200 arbejdere med et slag bliver arbejdsløse. Og for hver dag standsningen varer, bliver sagen mere og mere alvorlig«. Altså en lykke, at kampen kun varede godt 14 dage.

Som den anden grund vil jeg nævne organisationernes rolle. I en større artikel den 8. maj havde Fog klart afvist den gamle tids direkte forhandlinger mellem arbejderne og fabrikanterne: Arbejderne stod over for et magtsprog, muligvis en smule nåde, for »fabrikanterne ville have hele bestemmelsesretten. Arbejderne havde kun at tage, hvad principalerne ville give eller at gå. På den ene side stod magten, kapitalen og pengene – på den anden side arbejderne. Men nu mener de sidste, at arbejdsstyrken er en lige så vigtig faktor i en forretning som fabrikens ejere«. Og Fog nøjes ikke med at gengive arbejdernes opfattelse, han tager klart parti for arbejderne og deres fagforeninger! Uden disse ville det »helt igennem blive arbejdsgiverne – den ene part – der kunne bestemme lønnen, arbejdstid og vilkår. I foreningen ligger hele arbejdernes styrke og værge – – derfor må de også kunne kræve, at forhandlingerne føres med *deres forening*, ikke med enkelte arbejdere«. Venstrebladets redaktør slutter: »Fagforeningen er nu en institution, en magt som der nu må og skal tages hensyn til – –. Anerkender man foreningerne, må man dog også forhandle med dem. Det er sket andre steder, det vil også ske her i byen, hvis der skal blive tale om, at arbejdet skal genoptages«. Arbejdskampens forløb og udgang viste, at han fik ret.

Som det er at vente, gav Morsø Avis arbejderne hovedansvaret for konflikten. Redaktøren Andreas Nielsen var imidlertid straks klar over, at en ny udvikling var på vej. Allerede på konfliktens første dag den 6. maj skrev han: »Tilsyneladende er det nu ikke så meget lønspørgsmålet, det drejer sig om, som det er principspørgsmålet: Skal principalerne have ret til at ordne sagen i mindelighed med arbejderne, eller skal fagorganisationen være den, der bestemmer, om der må begyndes eller ikke«. Mæglingen midt i maj mislykkedes, fordi arbejderne »aldeles ikke har gjort indrømmelser, og så har de med fagforeningernes sædvanlige tyranni fordret, at 3 mænd, som ikke hylder deres anskuelser, uden videre af fabrikanterne skal smides på porten –«. Dette hindrede dog ikke redaktør Nielsen i kun 5 dage senere at rose

Personalet på jernstøberiet 1894. Fra venstre i anden række fra neden ses som nr. 5 direktør Aarup, nr. 6 er direktør N. A. Christensen, nr. 7 direktør Messerschmidt, nr. 8 værkfører Møller.

»også den stedlige fagforeningsmand J. C. Petersen«.

Solidaritet?

Denne artikel har drejet sig om arbejdsmændene, kun lidt om formerne og slet ikke om smedene. Den 7. maj var smedene og formerne blevet spurgt, »om de var villige til at genoptage arbejdet, hvis fabrikken antog andre arbejdsmænd. Smedene, som hele tiden har villet holde sig uden for striden, gav intet endeligt svar. Formerne derimod svarede et bestemt nej. Hvis arbejdsmændene skal afskediges, optager de ikke arbejdet«. Smedenes særstandpunkt – eller måske snarere manglende solidaritet? – blev markeret igen, da fabrikken skulle i gang igen efter forligets indgåelse. De ville have erstatning for den tid, de ikke havde tjent penge! For smedene var det ganske naturligt at gå til deres ho-

vedorganisation for at få den nødvendige støtte. Men smedene førte ikke forhandlinger med direktør Messerschmidt i Nykøbing! Forretningsføreren for Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund H. P. Hansen henvendte sig direkte til den gamle jernstøber i København, og efter en forhandling gik N. A. Christensen ind på at betale hver smed 21 kr. for tabt arbejdsfortjeneste! Det er Social-Demokraten, der kan fortælle om denne interessante detalje, og bladet slutter: »Efter denne indrømmelse erklærede smedene sig villige til at gå i arbejde samtidig med fabrikkens øvrige arbejdere«.

Fra og med lockouten 1896 har organisationerne ført forhandlinger om løn og arbejdsvilkår. Både direktør Messerschmidt og jernstøber N. A. Christensen måtte gå ind på at føre direkte forhandlinger med de faglige organisationers ledere trods

deres oprindelige modstand. Nykøbing's største arbejdsplads havde anerkendt de faglige organisationer både lokalt og på landsplan.

Noter:

1. Det vigtigste avisstof fra Morsø Avis og Morsø Folkeblad er aftrykt i »N. A. Christensen & Co. 1853-1978« (red. af Holch Andersen og Per Noe) og i forkortet form i Ole Hyldtoft, Helle Askgaard og Niels Finn Christiansen: »Det industrielle Danmark 1840-1914« (1981).
2. Andre sider af arbejderbevægelsens udvikling i 1890'erne og af J. C. Petersens omfattende virke er behandlet i min artikel »Arbejdernes Forsamlingsbygning i Nørregade« i Jul på Mors 1984.
3. Landsognet omfattede kvarteret omkring Vesterbro og Refshammer. Husene på Vesterbro blev opført i 90'erne og var deciderede arbejderboliger. Landsognet blev sammenlagt med Nykøbing købstad i 1902.
4. Der er ikke bevaret lokalt arkivstof om emnet. Forhåbentlig viser denne artikel de lokale dagblades helt afgørende betydning for både samtid og eftertid.

Nykøbing Pigetrop 1918. Bageste række fra venstre: Anna Fejring, Karen Schmidt, Else Marie Pedersen, Aase Jepsen, Karen Lassen, Ingeborg Thuesen Nielsen, Gerda Olufsen og Gudrun Mohr. – 2. række fra venstre: Tulle Pedersen, Valborg Iversen, lærerinde Johanne Marie Brøgger, Karen Povlsen, Bella Sørensen, Gerda Clokh, Ellen Jepsen og Inger Schmidt. – Forreste række fra venstre: Dagny Iversen, Gerda Mording Jensen, Fanny Bolvig, Esther Jensen, Cecilie Bang og Helga Pedersen.

Gårdejer Chr. Johnsen Jensen, Tødsø. Hvor lå gården og hvornår er billedet taget?

Tæbring konfirmander ved pastor Engsnap, 1934. Forreste række fra venstre: Karl Blaabjerg, Anton Nørgaard, Jens Søndergaard, Svend Houmøller, Kresten Blaabjerg, Aage Dahlgaard og Karsten Engsnap. – Anden række fra venstre: Marie Rokkjær Pedersen, Anna Jensen, Gerda Væver, Jensine Jensen, Elna Trans og Maren Nielsen.

Gymnastikopvisning i Præstbro. Hvornår? Billedet er taget af planteskoleejer P. C. O. Nørgaard.

Arkivet ved ikke, ved hvilken lejlighed og hvem personerne er. Billedet er taget af fotograf Thordal, 1908-1938.

Arkivet ønsker oplysninger om billederne fra et Nykøbing-køkken og fra et børneskuespil.

Arkivet mener, at billedet viser lærer Pedersen, kommuneskolen, med familie. Kan læserne hjælpe os?

Arbejderne på Skarrehage Molerværk. Hvornår er billedet taget, og hvem er personerne?

Morsø Kalkselskab

Af Susanne Overgaard

I begyndelsen af dette århundrede begyndte Hedeselskabet med bevilninger fra staten at indkøbe flyttelige tipvognsspor og iværksætte mergeltransporter. Denne form for transport viste sig at være brugbar, og i de følgende år stiftedes en række mergelselskaber. Hedeselskabets spor benyttedes især, hvor det drejede sig om transport af forholdsvis små mergelmængder, mens de store mængder indenfor mindre afstande varetoges af private enterprenører og deres materiel. Fælles for mergelselskaberne og transportarbejderne i perioden 1904-16 var, at de kun gennemførtes i Jyllands magre egne. Dette mønster blev imidlertid brudt ved stiftelsen af Morsø Kalkselskab i marts 1916, hvorved der for første gang søgtes afhjulpet kalktrang for en større del af landets bedre jord ved transport ad flyttelige spor. Målet var, som det siden blev udtrykt i selskabets afslutningsskrift, at kridte hele øen på een gang – og resultatet blev, at der i løbet af få år, vel at mærke lige under og efter Første Verdenskrig, blev bragt 218.000 m³ kalk ud til ca. 1400 landbrug over hele øen.

Nødvendigheden af kalktilførsel var naturligvis almindelig kendt og blev da også praktiseret i stor udstrækning længe før, kalkselskabet kom på tale. Fra kalklejerne midt på øen hentedes med heste og vogne kalk til jorden – et ganske trøls og sendrægtigt arbejde, og fra kalkværker udenfor øen indkøbtes store mængder pulveriseret »gødningskalk«, hvis fordel er, at den virker hurtigere. Om dette »Agentkalk« skrev proprietær Martin Sørensen, Peterslund, omkring 1912: »Da der mangler Valseværk ved Lejerne (på Mors) til Findeling af Kalken, hænder det, at Landmænd, som bor i relativ Nærhed af Kridtgravene, køber pulveriseret Gødningskalk af omrejsende Agenter til svimlende høje Priser, og hvad der er det mest

vidunderlige i Retning af Selvmodsiggelse, kører 1 Mil undertiden mere udover den Afstand de har til et af vore egne Kalkleier«.

Et af de første udtryk for tanker om transport på Mors i større stil lig det i hedeegnene kom i form af et brev af 12. oktober 1912 til Hedeselskabet fra proprietær Voetmann, Ørndrup. Det anførtes, at egnen omkring Karby var meget kalkfattig, at der var opnået gode resultater ved tilførsel af kalk fra Frøslev, men at den lange transport med heste og vogne gjorde arbejdet næsten uoverkommeligt. Voetmann anmodede derfor om en undersøgelse af muligheden for anlæggelse af en mergelbane Frøslev-Karby. Allerede tidligere havde han rejst spørgsmålet bl.a. ved sammenkomster på Højris. Disse planer gennemførtes dog aldrig – måske fordi der samtidig var planer fremme om anlæggelse af jernbane på Mors – men sagen var også taget op af andre, således Landboforeningens Planteavlsudvalg. Med i dette udvalg var fra 1912 gartnerne Niels Riis, Dueholm Mark, og P. Chr. Houmøller, Erslev, samt proprietær Martin Sørensen, Peterslund, der alle blev stærkt involveret i sagens videre udvikling – især Martin Sørensen var særdeles aktiv i sine bestræbelser på at vække interesse for sagen, f.eks. ved artikler og foredrag. Den 1. november 1915 henvendte formanden for Landboforeningen, Klaus Dalggaard, Galtrup, sig efter henstilling fra Planteavlsudvalget til Hedeselskabet og bad om et møde i Nykøbing. Der var flere gange rettet opfordringer til Landboforeningen om igangsættelse af en rationel udnyttelse af øens kalklejer. Økonomisk kunne foreningen ikke klare det selv, men man ønskede oplysninger om, hvordan sagen kunne ordnes og derved bane vej for »det private initiativ«. Mødet afholdtes den 20. november 1915. Her redegjorde kon-

sulent Stenbæk for de Planteavlsudvalget foranstaltede kalktrangsundersøgelser, hvis resultat var, at 428 af 747 jordprøver viste kalktrang, og dernæst holdt ingeniør J. P. Olesen, Hedeselskabet, foredrag over arbejdsmåden ved udkørsel af mergel på flyttelige spor. Forsamlingen viste interesse, og Landboforeningen lod Planteavlsudvalget arbejde videre med sagen. »Der var endnu ikke mange, der troede paa Kridtbanen; men flere der tvivlede«. Interessen var der, men også usikkerhed bl.a. m.h.t. det solidariske ansvar, kalkens pris og spornettets beliggenhed. Så arbejdet gjaldt også oplysning og agitation, og den bestod bl.a. i, at Martin Sørensen holdt møder over hele øen.

Efter et møde den 3. februar 1916 med J. P. Olesen og Th. C. Westh, Hedeselskabet, om sagens organisation, indkaldte Planteavlsudvalget så endelig til stiftende generalforsamling i Nykøbing den 1. marts 1916. Håndværkerforeningens store sal blev fyldt, 500-600 mennesker skal være mødt op. Efter at Planteavlsudvalgets formand, Niels Riis, havde åbnet mødet og kort redegjort for udvalgets forberedende arbejde, blev ordet overladt til Westh, der i »et fængslende og livfuldt foredrag belyste Kridtbanen saglig og indgående« og dernæst anbefalede stiftelsen af et solidarisk mergelselskab. Dette blev vedtaget med stort flertal, og herefter drøftedes vedtægtsforslagene. Formålet blev »at skaffe transporteret Kalk saa bekvemt for Ejendommen som muligt under rimelig hensyntagen til Terrænforhold, Afstand og Kalkforbrugets Størrelse«. Alle, der ejede jord nær sporet eller blot havde interesse i at erholde kalk fra selskabet, kunne blive medlem. Som medlem forpligtede man sig til at levere fri jord til kalkspor, tillade anlæg af losse- og lagerplads, som andre skulle have adgang til, og det jord-

arbejde – f.eks. grøftegravning eller anlæggelse af dæmninger – der var fornødent på ejendommen, samt til at afgive opfyldsjord m.v. – det sidste dog mod erstatning. Der hæftedes solidarisk for selskabets forpligtelser – herunder også for de lån, bestyrelsen var bemyndiget til at optage til selskabets drift. Kalkprisen ville blive ens for medlemmer indenfor en radius af ½ mil fra kalklejet, herefter skulle den stige med 30 øre pr. kubikfavn (å 60 tdr.) for hver påbegyndt ¼ mil. Betalingen af kalken skulle påbegyndes i første termin efter aflæsningen med mindst ⅓ af det samlede beløb og herefter med ⅓ hver påfølgende decembertermin. For tab ved manglende indbetaling var det i første omgang det enkelte sogn, der hæftede, således at tabet fordeltes på hver kubikfavn kalk i sognet. Senere – i 1918 – blev vedtægterne iøvrigt tinglyst som hæftelse på medlemmernes ejendomme næst tidligere forhæftelser. Efter vedtagelsen af vedtægter valgtes bestyrelsen, hvis opgave var dels at stå for selskabets pengesager og kontrakter, dels at tilse arbejdet i graven, ved sporet og på lossepladserne. Alt på billigste måde og i selskabets interesse.

Bestyrelsen bestod af ni medlemmer, der valgtes for 2 år ad gangen, således at der hvert år på skift afgik hhv. 4 og 5. Dette punkt på dagsordenen kom aldrig til at volde de store vanskeligheder. Bestyrelsen blev absolut præget af kontinuitet: Samtlige de ni medlemmer, der valgtes ved det stiftende møde i 1916, udgjorde også bestyrelsen 19 år senere, da selskabet ophørte. Kalkselskabets ledelse var sammensat af de tre nævnte medlemmer af Planteavlsudvalget, Martin Sørensen, der gennem hele perioden var formand, samt Niels Riis og P. Chr. Houmøller. Desuden af proprietær N. Overgaard, Damsgaard, selskabets næstformand, proprietær T. Møller, Ny-lund, der virkede som kasserer, amtsrådsmedlem A. Kr. Pedersen, Ørding, gdr. Fred. Dahl, Kirkegård i Jordsby, gdr. Jørgen Overgaard, Skarregård, samt gdr. Jens Bukh, Kjærgård i Flade. Stort set alle dele af øen blev repræsenteret gennem disse bestyrelsesmedlemmer, der alle var folk med erfaring fra eget landbrug og planteavl, og alle aktive

Bestyrelsen for Morsø Kalkselskab 1935. Stående fra venstre: Frederik Dahl, Jordsby, Niels Riis, Nykøbing, A. K. Pedersen, Ørding, Jørgen Overgaard, Sejerslev, P. K. Houmøller, Erslev, Jens Bukh, Flade. Siddende: Th. Møller, Ø. Assels, Martin Sørensen, Ø. Assels, og N. Overgaard, Outrup.

mænd – fagligt og politisk. Endnu en person virkede hele perioden for Kalkselskabet – ja, må nærmest regnes med i ledelsen: Selskabets juridiske konsulent, sagfører Niels Ovesen. Også han kom i høj grad til at præge selskabet. Således rustet stod »den stolte Skude, Morsø Kalkselskab til Søs«, som formanden skrev i afslutningsskriftet i 1935. »Alt saa lyst og fredeligt ud, det tegnede til en smuk og rolig Sejlads«.

Kort efter generalforsamlingen gik tillidsmændene – to valgt for hvert sogn – igang med tegningen, der allerede i april kunne opgøres til 34.077 kubikfavne – den største mængde kalk tegnet hos noget selskab indtil da. Herved fulgtes Martin Sørensens opfordring om, at landmændene ikke skulle være forsigtige ved tegningen, men i stedet skulle tegne hele det kvantum, der var brug for straks: »Entreprenøren, der skal overtage Arbejdet, afgiver selvfølgelig sit Tilbud under Hensyn til den Mængde Kalk, der er tegnet. Er der tegnet lidt til en bestemt Banelinie, maa Entreprenøren selvfølgelig have en større Pris pr. Tønde, end naar der er tegnet meget«. Men resultatet oversteg altså bestyrelsens forventninger – man havde regnet med 20-30.000 kubikfavne. Det skabte dog også en ufor-

udset ulempe, idet udkørselen af kalken ville tage længere tid. Dette var antagelig med i overvejelserne, da valget af kalkleje foretoges.

Allerede inden selskabets stiftelse havde Planteavlsudvalget sikret det køberet til P. Bunks ejendom i Erslev og A. Dams ejendom i Frøslev. Efter generalforsamlingen begyndte man at undersøge kalken i hhv. Erslev og Frøslev. Ved brøndgravning – mod erstatning til lodsejerne – ønskede man oplyst, om der var kalk nok af god kvalitet som i de åbne grave på ejendommene. Det blev til tre brønde i Erslev og en i Frøslev. I starten synes Frøslev at være blevet foretrukket – herfra var kalken knap så hård og »frøs lettere ud«. Flere forhold var dog til fordel for Erslev. Kalklejet i Frøslev indeholdt ca. 60% kalk, ca. 15% bleger og 25% flint, hvilket betød, at man måtte grave betydeligt større mængder op, end der egentlig var brug for, idet den del, der bestod af flint og bleger nok havde en værdi, men den var mindre end den rene kalks, og iøvrigt var den uvedkommende for selskabets virksomhed. Samtidig ville håndsortering blive nødvendig. Alt i alt ensbetydende med, at der blev behov for mange beskæftigede og meget materiel i Frøslev. Forholdene var anderledes i Erslev – gan-

ske vist var resultatet af den første brønd, der gravedes tæt ved lejet, en skuffelse, idet kalken her viste sig at være af samme beskaffenhed som i Frøslev. Ved erfarne folks hjælp fandt man dog ud af, at der skulle graves i en anden retning – mod syd-vest. Ved brøndgravning viste det sig, at kalken dér var af samme beskaffenhed som i den åbne grav – næsten fri for sten og helt fri for blegger. Her kunne håndsortering undgås, og man kunne benytte gravemaskine. Stadig hældede bestyrelsen dog til Frøslev, og Martin Sørensen overvejede, om man kunne få landmændene til at tage kridtet hjem usorteret og selv sortere. Dermed kunne man også her benytte gravemaskine, og kalken ville ikke blive væsentlig dyrere – man fik jo betaling ved tilbagelevering af blegger og flint. Samtidig vejede det vel tungt, at arealet i Erslev var delt i husmandslodder, d.v.s. der skulle forhandles med flere lodsejere, og købesummen ville blive højere. Afgørende blev det sikkert, at entreprenørerne foretrak Erslev – ved licitationen indkom intet tilbud på Frøslev. Ved næste generalforsamling, den 20. november 1916, kunne bestyrelsen meddele, at der ialt var indkøbt 53 tdr. bygsædeland til ialt 70.500 kr. ved Erslev. Til kalkgravningen skulle bruges ca. 17 tdr. bygsædeland, hvoraf man anslog at kunne grave 75.000 kubikfavne. Resten af jorden kunne sælges til omkring 20.500 kr.

»Der skal Penge til for at kridte Mors saa at sige paa en gang. Der skal mange Penge til«, – og det blev bestyrelsens største problem. I starten måtte man klare sig med midlertidige lån fra de lokale sparekasser, men bestræbelserne for at opnå et fast lån var indledt straks efter selskabets stiftelse. Det nødvendige beløb ansloges til maximum 1,5 mio. kr. Forhandlingerne med pengeinstitutter og selskaber blev overdraget Ovesen, men ingen havde midt under krigen lyst til at låne penge ud. I efteråret 1916 rejste Martin Sørensen og Niels Ovesen så til København for at gøre et sidste forsøg. I selskabets afslutningsskrift berettes, at »De to Herrer traskede hele København igennem«, og henvendte sig til Nationalbanken, Privatbanken, Hafnia, Andelsbanken, Bi-

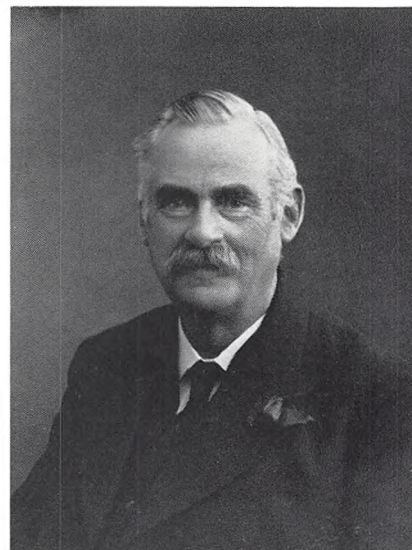
kuben, Handelsbanken m.fl. uden resultat. »Miraklet« viste sig til sidst i skikkelse af landstingsmand Dalsgaard fra Roslev, som Ovesen op søgte i andet ærinde. Han opfordrede til endnu et forsøg hos Hafnia, fulgte selv med og forhandlede med direktøren. Sagen blev taget op til ny overvejelse, og et par dage senere – omkring den 20 november – fik Morsø Kalkselskab tilbudt et lån på 1½ mio. kr. til 5% rente og uden kurstab. Øens kommuner garanterede med amtets tilladelse for lånet. Det var ganske pæne betingelser og med pengemarkedets udvikling blev det særdeles heldigt. Oven i købet opnåede man så et betydeligt rentetilskud fra staten, der for hele perioden beløb sig til ca. 240.000 kr., samt et kultilskud 1919-20 på ca. 70.000 kr.

Nu afgang arbejds videre udvikling af entreprenøren. Blandt tre tilbud havde bestyrelsen i november 1916 sluttet aftale med Mathias Andersen, Esbjerg, og hans kompagnon, tyskeren W. Dierking, hvis tilbud var det billigste. Kontrakten lød på 30 kr. pr. kubikfavn for udgravning og transport, sluttet bl.a. på grundlag af en beregning af de vigtigste udgiftsposter: timelønnen til arbejderne på ca. 50 øre og kulprisen på ca. 40 kr. pr. ton. Som sikkerhed for opfyldelsen af kontrakten var stillet 15.000 kr. Hermed var alle formaliteter ordnede fra bestyrelsens side – selv sporene var med hjælp fra Hedeselskabet indtegnet på kort, og tilladelser til sporudlægning var indhentet fra Landbrugsministeriet samt fra DSB til at benytte slagteriets spor.

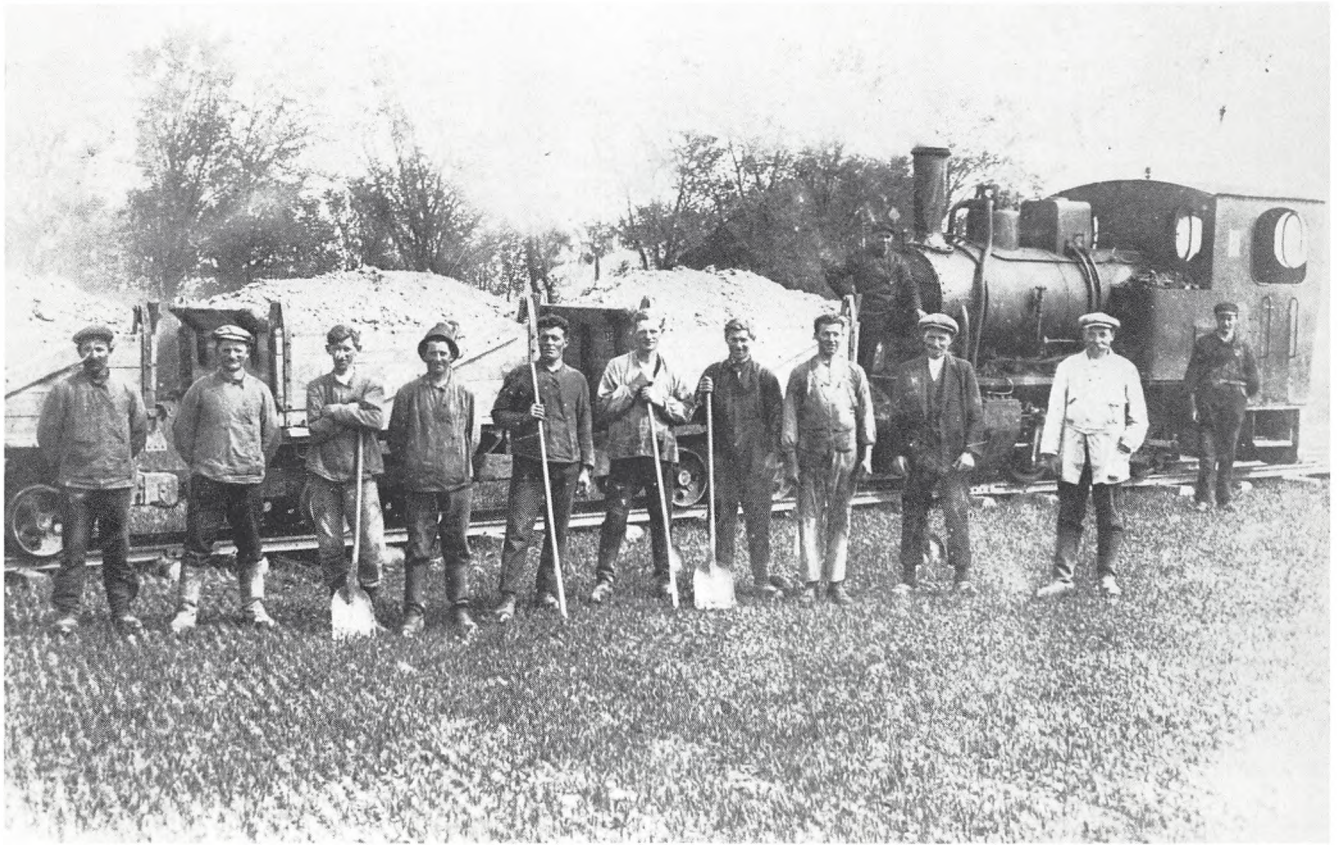
Nu manglede blot entreprenøren og hans materiel – og det lod vente på sig. »Mathias Andersen blev simpelthen nede i Galtho Mergelleje ved Esbjerg og kørte Mergel«. Den 2. juni 1917 meddelte han, at han p.g.a. kulmangel ikke kunne påbegynde kridtkørselen den sommer. Det skabte uro blandt medlemmerne, der p.g.a. aftagningspligten var forhindrede i selv at køre kalk – og som en følge heraf lempede bestyrelsen i november denne forpligtelse, så medlemmerne kunne få tilladelse til selv at hente kalk. Den 14. februar 1918 mødte Andersen hos bestyrelsen og fremsatte ønske om forhøjelse af de i kontrakten fastsatte

priser. En første aftale forkastedes af generalforsamlingen, men på et ekstraordinært møde den 23. marts, afholdt efter begæring fra medlemmer, vedtoges et lignende forslag. Herefter skulle et dyrtidstillæg på 15 kr. pr. kubikfavn være gældende, indtil en fredsaftale mellem England og Tyskland var underskrevet, et år herefter 10 kr., derefter intet. Herimod skulle Andersen stille yderligere garanti på 50.000 kr., der dog skulle frigives igen, når materiellet til en værdi af 100.000 kr. var kommet til øen. Dette skulle være fremme senest august, hvor afrømningen af overjord skulle påbegyndes, og skulle tilhøre Morsø Kalkselskab, indtil kontrakten var opfyldt. Efter at entreprenøren også havde fået et forskud til indkøb af tørv mod, at garantien også kom til at gælde herfor, og at bestyrelsen fik adgang til entreprenørens regnskaber – kunne bestyrelsen endelig den 25. november 1918 aflægge besøg i kalklejet og se gravemaskinen i virksomhed.

Det skulle imidlertid blive til flere forhandlinger mellem bestyrelsen og entreprenøren, og de gik ikke stille af. Den ene part var røget som den anden speget – og havde god grund til at være det. Krigs- og efterkrigstidens prisudvikling var den væsentligste årsag: Timelønnen skulle således komme op på 163 øre og kulprisen på 230 kr. pr. ton. Lignende udvikling sås for reservedele, olie og driftsmateriel. Det gav et alvorligt modsætningsforhold mellem selskabet, der havde fået en kontrakt på

Sagfører Niels Ovesen, 1864-1941.

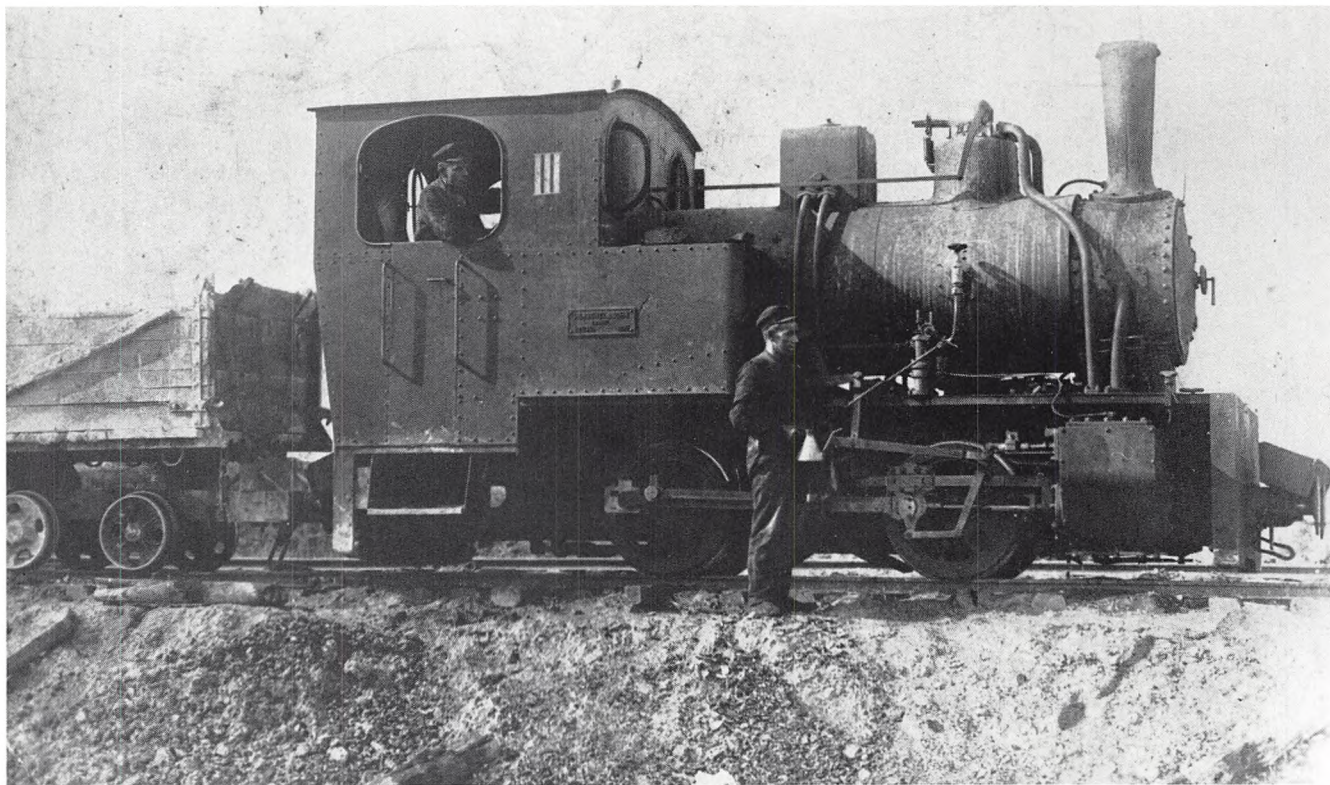
Timelønnen for arbejderne ved kalkbanen var i 1917 50 øre. I 1920, hvor dette billede er taget, var timelønnen steget til 1,40 kr.

30 kr., og entreprenøren, der på et tidspunkt måtte have 90 kr. pr. kubikfavn for at klare entreprisen og samtidig havde problemerne med at skaffe varer p.g.a. krigen. Selskabet havde teoretisk set retten på sin side, men at holde herpå kunne dog ikke blive i dets egen interesse. Den sikkerhed, der var stillet fra entreprenøren, var af særdeles ringe betydning i forhold til entreprisesummen på 1,2 mio. kr. Samtidig ville det blive yderst vanskeligt at finde en anden entreprenør, der kunne og ville påtage sig arbejdet. Entreprenøren kunne på sin vis lige så godt lade sig ruinere straks ved at bryde kontrakten, som han kunne gøre det på lang sigt ved at opfylde den til de først aftalte priser. Men naturligvis havde han interesse i sagen så længe, der var mulighed for at få kontrakten ændret til det bedre. Det blev altså »ingen Lystsejlad i Magsvej. Storme, Lyn og Torden og ofte undersøiske Skær og Miner mødte Skibet paa dets Vej«. Samarbejdet med entreprenøren skulle blive præget af langvarige og besværlige forhandlinger – dog »kedelige blev de aldrig,

takket være navnlig Entreprenøren«, der, ifølge Ovesen, »var af et livligt og brusende Temperament. Naar han i et Bestyrelsesmøde traadte frem og gjorde sine Synspunkter gældende, var det som man afbrændte et stort aandeligt Fyrværkeri«. Heroverfor skal bestyrelsen have forholdt sig, »som alle Vestjyder nok vilde gøre – den tog Situationen besindig«! Intet under at bestyrelsen fandt, at den aldrig kunne få rigtig hold på entreprenøren, mens Andersen mente, at modparten var »de største Banditter«, han havde forhandlet med. Allerede den 25. januar 1919 henvendte Andersen sig igen til bestyrelsen. Han kunne heller ikke køre efter de nye betingelser, og han androg om, at kalkprisen måtte fastsættes til 45 kr. for hele perioden. Bestyrelsen holdt sig til overenskomsten, og selv om det indrømmedes, at prisudviklingen antagelig ville betyde tab for entreprenøren, ønskede man at se tiden an og følge entreprenørens regnskaber for at se, om han trods alt kunne klare sig.

Trods forholdene ved forhand-

lingsbordet gled arbejdet fremad i kridtgraven. Entreprenøren var, igen efter Ovesens beskrivelse, »en energisk og handlevrig Mand. En Verdensmester i at sætte Fut og Fart i et Arbejde«. Materiellet var som aftalt ført til øen sidst i 1918, og efterår og vinter blev brugt på at afrømme overjord. Vådt vejr gav visse vanskeligheder, idet jorden opløstes, så vognene kun med stort besvær kunne køre på kærskiftet; fyldet læssedes derfor i stedet af i de gamle kalkgrave. Den 17. februar 1919 var der fjernet overjord på ca. 1 td. bygsædeland. Gravemaskinen var en stor og moderne spandekædemaskine, der kunne fylde en tipvogn pr. minut. Som noget nyt brugte man den her ikke kun til ler og muld, men også til selve den hårde kalk. Dette forsøg lykkedes særdeles godt og fulgtes med interesse af bl.a. Hedeselskabet. Ud over gravemaskinen havde entreprenøren medbragt ca. 20 km spor, omkring 120 store tipvogne à $\frac{1}{3}$ kubikfavn og ca. 10 små skinnevogne à $\frac{1}{4}$ kubikfavn pr. vogn samt et par gamle og omkring 5 nye 85 hk lokomotiv-

Et af de fem lokomotiver, som entreprenør Mathias Andersen havde til at køre med kalktogene.

ver. Disse lokomotiver vejede ca. 9000 kg hver, og som følge heraf kørte et af dem fast på Lilletorv på vej fra havnen til Erslev – til »fryd« for et større antal tilskuere og Morsø Folkeblad, der med jævne mellemrum førte en »kampagne« mod den »grimme, ubehagelige og usolide Brolægning« på torvet. En del af materiellet lykkedes det at skaffe fra Tyskland midt under krigen. I øvrigt fandtes ved lejet et smedeværksted – nødvendigt p.g.a. slidet på materiellet, f.eks. måtte 200 tipvognshjul udskiftes hver sæson – samt et vandværk af hensyn til lokomotiverne, begge dele betjent af en 8 hk dampmaskine. Og endelig var der til folkenes forplejning et marketeri. Ved virksomheden beskæftigedes 70-80 mand – heraf var en halv snes af arbejderne polakker, der især udførte skinnelægning. I selskabets gård boede driftsbestyrelsen, I. P. Vestergaard, og hans hustru, der var regnskabsfører, ligesom W. Dierking med familie boede i en anden af selskabets ejendomme. Desuden var der af selskabet ansat en kontrollør, Hans Rytter, Øster Assels, på tippladsen. Den 13. maj 1919 kunne det første kridttog starte fra Erslev på linien til Nykøbing –

med sidelinier – og læsse af ved det første medlem, sagfører Ovesen, Frydsbrønd.

Selve arbejdet i graven og ad sporene fortsatte næsten problemfrit den sommer, mens det gik knap så gnidningsløst mellem selskab og entreprenør. Den 19. maj kom et nyt andragende fra Mathias Andersen om yderligere forhøjelse af prisen med indbygget prisregulering. Ret forståeligt, idet timelønnen nu var 3 gange og kulprisen 7 gange så høj som i 1916 samtidig med, at entreprenøren nu i følge aftalen fra 1918 skulle gå ned fra 45 til 40 kr. pr. kubikfavn. Det gav anledning til omfattende forhandlinger og siden til en længere debat på den ekstraordinære generalforsamling den 14. juni 1919. En del medlemmer var imod den ikke helt uvæsentlige forhøjelse – bestyrelsen bebrejdedes, at den var for eftergivende overfor entreprenøren, og det blev udtalt, at det nu bedre kunne betale sig at købe kalken selv. Den opfattelse sejrede dog, at kridtet nu – p.g.a. stigende priser på landbrugets produkter – var langt mere værd end tidligere, og prisen for det forholdsvis billigere. Med $\frac{2}{3}$ af stemmerne vedtoges, at 45 kr. skulle gælde som

grundpris, beregnet på en timeløn à 70 øre og en kulpris à 130 kr. pr. ton. Svingninger heri skulle så henholdsvis forhøje eller nedsætte udkørselsprisen.

Så var der ro et par måneder. Kalkkørselen indstilledes igen den 10. oktober, antagelig p.g.a. frygt for kulmangel. Da var Erslev-Nykøbing-linien forsynet med 7025 kubikfavne – i underkanten af det ventede – og samtidig havde man, efter at det ved urafstemning i juni var blevet vedtaget, at Sdr. Herred skulle kridtes først, lagt spor ud mod Karby. I slutningen af oktober mødte Andersen igen op hos bestyrelsen. »Han vilde have en ny Kontrakt, men han vilde slet ikke forhandle med den durkdrevne Bestyrelse«. Hans forslag var nedsættelse af en voldgift til bedømmelse af alle forhold vedrørende kalkentreprisen – specielt om prisen stod i forhold til de virkelige omkostninger. Bestyrelsen var afvisende og ville kun tale om forhandling om et evt. tillæg. Andersen henvendte sig til Hedeselskabet og udbad sig mægling i sagen, hvilket J. P. Olsen mødte op og tilbød i december. Bestyrelsen nægtede at tage imod og protesterede samtidig kraftigt mod udnævnelse

af voldgiftsmænd. Herefter holdt man »pause« et par måneder. I februar 1920 var timelønnen steget til 140 øre, det dobbelte i forhold til året før, og samtidig var der udsigt til minestrejke i England, der ville betyde kulmangel, og til storkonflikt på det danske arbejdsmarked, der kunne resultere i yderligere lønstigninger og kortere arbejdstid. Andersen mødte flere gange til forhandling om forhøjelse af udkørselsprisen. »Enighed opnaedes ikke«. Så besluttede bestyrelsen at bede generalforsamlingen om bemyndigelse til at yde entreprenøren et nyt tilskud med udgangspunkt i timelønnen på 140 øre og afhængig af den udkørte kalkmængde – stigende fra 50 kr. pr. kubikfavn ved 10.000 udkørte kubikfavne til 60 kr. ved 15.000 udkørte kubikfavne. Forslaget vedtoges ved »en livlig Generalforsamling«, og hermed mente man at kunne undgå en voldgiftssag og at kunne opmuntre entreprenøren til at forcere udkørselen, så den hurtigere blev overstået.

Det skulle ikke holde stik – midt på sommeren begyndte det hele forfra med mæglingstilbud fra J. P. Olesen, Hedeselskabet, og nye forhandlinger. Foranlediget af nye prisstigninger forlangte Andersen nu 90 kr. pr. kubikfavn kalk – også for den del af entreprisen, der allerede var udført. Den 3. august afholdtes ekstraordinær generalforsamling, hvor bestyrelsen dog blot orienterede om forholdene og ganske klogt undgik afstemning om, hvorvidt selskabet skulle fortsætte. Stemningen var ret delt herom, bølgerne gik højt og der faldt kraftige ord om entreprenøren. Den 16. og 17. august forhandlede igen – første dag opnåedes intet, og om mødet næste dag beretter forhandlingsprotokollen lakonisk: »Forhandlingerne fra forrige Møde fortsattes fra Kl. 9 Formiddag til Kl. 4 Eftermiddag, da Entreprenøren sprængte Mødet ved at forlade det. Enighed opnaedes ikke. Mødet hævet«. Fra og med den 20. august standsede entreprenøren så kalkkørselen totalt og meddelte samtidig, at han havde anlagt voldgiftssag mod selskabet. Allerede ved bestyrelsesmødet den 24. august opnåedes dog et nyt forlig med entreprenøren. Spørgsmålet

var nu, hvorvidt medlemmerne overhovedet ønskede, at selskabet skulle fortsætte – den ekstraordinære generalforsamling fastsattes til den 3. september. Tiden inden blev præget af voldsom debat – bl.a. ved avisindlæg – men i forhold hertil og til stemningen ved sidste generalforsamling blev selve generalforsamlingen særdeles rolig og saglig. Efter at de ca. 800 fremmødte medlemmer havde fået forelagt selskabets økonomiske status og revisionen af entreprenørens regnskaber, fremkom bestyrelsen med entreprenørens forslag. Andersen ønskede 79,80 kr. pr. kubikfavn for hele entreprisen, del i de fremtidige kultilskud fra staten samt at gælden til selskabet skulle stå rentefrit. Merbetalingen skulle dog først komme til udbetaling, når kontrakten var opfyldt, medlemmer, der endnu ikke havde modtaget kalk, måtte nedskrive deres bestilling med $\frac{1}{3}$ og endelig skulle fald under 175 kr. pr. ton dampkul og under en timeløn på 125 øre komme selskabet til gode. Bestyrelsen bad om fuldmagt til at acceptere tilbudet under forudsætning af, at Andersens sikkerhed samt kapitalmængde til fortsættelse af driften fandtes tilfredsstillende. Den endelige kalkpris ville med erstatninger, administration og afstandsydelse blive 84,60 kr. pr. kubikfavn. Argumenterne for at fortsætte var flere. Rent praktisk manglede selskabet simpelthen opløsningsbestemmelser – sådanne havde aldrig været aktuelle før – og der ville ved en afvikling opstå et modsætningsforhold mellem dem, der havde, og dem, der ikke havde modtaget kalk. Samtidig ville et stort forarbejde være spildt. Revisionen kunne bevise, at entreprenørens pengeforhold var i orden – han havde endog sat penge til på arbejdet. Og så endelig det mest overbevisende: Kalken var for dyr at undvære. Nok var den også dyr at erhverve. »Men det er netop den, der sidder haardt i det, der ikke kan undvære at faa sin Jord kalket. Det kan aldrig skade ham. Skal han af med store Renter, maa han have en god Avl«. Og Martin Sørensen sagde det helt tydeligt: En tønde kalk kunne fås for 3 æg! Herefter kunne modstanderne ikke rigtig vinde fodfæste – og ved en skriftlig, hemmelig afstemning blev selska-

bets fortsatte beståen sikret med 444 stemmer for, mens kun 188 stemte imod.

Den 16. september genoptog entreprenøren kørselen, hvilket resulterede i, at 460 medlemmer i Sdr. Herred i 1920 blev forsynet med ialt 10.338 kubikfavne kalk. I slutningen af oktober måtte formanden imidlertid meddele, at alle forsøg på at optage et lån på 1 mio. kr. til den fordyrede drift var resultatløse. Dette førte til, at bestyrelsen den 26. november 1920 måtte give entreprenøren besked om, at selskabet ikke kunne modtage hans tilbud af 24. august 1920. Hermed var en ny række forhandlinger – der nok blev de hårdeste overhovedet – indledt. »Efteråret og Vinteren 1920-21 medgik til Forhandlinger, Voldgifter og Møder i det uendelige«. Efter resultatløse forhandlinger i december og et forgæves forsøg fra Andersens side på at få bestyrelsen med til mægling ved Hedeselskabet, fik bestyrelsen ved en generalforsamling i februar bemyndigelse til i foråret at foretage de nødvendige brændselsindkøb til sæsonens forbrug, hvis Andersen fortsatte kørselen. I modsat fald til at håndhæve kontrakten på det strengeste og overdrage entreprisen til en anden eller selv med anvendelse af Andersens materiel at overtage driften. Så fortsatte forhandlingerne – bl.a. i et møde den 26. februar, der afholdtes hos Ovesen ud fra den betragtning, at det nok ville blive for højprøstet og langvarigt for et hotel. Der forhandlede uden resultat fra kl. 5 søndag eftermiddag til kl. 3 mandag morgen, hvor Mathias Andersen forlod »Mødet med en meget bestemt Udtalelse om, at han aldrig mere vilde forhandle med Bestyrelsen, og han slog Døren i med et saadant smæld, da han gik, at Gibsdækket raslede ned i Ovesens Dagligstue«.

Det kom dog igen til forhandlinger. Den 2. marts afholdtes et uforbindende mæglingmøde i Århus – dog uden andet resultat, end at forhandlingerne skulle fortsættes i Nykøbing. Det blev de så på et par møder, men alle forslag forkastedes, og den 14. marts aftaltes end ikke nyt møde. Endnu et mæglingmøde blev dog afholdt den 29. marts 1921 efter Andersens ønske. Endelig opnåedes

enighed. Prisen for fremtidig ud-kørt kalk blev 56 kr. pr. kubikfavn mod at selskabet leverede kul – høj-est 11 ton pr. 100 kubikfavne kalk. Risikoen for svingninger i kulprisen løftedes altså ud af entreprenen. De beløb, timelønnen gik under 163 øre, skulle tilfalde selskabet, og entreprenøren skulle igen skaffe garantier for overholdelse af kontrakten. Ordningen med kulkøbene faldt på et heldigt tidspunkt for selskabet: Mens kullene, da de var dyrest, kostede 240 kr. pr. ton, kunne de i april 1921 købes for 75 kr. pr. ton og i oktober for 40 kr. pr. ton. Denne del af selskabets virke fik også betydning for det øvrige samfund. Da isforholdene i vinteren 1922 vanskeliggjorde øens kulforsyning, bemyndigedes bestyrelsen til at sælge ud af selskabets kulbeholdning til købmænd og brugsforeninger til »passende Dagspris«.

Endelig var selskabet kommet ind i »smult Farvand«. I 1921 forsynedes Nr. Herred med 12.598 kubikfavne kalk til 802 medlemmer. Vinteren 1921-22 var rolig, og den 5. maj 1922 optoges sidste del af kalkkørselen til Nr. Herred – ialt 2614 kubikfavne til 95 medlemmer på Nordvestmors. Den 8. juni 1922 blev den sidste kolonne kalk kørt ud og afleveret i Solbjerg. I de følgende måneder afmonteredes materiellet og førtes bort fra øen – »Stilheden bredte sig atter over Erslev og Omegn«. Entreprenøren havde på tre år kørt 32.575 kubikfavne kalk ud – det betaltes med 2.175.000 kr. Senere – ved en generalforsamling i 1924 – kunne formanden rette en tak til Andersen. Man havde, trods gnidninger forårsaget af de vanskelige tider, »kun Grund til at være tilfredse med Arbejdet« – også fordi det var blevet udført så hurtigt. For entreprenøren havde leveringen derimod nok været en skuffelse. Andre steder plejede tegningen kun at være 30-50% af den mængde, der ialt blev aftaget. På Mors var imidlertid ikke aftaget mere end tegnet – i Nr. Herred faktisk mindre. Det oprindelige medlemstal på 1500 dalede til knap 1400 som følge af afgang fra Legind, Kårup, Sindbjerg og Gullerup, hvortil kalkbanen ikke kom, til dels på grund af for lille tilslutning, dels på grund af vanskelige terrænforhold.

Selskabet beholdt kalklejet og forpagtede det med hus og jord til Karl Møller. Der blev lavet en nedkørsel til graven, og fra 1923 kunne medlemmerne hente kalk herfra. Gården blev derimod solgt allerede i april 1922.

Kalkselskabets virke var dog ikke forbi. Nu gjaldt det at få penge i kassen. Som tidligere nævnt var der i 1920 opstået vanskeligheder, fordi man ikke kunne rejse kapital – 1 mio. kr. – til de øgede driftsudgifter. Efter flere andragender til Finansministeriet opnåede man dog i begyndelsen af 1921 et lån på 300.000 og senere – i 1922 – endnu 60.000 kr. Man enedes om at undgå yderligere faste lån, og den manglende del blev i stedet udkrevet hos medlemmerne som »et Slags frivilligt tvungent Laan«. Kalkprisen forhøjedes til 90 kr. pr. kubikfavn, mens den virkelige pris ville blive under 70 kr., der oprævedes de første tre år to gange årligt i stedet for en, nogle medlemmer var forud med betalingen og endelig tjentes på renten, som medlemmerne måtte betale forud i modsætning til selskabet. Denne politik lod sig gøre, fordi første del af tyverne var forholdsvis gode tider for landmændene. Selve oprævningen for kalken gik glat – $\frac{2}{3}$ af gælden blev betalt på halvdel af afbetalingsperioden – og i øvrigt havde man jo en erfaren inkassator i Ovesen. Han fik overdraget restancelister med et beløb på knap $\frac{1}{2}$ mio., og kun få tusinde gik tabt. Allerede i december 1922 havde selskabet overskud og nedsatte kalkprisen med 18 kr. pr. kubikfavn, ialt ca. 585.000 kr., i form af kontanter til dem, der havde betalt hele deres gæld med 90 kr. pr. kubikfavn, og nedskrevet for dem, der ikke havde betalt mere end det normale afdrag. I december 1929 foretoges den anden overskudsbetaling, denne gang med 6 kr. pr. kubikfavn – 195.000 kr. – og det samme beløb fandt udlodning i april 1932. Ved selskabets afslutning fandt den fjerde og sidste udbetaling på ca. 50-60.000 kr. sted. Over 1 mio. blev udbetalt som overskud eller nedskrevet på gæld. Man skræbde dog aldrig bunden helt – havde altid passende reserver, og i stedet for at hele gælden betaltes straks, kom kapitalen erhvervslivet på

Mors – og selskabet selv – til gode gennem de lokale pengeinstitutter fra midten af 1920'erne, hvor tiderne igen blev pengeknappe. Samtidig stillede selskabet selv lån til rådighed, bl.a. i 1928 for Morsø Andels-slagteri, der til udvidelse behøvede 75.000 kr. Stort set blev den sidste del af selskabets levetid fredelig, hvilket tydeligt afspejles i det ringe fremmøde ved generalforsamlingerne og de i forhandlingsprotokollen behandlede sager – som erstatninger, opkrævninger, salget af kalkselskabets ejendom til Karl Møller i marts 1934 – der som regel gennemførtes uden større problemer. Selv Andelsbankens betalingsstandsning i 1925 klarede man uden større tab, selv om næsten halvdelen af selskabets penge stod her, og senere støttede man Andelsbankens »efterfølger« i Nykøbing, Morslands Folkebank.

Den 28. marts 1935 blev den afsluttende generalforsamling afholdt i Håndværkerforeningens teatersal med ca. 250 fremmødte. Regnskabet fremlagdes, og formanden berettede om selskabets virksomhed fra 1916 til 1935. Herefter stillede bestyrelsen forslag om, at den af generalforsamlingen fik bemyndigelse til at ophæve Kalkselskabet, når dets forhold var afviklet. Alt godkendtes, og generalforsamlingen hævdedes efter mange rosende ord til bestyrelsen. Som selskabet havde hentet viden fra projekter uden for øen, skulle erfaringerne fra Mors komme det øvrige land til gode. Således blev Martin Sørensen allerede i 1921 valgt til formand for landssammenslutningen »De Danske Mergelselskaber«, og Niels Ovesen blev siden juridisk rådgiver herfor. Morsø Kalkselskabs opgave var fuldført. Som et medlem udtrykte det: »Nu er vi færdige, vi har faaet Arbejdet betalt, og de Penge, der er ofret, har vi faaet igen med Renter, og endda er der et lille Overskud«. Tiderne havde haft sine fordele – og bestyrelsen havde forstået at udnytte dem. Nok var arbejdet startet, mens kalken var dyr, men størstedelen af udgifterne blev betalt, mens landbrugets fortjeneste var tålelig. Da tiderne igen begyndte at blive dårligere, var markerne kommet i en stand, så de kunne yde fuld afgrøde.

Købmands- og avlsgården - og dens beboere

Af Holch Andersen

1784 ankom en ung nordmand, Johannes Jonsen Ringstad, til Nykøbing for her at skabe sig en fremtid. Han var født 1757 på gården Ringstad i Hobol ved Moos. Om hans første år i Nykøbing er der ikke andre oplysninger, end at han forelskede sig i Inger Marie Pedersdatter. Hendes far var feldbereder – titlen på garvere, der brugte fedtstoffer til at berede skind – modsat logarvere, der brugte bark.

1786 blev den unge nordmand, der havde forandret sit navn til Johan Johnsen, og Inger Marie gift. De bosatte sig og startede en købmandsforretning i gården på hjørnet af Nørregade og Østergade.

Nørregade var dengang byens vigtigste handelsplads. Her lå de fleste købmandsgårde for at tage imod kunderne fra Nordmors, der kom til byen ad vejen langs stranden fra Alsted til Bjørndrup. Denne vej var ofte vanskelig at passere på grund af storm og oversvømmelse. Først i 1800-tallet blev der anlagt en ny vej fra Rådhusstorvet ad Nygade over Kjæret (Nørrebro) til Tødsø og videre over Midtmors til Vildsund. I stedet for at bruge den gamle vej langs stranden brugte beboerne på Nordmors den nye vej. Hermed var Nørregades storhedstid som handelsgade forbi.

Det var først flere år efter, at Johan Johnsen havde startet sin forretning, at den trafikale ændring skete. Han fik oparbejdet en god forretning. Brugte fortjenesten til at opkøbe på Indmarken og Grønmarken. Det var en velfungerende ejendom, Johan Johnsen efterlod til sin enke. I ægteskabet var der 15 børn, hvoraf de 6 døde som små. Den yngste søn, Hans, rejste 1820 til Norge og grundlagde 5 år efter et handelsfirma i Kristiania (Oslo). Dette fir-

ma er gået i arv fra far til søn lige siden.

Efter Johan Johnsens død drev enken ejendom og forretning videre ved hjælp af sønnen Niels, født 1798, og datteren Kristine, født 1804, indtil 1829, hvor Niels Johnsen overtog ejendom, forretning og jordlodder. Han betalte kontant til moderen 350 Rdl. i sølv – overtog moderens gæld til Lødderup-Elsø skolevæsen på 86 Rdl. sølv. Også moderens gæld på 60 Rdl. sølv til sønnen Poul Johnsen, født 1794, der var forpagter på gården Nandrup i Flade, overtog Niels Johnsen. Han forpligtede sig i en opholds-kontrakt årligt at levere moderen: 2 tdr. rug, 2 tdr. byg, 2 lispund flæsk, 2 kvint gær, 1 ol sild om efteråret og 1 ol om foråret, 1 skæppe grov salt, 8 pund smør, 4 pund lys og 2 tdr. kartofler samt 1 pot sødmælk daglig. Hertil kom 1 får med lam, fed

nok og græsset, og 5 læs skudtørv, 36 snese til læsset. Desuden skulle han betale moderens højtidsoffer i kirken, køre hendes korn til og fra mølle og efter hendes død betale en anstændig jordefærd. Endvidere skulle han vedligeholde og istandsætte det norden for gården beliggende hus, som moderen flyttede ind i sammen med datteren Kristine, der efter moderens død skulle arve huset. Til slut i dokumentet står der: »Alt skal leveres og beføres i forsvarelig stand«.

Værdien af aftægten blev sat til 20 Rdl. sølv årligt, begravesudgiften til 16 Rdl. sølv. Den sidste udgift kom Niels Johnsen til at betale i 1832, da Inger Marie Johnsen døde, 66 år gammel.

Niels Johnsen blev gift med Maren Mulvad Gjerløf – hvornår ved vi ikke. Deres ældste barn, Inger Marie Kristine Sophie Johnsen, blev

Johnsens ejendom mod Nørregade ca. 1900.

Østergade ca. 1900. Johnsens ejendom ses forrest i billedets venstre side.

født i 1833, sønnen Johan Christian Gjerløff Johnsen i 1836.

Da Niels Johnsen overtog købmandsgården i 1829, var Nørregades storhedstid som handelsgade forbi. Købmandshandelen blev opretholdt, men den største del af indtægterne kom fra landbruget. Gårdens jordtilliggende blev i Niels Johnsens tid forøget ved flere opkøb af jord på Indmarken og Grønmarken. Opkøbene blev tildels finansieret ved hjælp af lån. Familiedokumenterne, der findes på Morsø lokalhistoriske Arkiv, fortæller at der blev optaget følgende lån:

1830: 170 Rdl. i Morsø Herreds overformynderi; 1849: 400 Rdl. af farver C. W. Strunze; 1850: 300 Rdl. af Nykøbing by hospital; 1858: 300 Rdl. af proprietær Riis til Blidstrup; 1858: 300 Rdl. af Nykøbing by hospital.

Niels Johnsen døde i 1862, 62 år gammel. Han efterlod enken en vel-drevet ejendom, så hun ikke havde vanskeligheder med at opnå tilladelse til at sidde i uskiftet bo.

Johan og Niels Johnsen havde drevet købmandsforretningen uden at være handelsuddannet, men tredje slægtled, Johan Christian Gjer-

løff Johnsen, kom i handelslære hos købmand Peter Dige, Skive. Her var han til 1861, hvor han kom hjem og overtog købmandsforretningen. Efter moderens, Maren Mulvad Gjerløffs død i 1865 blev han ejer af den store gård med besætning og markjorder. Søsteren, Inger Marie, arvede det nordre hus samt en del af indtægten fra gårdens avl. Denne forpligtelse ophørte i 1877, da Inger Marie døde, 44 år gammel.

Samme år vurderede gæstgiver Morten Jensen og stadsingeniør Lind Johnsens ejendom for Nykøbing kommune til fastsættelse af ejendomsværdi. Dokumentet, der giver en god beskrivelse af ejendommen, gengives:

»Ejeren var tilstede for under forretningen at meddele de fornødne oplysninger.

Ejendommen med de påhvilende byrder beskriver vi således, idet vi efter ejerens ønske dele den i to dele, der vurderes hver for sig.

Gårdens matr. no. 181 og 182 i Nykøbing bygrund.

Denne gård ligger på hjørnet af Nørregade og Østergade og benyttes til kolonialhandel, beboelse samt stald og lade.

Grunden har et areal af 2262 kv. alen, og stedet er klassificeret i mellemste klasse. Hartkorn 0-0 1 Fk. 0-

Bygningerne er brandforsikret for ialt 10770 kr.

De er alle opført af grundmur med tegltag og består af:

A. Forhus mod Østergade, 48 alen lang, 12 alen bred. 5 alen høj til gaden og 4½ alen til gården. Indrettet fra vest til en lejlighed, der benyttes af ejeren selv, med butik mod Østergade og Nørregade, kontor og pakhushagved, 3 stuer til gården, 1 stue til gården, alle tapetserede, køkken og spisekammer til gården, overalt gipset loft og fjælgulv i stuerne, stengulv i køkkenet. 4 kakkellovne og 1 komfyr.

Derefter en overbygget port med gennemkørsel til gården.

Øst for porten har ejeren bryggeri med jerngrubekedel, vaskehus og tørveskur, alt med gibset loft og stengulv.

Derefter følger en lejlighed, bortlejet til frøken Schorup for en årlig leje af 130 kr., bestående af to værelser til gaden og et til gården med gibset loft og fjælgulv, spisekammer og køkken med komfyr.

Den vestre ende er ibygget en ydre ende af litr. C.

B. Forhus mod Nørregade er 32 alen lang, hvoraf 19½ alen fra syd er 9½ alen bred og resten 12½ bred, 4½ alen høj mod gården. Heri benytter ejeren selv en tapetseret stue mod gården med gang.

Resten er delt i 3 smålejligheder, nemlig en udlejet til Ane Christoffersen for 120 kr. om året, med 2 stuer til gaden, køkken med komfyr og spisekammer til gården.

Den anden lejlighed, lejet til Stine Behrentz for en årlig leje af 80 kr., består af en stue til gaden, køkken og spisekammer til gården, komfyr i køkkenet.

Den tredje lejlighed er udlejet til skomager C. L. Bach for 200 kr. årligt. Der er to stuer til gaden, en til gården, køkken med komfyr og spisekammer til gården. Der er et loftværelse til lejligheden.

I huset er der fjælgulv og gibset loft. Dels malede og dels tapetserede vægge. Vand og gas er indlagt i alle fem lejligheder.

C. Østerhuset er 17 alen lang, 7½ alen bred, 3 alen høj, er indrettet til tørvehus og gæstestald med bræddeloft og stengulv. Det er bygget nord fra den østre ende af litr. A.

D. Stalden er 35½ alen lang, 11½ bred, 4¾ alen høj. Den er indrettet til pakhús med kjælder, karlekammer, stald og vognport, alt med bræddeloft. Den østre ende er ibygget litr. C.

E. Lade, fra østre ende af litr. D, er 10½ alen lang, 8 alen bred, 4¾ alen høj. Den er indrettet til lade og kan rumme ca. 20 læs korn.

F. Retirade. Syd for vestre ende af litr. D er en halvtags bygning, 3 alen lang, 3 alen bred, 3,4 alen høj.

Af disse bygninger er litr. D og F næsten nye. Litr. A og B ældre, men særdeles godt vedligeholdte. Litr. C og E er gamle, men vel vedligeholdte.

Gårdspladsen er rummelig og brolagt. Der er ingen have til stedet.

I årlig leje svares af de fire lejligheder 530,00 kr.
Den af ejeren benyttede del af ejendommen antages at kunne udlejes for 800,00 kr.
Ialt indtægt..... 1330,00 kr.

Skatter og afgifter udgør..... 72,06 kr.
Til ejendommens vedligeholdelse anslås årligt at ville medgå.... 157,00 kr.
Ialt udgift..... 229,06 kr.

Når udgifterne fradrages indtægtssummen udkommer et indtægtsoverskud..... 1100,94 kr.
Ejendommens værdi i handel og vandel ansætter vi efter vor bedste overbevisning til ... 23000,00 kr.

12 jordlodder på Nykøbing mark med et samlet areal af 386590 kv. alen. Disse lodder kan efter vort skøn bortlejes for 768 kr. årlig.
Markjordens værdi i handel og vandel ansætter vi efter vor bedste overbevisning til..... 18000,00 kr.

Til sidst på dokumentet står der, at de to synsmænd har fået udbetalt 24 kr. i diætpenge.

Det blev dog ikke ved handelen, at Johan Gjerløff Johnsen fik den største indtægt; den kom fra vognmandsforretningen, som han oprettede kort efter at have overtaget gården. Denne vognmandskørsel udviklede sig til at blive byens største.

Fra 1871 til 1873 havde han dagvognsbefordringen mellem Nykøbing og Skive. 1. september 1871 bragte Morsø Avis denne annonce:

»Dagvognsbefordringen mellem Skive og Nykøbing starter.

Fra Skive hver eftermiddag kl. 12½. I Nykøbing kl. 5½.

Fra Nykøbing hver formiddag kl. 10¾. I Skive 3¼ eftermiddag.

Billetter: Åben vogn 24 sk. pr. mil – lukket vogn 32 sk. pr. mil. Børn under 12 år halv pris. Rejsegods frit.

Den lukkede vogn kører fra Skive mandag, onsdag og fredag.

Fra Nykøbing tirsdag, torsdag og lørdag.

De øvrige dage åben vogn.

Frugtgodt medtages for en moderat betaling«.

Den 20. november 1873 blev det gamle færgested ved Sallingsund nedlagt. Færgefarten mellem Nykøbing og Glyngøre begyndte med Ny-

købing kommune som ejer. En kreds af morsingboer med landinspektør og godejer Mansa, Sø, havde arbejdet for en privat jernbaneforbindelse mellem Glyngøre og Skive. Planen mødte stærk modstand fra handelsstanden i Skive, der ville have en jernbane fra Skive til Hvalpsund og færgeforbindelse til Himmerland.

I 1878 fik Johan Johnsen dagvogn og postbefordringen mellem Nykøbing og Nessund. Samme år fik han dagvognskørselen mellem Nykøbing og Sundby. Disse ruter havde han til 1885.

1884 oprettede Statsbanerne jernbane mellem Skive og Glyngøre. Året efter overtog staten færgefarten mellem Nykøbing og Glyngøre. Udbringningen af stykgods i Nykøbing blev af Statsbanerne givet til Johnsen; Peder Krogh, der siden 1880 havde været kusk hos Johnsen, blev fast kusk ved denne kørsel.

I 1905 solgte Johan Johnsen vognmandsforretningen til Peder Jensen, Skive, der overtog 7 vogne, 2 kaner, 10 heste med seletøj og 11 tdr. indmarksjord. Peder Jensen flyttede vognmandsforretningen til Hotel Bendix' gård, hvor der var god staldplads.

I 1907 blev den sidste del af Johnsens store vognmandsforretning, jernbanekørselen, solgt til Peder Krogh, der som tak for lang og tro tjeneste fik kørselen meget billigt.

Købmandsforretningen blev 1905 solgt meget billigt til Th. Thomsen, der gennem mange år havde været førstemand i forretningen.

Johan Christian Gjerløff Johnsen døde 28. december 1909, 73 år gammel. Enken, Caroline Johnsen, solgte året efter gården til svigersønnen, sparekassedirektør Frdr. Bang, for 45.000 kr. I 1918 blev ejendommen solgt til Chr. Krogs Tobaksfabriks Nykøbing afdeling. Købesummen blev ikke oplyst. I 1930 blev de gamle bygninger revet ned for at give plads for Centralhotellet.

Caroline Johnsen døde 30. maj 1913, 76 år gammel. I hendes testamente stod, at der skulle oprettes et legat, Gjerløff Johnsen og hustru Carolines legat på 50 kr., som hvert år skulle uddeles til en sædelig og hæderlig tjenestepige i Nykøbing som belønning for lang og tro tjeneste eller som udstyrslegat.

Vurdering til brandforsikring

Af Chr. Tage Jensen

En vigtig kilde til slægts- og lokalhistorie er vurderingerne til brandforsikring. Købstædernes Brandforsikring oprettedes i 1761, på landet startede brandforsikring omkring 1800. Taksationsprotokollerne før 1872 opbevares på landsarkiverne; i det nævnte år gik brandforsikring over til private selskaber.

Som et eksempel på, hvilke oplysninger man kan finde i taksationsprotokollerne, bringes her en vurdering fra Elsø, netop fra år 1800. Ejeren, Poul Sørensen (1760-1824) var far til den Søren Poulsen, som Chr. Tage Jensen skrev en artikel om i Jul på Mors 1984.

Red.

Vurdering til Brandforsikring af bygninger på Poul Sørensens gård i Elsø på Mors

Hans Lorents Splid, rådmand og byfoged i Nykjøbing og herredsfoged i Morsø Herreder.

Frederich Juul, konstitueret by og herredsskriver sammesteds, gjøre vitterlig: At år 1800 mandagen den 23 juni, blev Morsø Herreders Ret sat og holdt i overværelse af efterskrevne stökkemænd: Peder Lundbye, Hans Brun, Johan Henrik Jern og Rasmus Jensen, alle af Nykjøbing. – Hvor da følgende sag under no. 20 blev foretaget:

Efter at selv ejer bonde Poul Sørensen af Elsø sogn og bye, Sønder Herred, Thisted Amt, fra herredsfogeden havde bevirket mænds udmeldelse til at takcere bygningerne på hans iboende gård i Elsø til brandforsikring. Så fremstode nu for retten de dertil udnævnte vurderingsmænd: tømmermester og snedker Nicolaj Beier af Nykjøbing og Christen Post af Fredsø, som fremlagde deres under 17de hujus forfattede vurderingsforretning over samme gårds bygninger, hvilket blev i retten læst og lyder således:

År 1800 den 17 juni mødte vi undertegnede mænd, nemlig: snedker-

mester Nicolaj Beier af Nykjøbing og Sønder Herreds almindelige synsmand Christen Post af Fredsø udi Elsø by, Sønder Herred, Thisted Amt på Morsø, hos selv ejer bonde Poul Sørensen for efter udmeldelse fra herredsfogeden, hr. rådmand Splid, at syne og vurdere hans selvejende og påboende gårds bygninger den boende Poul Sørensen udi landets almindelige brandkasse vil have forsikret. – Bemeldte Poul Sørensen angav for os: At han ejede til denne hans gårds bygninger 6 tdr. hartkorn. Og da den konstituerede herredsskriver Frederik Juul af Nykjøbing på bemeldte sted var mødt med os, foretog vi synet og vurderingen over requirentens bygninger som følger: 1. Rålingshuset norden i gården vender øster og vester med enderne, er $38\frac{1}{4}$ alen lang, $7\frac{1}{4}$ alen vid og $6\frac{1}{2}$ alen dyb, inddelt udi 13 fag, som ellers således i værelser er opdelt:

A. Fra øster ende er 3 fag som kaldes øster stue, som med skilletrum med fiæl er opdelt, at i søndre side er stue og i nordre side er mål kammer, i stuen 2 karme vinduer i blye, fiæl loft, ler gulv over alle 3 fag. Fiæl gavli i øster ende, dernæst indgang 1 fag, gangen i søndre side og spisekammer i nørre side.

De 3 første fag anført a 20 rd. er 60 rd.

Gangens fag med spisekammer 30 rd.

B. Derfra i vester dagligstue 3 fag, hvori er en $1\frac{1}{2}$ skippund bielægger, fiæl panel i nørre side. De to østerste fag deraf er 25 rd. 50 rd.

Og faget næstved med kakkellovn 40 rd.

C. Dernæst i vester kommer køkken, 1 fag med loft i det halve og bagerovn i nørre side, ellers er

3 ildmundinger i en god opført skorsten med pi-be af brændte sten 30 tommer oven ryggen og jernplade i skorstenen, hvilken fag blev ansat for 35 rd.

D. Dernæst 1 fag til bryggers uden loft..... 5 rd.

E. atter derfra 2 fag kohus a 5 rd. 10 rd.

F. videre derfra i vester 1 fag karlekammer med loft 25 rd.

G. Til høn hus 1 fag 10 rd.

H. Så i aller vester ende en hængekue til vognhus ... 5 rd.

Tilsammen for Rålingen 270 rd.

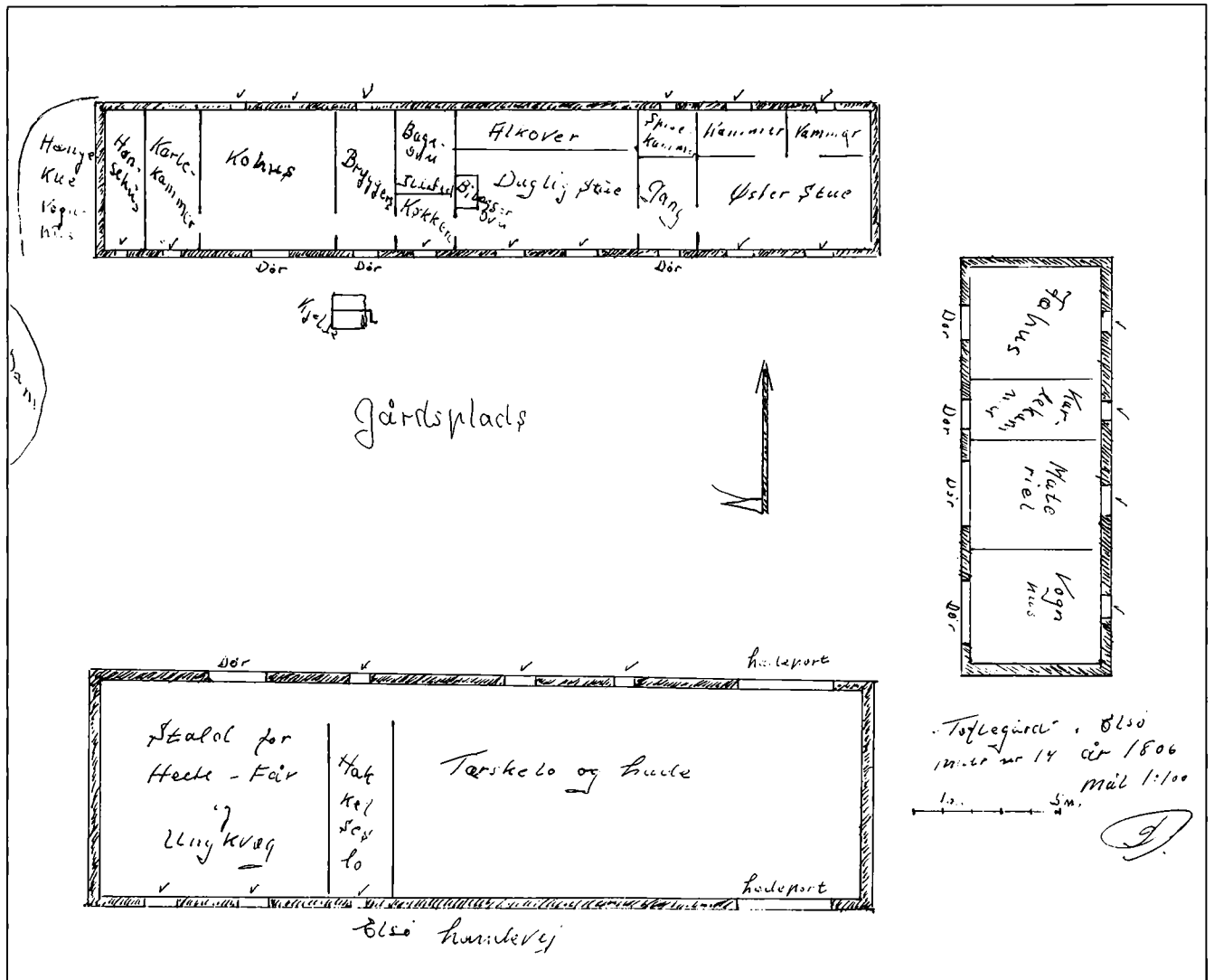
2. Laden og stalden sønden i gården vender øster og vester med enderne alt i en længde. Bygning er $38\frac{1}{2}$ alen lang, $11\frac{1}{2}$ alen vid og $10\frac{1}{2}$ alen dyb, laden er i øster ende består af 4 gulve, med tærskeloer iberegnet og de medtager af hele husets længde 25 alen. – Disse 4 gulve, da de såvelsom hele huset er nye bygninger er ansat med korn i øster ende a gulv 25 rd. er 100 rd.

Derfra i vester er hakkelsesloen 1 fag og dernæst stald 4 fag, med loft ansat a fag 20 rd. hvori fårestien ved vestre ende er iberegnet gi'r 100 rd.

Denne bygning såvel som rålingen er fuhr og gran tømmer, stråtag og lervægge. – Tilsammen laden og stalden 200 rd.

3. Uden for rålingens søndre side er en god vandkilde med ramme og vindspill, den ramme og vindspil anså vi af verdi . 10 rd.

Summa Summarum 480 rd.

skriver fire hundrede og firsindstyve rigsdaler.

Denne mands bygninger er vel indrettet for ildfare. - Disse bygninger har ingensinde tilforn været beskrevne til brandforsikring.

En god stige på 8 alen havde requirenten selv, og de øvrige brandredskaber havde han tilfælles med byen. - Kare og spande havde requirenten en god forråd af, som for det meste var belagt med jernbånd.

Således har vi efter vor samvittighed og bedste skønnende afholdt denne forretning.

Datum Elsø ut supra.

Nicolaj Bejer Christen Post.

Som den der har ført pennen for mændene

Frederich Juul.

Hvornæst de benævnte 2de vurderingsmænd med eed efter loven af-

hjelmede samme deres oplæste forretning efter dens ganske indhold og formelding herom skal tingsvidne intriplo fra protokollen vorde udfærdiget. -

Sluttelig tilføres at Poul Sørensen har til begge rettens betjente og vurderingsmændene for denne forretning betalt 2 rigsdaler - skriver toe rigsdaler.

Conform med Morsø Herredes Justits Protocol, bekræftes under vore hænder og signetter

Actum utsupra. -

Frederich Juul.

Anno 1806 den 18 oktober er Poul Sørensens gård i Elsø således omfattet til brandforsikringen

a. Stuehuset ganske ombygget og består nu af 13 fag 10½ alen dyb dels eeg og dels fyr under tømmer, fyr over tømmer dels muret og dels

klinede vægge og stråtag. Indretningen er som førhen undtagen 2de kamre der er indrettet i østre ende.

Forbedringen blev ansat at være..... 230 rd.

Et hus opført østen i gården 7 fag 7 alen dyb fyr under og over tømmer klinede vægge og stråtag indrettet til fæhus karlkammer matriel og vognhus

Summa 320 rd.

Altså bliver nu gårdens fulde forsikrings summe 800 rd. skriver otte hundred rigsdaler.

Overensstemmende med taksations protokollens text.

(Ulæseligt navn)
Captain og Branddirektør.

Min barndoms jul

Af H. Kr. Houmøller

Hans Kr. Houmøller, født 24. september 1839 på Fruergård i Outrup, skrev 1910 denne beretning om julen i hans barndom.

Når man først er nået til midten af oktober, da har man ligesom en følelse af, at man er godt på vej til julen, og jo nærmere man kommer den, des hurtigere synes man, skridtene går, så før man egentlig tænker derover, står man lige foran døren, som fører os ind i julen.

Det er en usædvanlig travl tid, især for kvinderne, og jo længere man kommer frem i tiden, des travlere bliver der. Først kommer der to fåreslagtninger, udført med visse mellemrum, særlig for at få god nytte af al den dejlige indmad. Så lige op mod julen må gæssene strække hals, og dernæst kommer turen til julegalten, som i den tidlige morgenstund skriger op, som om den havde en kniv i halsen, hvad den jo også bogstavelig får om nogle minutter. Når svinet så var skoldet og rensset og afsvalet, blev det på en stige båret ind i dagligstuen for der at blive parteret. Så kommer brygningen af det brune, søde juleøl, dernæst lysestøbningen, først og fremmest jule- og festlysene. Hvad der særlig for os yngste børn havde mest interesse, var et tregrenet Hellig tre Kongers lys. Julebagningen begyndte tidligt om morgenen og varede ved til helt ud på natten. Den morgen blev vi børn tidligt purret ud af sengen for at hjælpe til med rulning og skæren af julenødder, hvoraf der blev bagt godt et par skæpper. Desuden blev der bagt en mængde småkager som sprutbakkelse, sirupskager, sandkager og kringler m.m., hvoraf vi jævnlig fik smagebid af de mislykkede. Vi børn fik gerne skrabe-kager i form af en lille and, som vi kaldte »min vakke«. Det var dengang skik, at tjenestefolkene i gården fik hver et stort julebrød, som de gerne gav deres

forældre eller småfolk, eller også solgte de det. Bageovnen blev ophevet med lyng, og døren, som var af træ, måtte jævnlig overdrysses med vand under bagningen for ikke at antændes, og den blev fastklinet med ler under den store brødbagning, ja, det var en lang og varm dag for kvinderne.

Efter alle de nævnte forberedelser kom turen til rengøringen. I alle stuer (undtagen soveværelset, hvor der var bræddegulv) var der lergulve, som blev bestrøet med fint, hvidt sand, hvoraf der blev hentet flere læs ved Dragstrup strand. Panelerne og dørene til de lukkede alkovesenge i dagligstuen var ligesom loft, bord, bænke, stole og skamler umalede; det eneste, der var malet, var dørene og vinduerne, så man kan forstå, der var noget at skure og vaske.

Alt, hvad hjemmet ejede af sølv, kobber og messing, blev fundet frem fra deres gemmesteder for at blive omhyggeligt pudset med pulver, som fremkom ved gnidning af to mursten mod hinanden. Dette arbejde blev udført af vi børn. Derimod skulle karlene tidligt op lillejuledags morgen for at pudse kakkelovnene, før der blev lagt i dem, og det var en hel æressag at få dem rigtig blanke. Alle vinduerne i staldene og udhusene blev rensede for spindelvæv og vaskede; dette skete kun den ene gang om året. Ligeledes blev alt rensset og ordnet omhyggeligt i alle udhuse, og alle kreaturerne fik juleaften et bedre foder end ellers; det var ligesom alskabningen skulle tage del i juleglæden.

I dagene ind mod jul var der en tilstrømning af småfolk, som var ude omkring for at samle ind af fødemidler, og det var ikke alene fra vort sogn, men også fra nabosognene. De var velforsynede med krukker, flasker, store poser og dybe lommer, for i dem at modtage de gaver, som blev dem tildelt. Der var ofte

flere på en gang i stuen, så moder var ofte hele dagen optaget af at dele ud: lys, mælk, finbrød, rugbrød, gryn, flæsk og kød, nogle småkager og et par håndfulde nødder. De skulle gerne have en part af alt, og for ikke at vække misundelse skulle hver gerne have lige meget, og så havde moder gerne et deltagende og venligt ord til enhver.

Det kimer nu til julefest,
det kimer for den høje gæst,
som steg til lave hytter ned
med nytårsgaver, fryd og fred.

En timestid før solnedgang i den stille, frostklare luft hører man trindt omkring fra flere kirker klokernes højtidelige kimen og ringen, og der er en tone og stemning overalt i naturen, mens solen kaster sit rødmende skær ned over Thylands snedækte banker.

Så har vi juleaften. Lidt tidligere end ellers har man gjort sig færdig med al udendørs gerning og træder søndagsklædte ind i den festligt oplyste stue, hvor den skinnende hvide dug er bredt over det lange bord; på dette er sat et fad med småkager, og juleøllet skummer i krusene - heraf kunne enhver nyde efter behag. Der var en stegen og brasen og en køkkenduft, som trængte ind i stuen, hver gang døren gik op. Kvinderne havde jo travlt med tilberedelsen af det rigelige julemåltid. Suppe bæres ind, og vor fader fremsiger bordbønnen. Efter suppen kom stegen (efter gammel sædvane havde vi midt på dagen nydt en lille middag, bestående af smørrebrød, sortepøle og varmt øl). Fader takkede så for maden. Efter at der var taget af bordet, kom der et helt fad med julenødder ind, hvorom der blev spillet med et sæt splinternye kort, som gerne skulle vare året rundt. Ud på aftenen blev Kingos salmebøger med tillæg taget frem, og der blev

sunget flere julesalmer: »Et barn er født i Bethlehem«, »Det var midt i julenat«, »I denne søde juletid« m. fl. Moder måtte altid synge for; hun havde en køn og klar stemme. Hvad enten det var salmer eller gamle folkesange, så sang hun, så det var en fryd at høre. Fader læste hele juleevangeliet og en juleprædiken og sluttede med en aftenbøn. Klokken ni blev bordet atter dækket; denne gang fik vi kogt torsk samt sødgrød med juleøl. Efter maden hilste vi alle hinanden god nat og glædelig jul.

Dengang kendte man hverken i hjem eller skole juletræet med de mange lys og broget stads og smågodter eller de ofte kostbare gaver til børn og voksne, og dog var der en tone og stemning over juleaften, som man aldrig glemmer.

Mens som barn på landet
 jeg var hjemme,
 julemorgen var mit himmerig.
 Den du meldte mig med
 englestemme,
 kimed klart den store glæde ind.

»God morgen! Glædelig jul!« – det var vor første hilsen julemorgen. Hvor var det hyggeligt i Ovtrup kirke at se alterlysene tændte, høre menighedens sang og præstens prædiken om det glade julebudskab. Og så ofringen til præsten og degnen, som ofte bragte lidt morskab, når man så de kendte mænd og karle i deres bedste julepuds trave op til alteret efter hinanden for der at lægge deres skærv. Det hændte gerne, idet de ofrende gik forbi stolestaderne, at der blev rakt en hånd ud med offeret med bøn om: »Å, ve do eet osse tae mi offer me te æ præst å æ dejn?« På den måde fik vedkommende gerne begge hænder fyldte, præstens i højre og degnens i venstre hånd. Disse offersedler var skrevne af degnen, præstens på hvidt og degnens på blått papir, og blev af skolebørnene lillejuledag bragt omkring til alle de offerpligtige.

Juledag gik man ikke på besøg, men blev for det meste stille i hjemmet. Men de andre juledage blev der en hel folkevandring lige til Hellig tre Kongers dag fra hjem til hjem for at hilse glædelig jul og for at gå til julegilde. Hele julen var således

Boghandler Hans Chr. Houmøller, 1839-1911.

hver aften optaget af gilder eller genbesøg, ingen måtte i julen gå ud fra et hjem uden at have nydt noget, da han ellers bar julen ud; og ingen måtte komme i hjemmet uden at have hilst glædelig jul og nytår, da han ellers udsatte sig for, at hans navn med kridt blev skrevet på bjælken, hvor det så skulle stå til næste jul.

Anden juledag var det sæd og skik, at der kom en solid frokost på bordet, som bestod af et stort leraf med et helt svinehoved med øren og tryne, hvoraf hver efter behag kunne skære sig et stykke. Desuden var der et kødmadsfad med forskel-

lige kødsager på, og ikke skal glemmes den store »Staffens Worst«, der var til minde om St. Stephan, som på denne dag led martyrdøden. Denne ost var den allerstørste og bedste sødmælksost, som allerede fra sommertiden var udkåret til julebordet. Disse retter blev hver dag sat på bordet julen igennem, så længe der var noget tilbage. Julegilderne forløb omtrent den gang som nu. De fleste af naboerne og en del af slægten var gerne indbudte, og der var en overdådighed af mad og drikke. Når hovedmåltidet var endt blev der ryddet ud af storstuen, og så kom det forventningsfulde, glade øjeblik for

de unge, når spillemanden trak sin fiol ud af rævebælgen og begyndte at stemme den. Så blev der liv og lystighed, og karlene svang deres piger hen over gulvet. Mændene bænkedes sig gerne om det lange bord i dagligstuen, pratete ivrigt om et eller andet, som lå dem særligt på sinde, og røg tobak; en hel del slog sig sammen om et spil kort. Kvinderne sad i den anden ende af stuen eller i soveværelset i små klynger, og når de fik bindehosen frem, da kan det nok være, at snakken gik rigtig løs om tøj, de havde under arbejde i hjemmet, om bysnak og sladder, særlig om de kvinder, der ikke var tilstede. Der var en praten og tobaksrøg, så stuen stod i tæt tåge. Skønt der af og til blev nydt snapse, ja, endog punch, så var der ingen, som blev beruset. Disse julegilder varede ofte til den lyse dag.

Man havde også mindre julegilder for den del af de unge, som ikke var med i de store gilder. Her var det nærmest tjenestefolkene fra nabo-hjemmene. Da der ikke altid kunne fås en spillemand, så dansede man efter sang, og man morede sig med forskellige pantelege og anden morsom skæmt, med sange, gættens gåder og med ordsprog. På denne måde havde de unge en hel fornøjelig aften.

Selv om julen ikke varer ved til påske, som børnene synger, så holdt den gerne ud til omkring Hellig tre Konger, og det var en så fastsat regel, at der blev spillet om de sidste pebernødder Kyndelmisseaften, og dermed var julen uigenkaldelig forbi for denne gang.

Vær velkommen, Herrens år,
og velkommen herhid!
Sandheds Gud! lad dit hellige ord
oplive, oplyse det høje Nord!
Velkommen nytår og
velkommen her!

Det var med en underlig følelse, at man ligesom tog afsked med det gamle år. Nytårsaften var omtrent som juleaften, dog ikke så højtidsfuld; man gjorde ligesom regnskab op for det gamle år og var i spændt forventning om, hvad det nye år kunne bringe; der var ligesom en opgørelse for hvert enkelt menneske. Man måtte også denne aften så vel som juleaften vogte sig for at

slukke lysene, før aftenen var ude, da der ellers ville ske dødsfald i hjemmet, og man spejdede ængstelig efter, når det tykke lys rindede, om det dannede sig til en ligspån eller en brudehank; deraf sluttede man, om der skulle blive bryllup eller begravelse.

En gammel juleskik, som ikke kendes mere, bestod i, at en gammel mand, kaldet Søren Glarmester, fra Redsted gik sammen med en halvoksen pige trindt om fra hjem til hjem over en stor del af Mors. Han bar en stor stjerne, som var overklæbet med julebilleder. Traf det sig, at han kom om aftenen, fik han et par lys, som blev tændt og sat ind i stjernen; så drejede han stjernen langsomt rundt, idet han og pigen sang om De vise Mænd fra Øster-

land. De fik så godter og nogle skilinger, og vi fik en takkesang og ønsket om et lykkeligt og godt nytår. Så tog gamle Søren sin store stjerne på skulderen og gik til det næste hjem for også der at glæde børn og barnlige sjæle.

Der kunne skrives en hel del mere om julen med dens skikke og overtro, men det anførte er måske allerede for meget.

Kun skal endnu tilføjes, at vi i en gård til julegilde måtte spise vor mad på trætallerkener, og at rokkehjulet i juleugen ikke måtte løbe rundt og heller ikke måtte plejlen danse på logulvet.

Man havde også den tro, at al kvæg julemidnat rejste sig op for at knæle til ære for det lille Jesusbarn, som var født i stalden i Bethlehem.

Morslands historiske Samfund

Foredrag . Studiekredse . Ekskursioner
Medlemsblad . Årsskrift (Jul på Mors)

Bliv medlem og støt det lokalhistoriske arbejde på Mors

Henvendelse kan ske til bestyrelsen:

Børge Jensen, Rugskellet 11, Nykøbing Mors, tlf. 07-72 07 41

Arnold Kæseler, Kirkehøj 8, Flade, tlf. 07-74 01 21

Poul Maetoft, Mølløvænget 9, Nykøbing Mors, tlf. 07-72 07 83

Henning Olsen, Anemonevej 8, Nykøbing Mors, tlf. 07-72 44 72

Else Bak, Foldagervej 12, Outrup, tlf. 07-74 41 46

Hans Overgaard, Østergade 36, Nykøbing Mors, tlf. 07-72 00 34

Ole Hedemann, Fasanvej 26, Nykøbing Mors, tlf. 07-72 13 39

En ikke helt almindelig jul

Af Thv. Korstgaard

Nej, det blev i sandhed ikke en helt almindelig jul, den jul, jeg holdt for 41 år siden i koncentrationslejren Buchenwalde i Tyskland. Det var en lejr med ca. 50.000 fanger fra mange forskellige nationer.

I begyndelsen af december måned var de fleste danskere i kreaturvogne med jernbanen ført til andre lejre i Tyskland. Vi blev godt 100 politifolk tilbage, fordi vi var så syge, at vi ikke kunne gå til jernbanestationen.

Dagene var ret ensformige med strengt arbejde og timelange appeller ude i al slags vejr. Føden var den evindelige kålrabisuppe med en humpel rugbrød og lidt margarine uden fedtindhold.

Det blev juleaftensdag. Vi talte naturligvis om, at vi selvfølgelig skulle have andet og mere mad på sådan en juleaften, end vi fik til daglig – men sådan skulle det slet ikke være. Der var dog den forandring, at vi skulle hente maden allerede kl. 10 om formiddagen. Vi stillede os forventningsfulde i barakken med vore blikkrus og træske i rækker for at få maden udleveret, som vi nu ser der deles mad ud i det sultende Afrika. Men ak, der var ingen forandring, ikke engang på en juleaften. Jo, der var dog den afveksling, at vi ikke fik mere mad den dag, og det var trods alt ikke helt almindeligt for os.

Vi danskere var dog heldige. Vi havde nogle dage forinden fået en pakke med mad fra Dansk Røde Kors. Gud være lovet for Dansk Røde Kors – dengang og nu.

Der var samlet 12 nationer i vor barak, og fangerne havde forberedt den hellige aften. De 12 nationer var skrevet op med store bogstaver på et stykke pap, og hver nation sang sin nationalsang under den dybeste stil-

hed. Det var en gribende højtidsstund.

Da alle havde sunget, var der fuldstændig stilhed blandt de 500 fanger i barakken. De norske studenter og vi danskere trådte frem fra køjerne og sang derefter »Dejlig er jorden« – som jo slutter: »Fred over jorden, menneske fryd dig, os er en evig frelser født«.

Vi sang om den fred, som alle jordens nationer ventede på – og da ikke mindst de mange millioner mennesker i Hitlers koncentrationslejre.

Fra vor Røde Kors pakke havde vi delt lidt ud til andre fanger i nabokøjerne. Vi var gået over til russernes blok med lidt rugbrød, men ak, det var som en dråbe i havet.

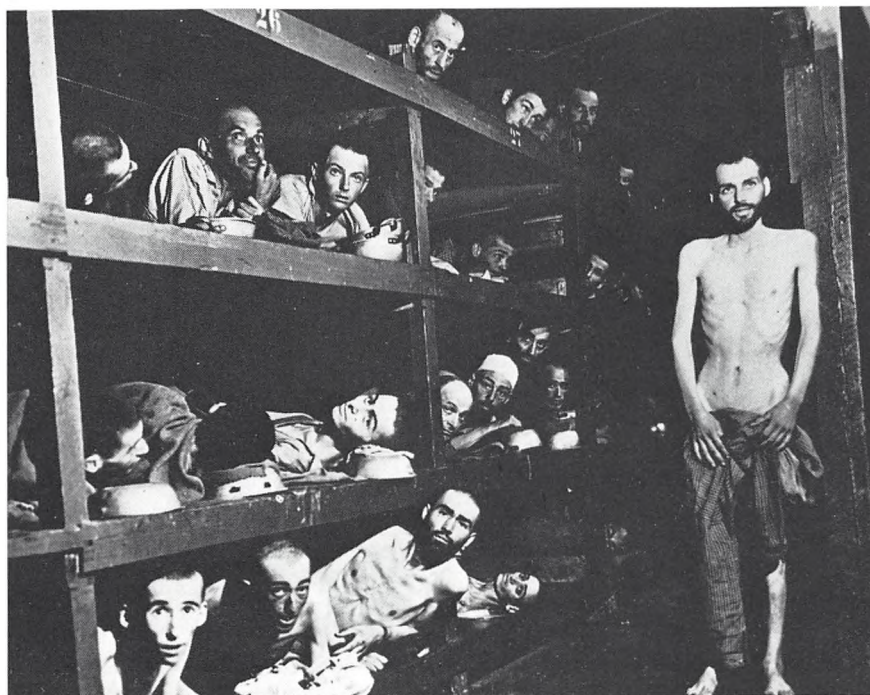
Vi var 5 mand i hver køje. Disse køjer var i tre etager og 1½ meter

brede – eller 30 cm til hver. Jeg var heldig at være i den øverste køje, hvor man kunne sidde på knæene. Et billede har fæstnet sig dybt i mit sind, og jeg vil ikke kunne leve så længe, at jeg kan glemme det.

Den juleaften sad der lige overfor mig en ung mand, og jeg var ved at kikke i min Røde Kors pakke. Han satte sig på knæ, foldede hænderne og sagde: »Ein bisschen Salz, Kamerad!« Han bad blot om lidt salt, og det fik han – og også lidt andet. Et menneske i den dybeste nød, og han bad kun om lidt salt!

Jo, det var ikke en helt almindelig jul, men vi følte, at lyset fra Bethlehems stjerne skinnede over os, og at den ville bringe os fred og hjem til vort fædreland – Danmark.

Det skete den 4. maj 1945!

Køjerne i Buchenwalde.

Erslevboerne slutter talrigt op i forsamlingshuset om 25 års jubilæumsfesten for lærerinde Mathilde Bak, 1929.

Hvor lå dette hus, og hvem er personerne?

Fotograf Mette Pedersen tog i 1929 dette billede af deltagerne ved afslutningen af sykursus i Ø. Assels Forsamlingshus.

Pastor Balslevs konfirmandhold samlet ved Frimenighedens præstebolig ca. 1934. Arkivet vil gerne have oplysninger om personerne.

I Mette Pedersens negativbog er det oplyst, at dette billede af Frøslev gymnaster er taget 1922. Er det muligt at få flere oplysninger?

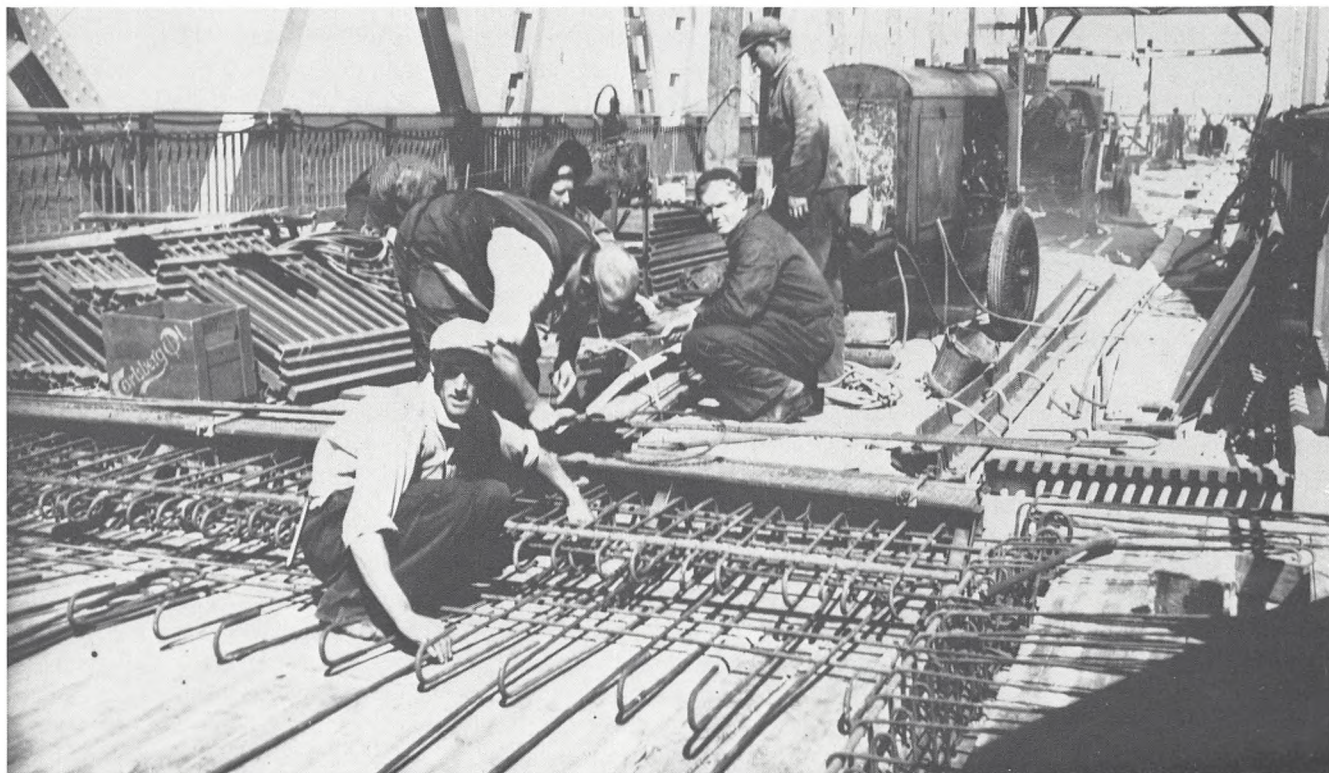
Øster Assels mejeri 1915.

Postbud og blikkenslager Poul Povlsen, Øster Assels.

På billedet, fra ca. 1920, ses til venstre Vesterbro og til højre Gasværksvej. Bygningen i midten er »Strygejernet«, opført 1890. Den højre side blev revet ned i 1924 for at give plads for Højbro.

Et af de afsluttende arbejder på bygningen af Vildsundbroen 1939 var, at der blev lagt en kraftig jernbinding under vejbanen.

»Billeder fra en svunden tid«

Af Dorthea Nyholm

Nedenstående erindringer er nedskrevet i 1901 af den dengang 82-årige frk. Dorthea Nyholm – kaldet Tante Thea.

Når man for omtrent 70 år siden ad Sallingsundvejen kom til Fruerled, som alle kender, begyndte Dueholm Marker, som dengang til højre side mest bestod af hede og sand lige ned til fjorden. Nu ser man der gården Marielyst og møllen, begge omgivet af haver og smukke plantager. På hele Dueholms ejendom fandtes hverken Vesterbro eller alle de spredte huse, som nu ses dér.

Ude på Refshammer blev der bygget et par huse af tvende mænd, som i 1825 ved Vesterhavets gennembrud til Limfjorden, da Agger kanal dannedes og mange af beboerne i Agger sogn blev husvilde, søgte hertil, hvor de af Dueholms ejer, kaptajn Tøttrup, erholdt tilladelse til at bosætte sig og drive fiskeri. Mændenes navne var Anders Nielsen og Peder Toft. De boede så derude på tangen og forsynede byen med fisk og hjalp til med arbejdet på gården. Jeg har hørt, at en af dem endog hjalp i skriverstuen. Nu er der mange huse derude, som for en del skal være byggede og beboede af den gamle slægt fra havet.

En lille vejrmølle lå på venstre side af vejen på en høj bakke; den malede for Dueholm og byen. Den nedbrændte og flyttedes over til det sted, hvor den endnu står.

Der var således stille og ensomt omkring Dueholm. Åen, Vesterå kaldtes den, dannede skellet. Den egentlige bygrænse var inden for branddirektør Sørensens gård, som ligger i landsognet. Der hvor nu kæmner Trap har sit kontor, lå et lille hus, hvori en toldbetjent boede. Han skulle hver aften lukke en stor træbom ned og atter om morgenen

lukke den op. Her skulle betales told af alt, hvad der førtes til byen for at sælges, og hver vogn skulle undersøges. Smugleri var meget almindelig på den tid, men der blev også ofte drevet løjer og narrestreger dermed. Vogne kunne om natten ikke komme ind i byen, før toldbetjenten blev vækket og kom ud. Indtil dette skete måtte man holde udenfor bommen og vente.

På samme grund, hvor Sørensens gård nu står, var dengang en lille, meget gammel vandmølle. Den brugtes ikke, men lå helt romantisk ved den brede å, over hvis skrænter hyldebærrenes grene fra møllens have bøjede sig. Vandets bestandige susen gennem sluserne og omkring de gamle møllehjul gav stedet et vist højtideligt præg, som passede godt til omgivelserne. Mølleren, en gammel, krumbøjet mand i knæbenklæder og skindtrøje, færdedes endnu i haven. Konen vævede og brugtes meget af husmødrene nede i byen. Mikkell Møller var møllerens almindelige navn. Såvel hans som flere småhuse ved Vesterå ødelagdes i 1839, da vandfloden atter hærgede Nykøbing og gjorde megen skade. Vandstanden var da vist den højeste, den nogensinde før eller senere har været. Broerne, såvel over Vesterå som over Nørreå, sank sammen. Ingen vogne kunne komme til byen, heller ikke ad Thistedvejen (nu Nygade), hele kærret og vejet samt Grønnegade var oversvømmede, og så højt stod vandet, at der ikke kunne køres igennem. Mange mennesker, især kvinder og børn, sejlede på både ud af byen og blev afhentede af landboerne fra de nærmeste landsbyer, som venligt og gæstfrit tog imod dem. Efter tre-fire dage kom folk hjem igen, og der blev rådet bod på det ødelagte. Flere huse kunne ikke mere beboes, der-

iblandt var Klostermøllen og det lille hus, hvor toldbetjenten boede.

Efter nogle års forløb byggede ejeren af Dueholm, en søn af kaptajn Tøttrup, den gård, som nu tilhører branddirektøren.

Hvad Dueholm selv angår er der meget forandret, særlig i de senere år. Den tid, her tales om, sås Dueholms lange lade med den tæt tillukkede, brunmalede port, hvorugnen en lille låge var for fodgængere. En vej eller allé gik fra landevejen ind til porten; var man igennem den, var der endnu en gitterport til gården – også den var lukket, men der var en låge som på den yderste.

Nu så man den store, anselige gård, hvor der til daglig brug var færre folk end nu på herregårde, thi til Dueholm hørte meget gods, og dens jorders drift besørgevedes ved det såkaldte hoveri. I baggrunden så man den gamle, hvide bygning med skydevinduer og ganske små ruder. Hoveddøren var en stærk, gammel-dags dør, som sjældent brugtes dengang, sådan i det daglige. De, der ville til kaptajnen, gik til venstre fløj. Ville man til fru, så var det køkkenvejen.

Også her i gården hørte man åens brusen. Den løb gennem gården ind i haven – begge steder var der broer og sluser.

Værelsernes beliggenhed var omtrent den samme som nu. Den store sal til venstre viser tydeligt, som man kan se af den tykke mur fra forstuen til dagligstuen og fra salen til gæsteværelserne og kælderens derunder, at den del har været en bygning, som senere har fået tilbygninger mod øst og vest. Jeg har hørt sige, at den gamle del var en rest (spise-stuen) fra klosterets tid, som nedlagdes 1536 og blev len af kronen under navnet »Dueholm Len«.

Klosteret var helliget Johannes

den Døber; dets våben var en due med en oliegren, det blev senere byens våben. I 1664 blev gården Poul Klingenberges, og siden har den været private folks ejendom.

I salen var der i kaptajn Tøttrup's tid meget højt til loftet, som var smykket med bjælker og bjælkeholder og malet i stærke farver. Møblerne var en kanapé med hestehårsbetræk, mange stole svarende hertil, alle stillede lige ved væggene, et stort divansbord foran sofaen (kanapeen) med et par glaskrukker på, en stor fleretagers kakkelovn. Gardinerne var lange og smalle og med korte, hvide kapper foroven. Der var nogle små kommoder og spejle med lampetter. Hvor der dengang var elegant og fint som ingen steder på øen, de øvrige værelser lig dette.

Kaptajn Tøttrup og frue var begge to høje, statelige personer, der forstod at føre sig. De var afholdte og ærede af byens folk, med hvem de holdt omgang og jævnlig indbød til Dueholm.

Fruen var fra Rendsburg. Hendes mand havde lært hende at kende, da han lå i garnison der. Hun var født Erlandsen, af biskoppens slægt af samme navn, og stammede således fra Skjalm Hvide. Man kunne også godt tænke sig hende lig fru Inge i »Valdemar den Store og hans Mænd« af Ingemann. Fru Tøttrup var en god, velsindet dame mod de fattige, i sit hus arbejdsom og flittig. Dueholms smukke have, som lå her ad byen til, begrænset af den grønne eng og åen, har hun tildels anlagt. De store bøgetræer, som lige til nu stod på skellet mellem haven og engen, har hun plantet. De var dengang de eneste i byen. Jordbær og asparges så jeg første gang i hendes tid på Dueholm, som også flere andre planter, træer og bærfrugter. Der holdtes ingen gartner på Dueholm, men en god hjælper havde fru Tøttrup i forvalteren på gården, han hed Kruse og kunne mange ting. Forvalter var han, for sin fornøjelse gartner; male og tegne kunne han også samt skrive vers o.s.v., o.s.v. Han kom ofte ned i byen, hvor han klippede silhouetter, som lignede godt – ofte var de satiriske. Når han bankede på døren og kom ind i stuen, var det som oftest citerende stumper af Holberg, Vessel, P. A. Heiberg, Baggesen og flere, som læ-

stes og diskuteredes meget den tid.

Det forløbne århundredes unge digtere, Øhlenschläger og hans samtid, var endnu så lidt kendte her. Vejen var lang og posten sjælden og trang fra København og her til Mors.

Foran Dueholm, på den side nærmest byen, hvor laden før stod, havde fru Tøttrup ladet en have eller plantage anlægge – der hvor mølledammen før havde været; denne var nu opdæmmede og fyldt med jord fra klosterkirkegården.

Den nye plantning lykkedes godt, og det var et smukt syn, når man fra gaden eller fra vejen ved åen gik forbi den med træer, blomster og lysthuse prydede plet. Alt blev ødelagt af vandfloden 1839.

Kirkegården lå på den anden side af den lille allé ind til Dueholm, der hvor nu mejeriet, som er en af klosterbygningerne, ligger. Den tid, der her tales om, brugtes den ikke, måske der om sommeren stod et par høstakke i et hjørne. Der var stille og roligt, bevokset med frodigt græs lå den, indhegnet af et brunmalet stakit med port og låge. På en op-højet plads fandtes endnu rester af kalk og store stenbrokker, ruiner af kapellet fra gammel tid. Dueholm skal have haft en smuk kirke og to kapeller.

Kaptajn Tøttrup lod kirkegården sløjfe og jorden køre ned i mølledammen, men da det viste sig, at gravens fred derved forstyrredes, standsedes arbejdet, og der herskede stilhed og ro på kirkegården indtil flere år efter, da mejeriet begyndte på Dueholm, og der manglede plads dertil, da blev alt jævnet og taget i brug til mejeriet.

Der har lige til de senere ejeres tid gået flere sagn om alt, hvad der ses og høres på gården, men det er vel sædvanligt om gamle gårde. Det utal af rotter, som altid har huseret dér, kan vel en del af spøgeriet tilregnes.

Nykøbing var i slutningen af tyverne og begyndelsen af trediveerne dårligt befolket, havde vel næppe 1000 indbyggere. Af gader var der egentlig kun én, delt i tre afsnit: Vestergade til Lilletorv, Algade og så Nørregade, som nåede ud til Nørrebom, omtrent der hvor Stausholms ejendom nu ligger, dengang var det Ch. Madsen Nørs ejendom. Her var

Dorthea Nyholm, 1819-1917.

atter en træbom, der lukkede for vejen der, som gik ud og brugtes til byerne i Nørreherred. En af de sidste konsumtionsbetjente var Th. Thorup, der i mange år lukkede den bom op og ned. En tredje betjent havde sin plads i Nygade, hvor bagter Thomsen bor. Disse tre porte blev også særlig godt vogtet og besat med bevæbnede mænd, da vi i 1848 ventede slaverne fra Rendsburg. Det var en travl dag, da der skulle gøres anstalter til modstand. Byens unge mænd drog til hest afsted ned til Sallingsund for at forhindre overgang der. De var bevæbnet meget forskelligt.

Sølvtoj og alt af værdi gemtes og nedgravedes. Mørk var natten, som fulgte efter. Bønderne fra Flade så jeg komme ind til byen med deres anfører, en kæmpe stor smed, Siemsen. De var bevæbnede med høtøve og leer. Ved dagry opklaredes dog alt, og tropperne fik hjemlov.

Gaden gik dengang som nu i sine mange krumninger, måske i flere, thi som der bygges, så rettes der. Husene var lave med stråtag, og vinduerne var små. Dørene var enkelte steder pynteligt udskårne, andre steder var der halvdøre, som man endnu ser i udhuse på landet. Den øverste dør kunne åbnes, så kunne hus-ejeren stå indenfor og betænke, om han ville have nogen ind i sit hus. God luft og solskin var der. Gaden syntes bredere før. De høje huse har

gjort Algade så mørk og udelukker solen. Store grønne træer stod foran flere huse. Bænke var også almindelige ved siden af gadedøren. Disse bænke blev sommeraftener benyttede af husets folk og naboer. Der var god plads den tid. Hver familie klarede sin egen gård eller hus. Der var altid en have, og mange havde avlsbrug.

Alle købmænd, byfogeden, byskriveren og doktoren havde heste, vogne og køer. Derfor kom de også meget ude på landet til herregårde og præstegårde. Præsterne på landet havde altid heste og vogn og kom agende ind til byen, når der skulle være en eller anden fest.

Håndværkerne ejede næsten alle deres eget hus, selv småfolk havde enten et helt eller et halvt hus, som var deres ejendom. Men levemåden i alle stænder og indretningen af hjemmene er forandret.

Østergade drejede, som nu, af for Nørregade og nåede lidt forbi Stausholm (gartner Overgaard). Vort smukke anlæg var da i sin begyndelse. Jeg mindes træerne som ganske små i den del af plantagen, den såkaldte »Lille Skov«, der går til Nørregade. Her blev der begyndt, og der blev fredet om hver en plante. Eet træ i særdeleshed beskyttedes, tror jeg, af alle byens børn. Det var provstens træ, som stod på en lille høj omgivet af en klippet hæk. Træet måtte ikke røres, aldrig ridses i. Provst Schade havde været sognepræst i Nykøbing; han havde taget sin afsked, men boede i byen, meget afholdt og højagtet. Jeg ser ham tydeligt: en gammel mand med hvidt hår og en stok med sølvknop. Han har døbt mig, men hørt ham tale i kirken har jeg aldrig, men jeg kom ofte til ham i min barndom. Endnu ser jeg hans stue med de mange forunderlige sten og endnu underligere planter – det var nemlig kaktus, dengang sjældne, som var over en alen høje med deres dejlige blomster og de tykke stængler. Hvorfor jeg kom, var fordi vor have stødte til hans, og vi børn så og talte med ham der. Han havde pålagt os, at når vi fandt en sjælden sten, et insekt, en sjælden snegl, skulle vi bringe ham det. Vi blev venligt modtaget og vist til rette med det, vi bragte.

Det smukke anlæg, der nu glæder os alle, kan vi vel også takke ham

for. Og det træ, han plantede – Provstens Træ – blev også skånet i mange år, men det er forlængst forsvundet. Det er vel stormen, der har foretaget ødelæggelsesværket.

Før vejen til Thisted, nu Nygade, anlagdes (under Frederik den 6.s regering), og før Grønmarken og Kæret opmålt og udstykkedes, så hver gårdejer i byen fik sin marklod, var Nørregade og vejen langs fjorden almindelig brugt af beboerne i landsbyerne i Nørreherred, som Sejerslev, Ejerslev, Dråby, Alsted, Flade og flere. Endnu længe efter vedblev man at bruge den vej, indtil omsider hyppig højvande og mangel på vedligeholdelse gjorde den umulig. Nørregade var dengang af mere betydning end nu. Der var store købmandsgårde, hvor bønderne holdt til og gjorde deres handel.

Helt ude i gaden, lige over for indgangen til anlægget eller den lille skov, som den da hed, boede købmand Østergaard i en rummelig gård med en smuk have lige over for og et grundsted. Senere har to andre mænd drevet handel i samme gård; men nu er der kun små butikker i den gade. Nogle avlsbrugere og håndværkere havde deres hjem her. Der var også flere åbne pladser, kaldet tofter, som gik ud til gaden.

Ole Nielsen, en af byens ansete handelsmænd, boede i den gård, købmand J. Møller nu ejer. Noget af grosserer Christensens ejendom udgjorde også en del deraf. Den del af huset, som lå nærmest åen, kaldtes Trommesalen; det var en lille lejlighed, som senere udlejedes. Ejendommen indbefattede, foruden det nævnte, hele strækningen, som da var mark og nåede ind til Meulengrachts gård samt den grund, på hvilken Asylgade er bygget, indtil åen. Christensens park og den gamle borgerskole er på samme ejendom. Efter Ole Nielsen blev det købmand N. B. Ettrup, som drev handel der i flere år. En smuk have, beliggende hvor bogtrykkeriet er, hørte også til gården.

Samtidig med købmand Nielsen var der her i byen Jepsen, Quistgaard og Ettrup, alle købmænd i Algade, Steenberg i Havnegade og J. Sepstrup i Nørregade. Jepsen boede på torvet, hvor nu hotellet er. Uden for hans gård var en række små støtter af hugne sten – der var også høje

træer. Gårdsrummet var stort. Den ene sidefløj var, eller havde været, pakhus med dobbelt loft og en overbygget gang, hvor vogne og gods kunne beskyttes mod regn og sne.

Dog, det pynteligste handelshus på den tid i byen har dog Quistgaards været, nu Faartofts ejendom. Det var et langt hus, bindingsværk med grønne stolper, vinduer med små ruder. To store træer foran gadedøren og bænke under disse, så her som alle vegne godt ud. De to sidste huse har vist været de pynteligste i byen. Mændene har jeg aldrig kendt, men madammerne Nielsen og Quistgaard har jeg set, da jeg endnu var skolebarn. De var da trængende begge, men pæne gamle koner, som det nok efter deres mænds død er gået tilbage for. Nielsens hustru gik om og hjalp med syning i flere huse; hun havde i sin ungdom været en slags kammerpige på Fredensborg hos en af dronning Julianes damer. De mange fortællinger, hun derfra havde, morede os børn meget. Madam Quistgaard døde i en af sine forhenværende pigers hus ude i Fjordgade, hvor jeg har set hende sidde ved vinduet som en gammel affældig kone.

En søn eller slægtning af købmand Jepsen levede meget trængende og i en ussels tilstand her i byen i flere år, indtil han døde.

Indretningen i sådanne handels-huse var omtrent ens. Der var oftest en gadedør. Det, jeg nu fortæller om, havde to gadedøre. Først en lukket port mellem en sidebygning og huset til gaden. Så var der butikken med dør til gaden, en til gården og endnu en til kontoret. Butikken lukkedes den gang hver aften og helligdag med lemme. En dør førte ind fra butikken til herrens værelse. I samme dør var en rude med et gardin for, forresten meget almindeligt i hjemmene; man kunne altså se, hvad der foregik derude. Værelset var en stor, lys trefags stue, hvor fremmede og handelsfolk modtoges. Derfra var en udgang til husets sædvanlige entre. I denne var lige over for en dør, som førte til en lige så stor bonde- eller folkestue med et langt fast bord, omgivet af bænke på to sider, og en stor bilæggerovn. Denne stue brugtes meget. Her spiste karlene og pigerne alle deres måltider og tilbragte vinteraftener med

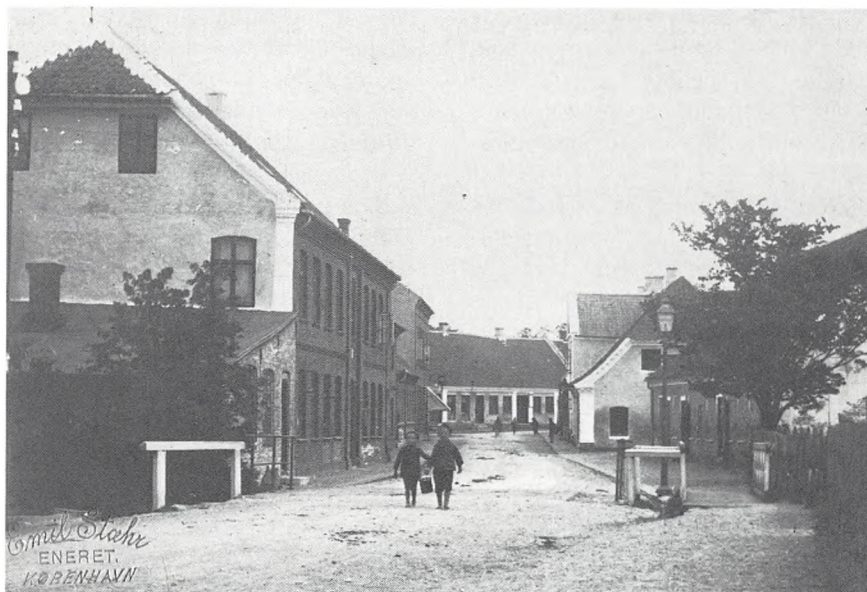
forskelligt arbejde, såsom spinde, karte, sy sække, skære træskeer, flette måtter m.m. Konen i huset sås ofte her, enkelte opholdt sig endog i denne stue om sommeren: når der støbtes lys til vinterbrug, med vaske-tøj og mange forskellige ting, her var god plads til alt.

Der var mange døre i samme store stue: en førte til dagligstuen, en til sovekammeret, begge forsynede med glastruer. Spisestuer kendtes ikke. Nogle spiste i sovekammeret, som i reglen var et stort, luftigt værelse, næsten med samme møbler som dagligstuen. Der var altid en amme- eller børnestue ved siden af. Nogle familier spiste i folkestuen; ved siden af ovnen stod et bord, hvorpå der dækkedes. Endnu en dør førte til køkkenet og en til gården. Dagligstuen var som oftest hyggelig med sofa eller kanapé, et bord foran samme og nogle stole. Magelige lænestole sås aldrig, undtagen der var en gammel mand eller kone, der trængte dertil. Endelig var der stuen – fire-fem fag – med husets bedste møbler, stolene langs væggen, divanbord foran sofaen. På dette bord stod næsten altid en i mine øjne da dejlig bakke, som kun brugtes ved festlige lejligheder. Så var der også store skilderier i forgyldte rammer.

To gæsteværelser endte værelsesrækken. Disse var store, der var plads til mange – dog beboede kun een familie hele huset.

Den ældste Faartoft, far til sparekassedirektøren, var fra Thy. Han var i begyndelsen af århundredet blevet gift med købmand Ettrups enke i Algade. Han var en klog og dygtig mand. Lykken fulgte ham, så han i mange år var den mest ansete mand i Nykøbing, hvor han drev en meget omfattende forretning og havde flere skibe, som sejlede til Norge og København. Hans ejendom var stor med have og tømmerplads. Flere af gårdene i Algade var hans eller byggede på hans grund.

Han var egentlig en alvorlig og streng mand i daglig tale, men en god og livlig vært, der gerne så gæster hos sig og elskede de gamle viser og folkesange fra hans tid. Anerkendt som en klog mand blev han valgt til flere tillidsposter her i byen. I 1836 valgtes han som stænderdeputeret i Viborg. Der var glæde og

Vestergade ca. 1900. De to drenge er ved at passere åen, der i artiklen bliver kaldt Vesteråen (Dueholm å). Til venstre ses branddirektør Sørensens gård. Derefter kæmner Traps lille hus, her lå det omtalte bomhus.

stor stads her, da han afrejste. Da han var i Viborg, mistede han sin hustru. Hun døde, savnet af mange. Såvel hun som han hjalp overalt med råd og dåd.

Den første borgmester, eller byfoged, som jeg mener at kunne huske her i Nykøbing, var Møller, som herfra kom til Præstø. Hans hustru erindrer jeg tydeligt, hun var min gudmor, og dette var i hine tider et fast bånd mellem familierne.

Møllers efterfølger var Rummelhoff, som var her i mange år, idet han kom hertil i begyndelsen af tyverne og først rejste herfra, da han efter tre års krigen fik embede som byskriver i Hillerød.

Rummelhoff, eller assessoren, som han kaldtes, var en smuk mand. Hans familie bestod af hustruen, der også var en særdeles smuk person, samt tre døtre. Som oftest var her også een eller to af fruens brødre. De begyndte som skriverdrenge på kontoret, men den yngste blev der i flere år som fuldmægtig, og da svogeren forlod byen, købte han Dueholm, som af kaptajn Tøttrups søn i 1846 med alt godset var blevet solgt til agent Nyholm. Godset blev efterhånden solgt til beboerne, og Pers, således hed fuldmægtigen, blev ejer af Dueholm.

Rummelhoffs boede i den gård, som nu ejes af købmand Frederik

Bang. Det var et meget hyggeligt og gammeldags hus med kvist til gården. Der hvor håndværkerforeningens bygning nu ligger var haven, og denne strakte sig helt ned til vejen, »Bag om byen«, som den almindelig benævnedes (det nuværende Grønegade) og som dengang var meget befærdet om sommeren, særlig af de unge. Om vinteren var føret gerne så slet, at vejen blev ufarbar.

Rummelhoff ejede endnu en have, der lå lige overfor hans ejendom på den grund, hvor nu Vilh. Bangs gård ligger. Den nåede fra Algade til Tøftegade og var mest beplantet med frugttræer. Adskilligt tilbage i tiden havde der her ligget en stor købmandsgård tilhørende Niels Byrgesen. Denne gård var gået til grunde ved en ildsvåde, sandsynligvis i 1747, og ejeren ville ikke bygge den op igen, men udlagde jorden til have for ejendommen på den anden side af gaden, der tilhørte ham selv eller hans broder. Siden købte Byrgesen Frøsløvgård, på hvilken han døde. Hans enke blev boende der og giftede senere sin eneste datter med Bandborg, som boede der i mange år og var en meget rig og agtet mand (død 1815).

Assessoren var meget anset af alle i by og på landet. Der vistes ham stor respekt, hvor han kom – på gaden eller i hjemmene. Hans hustru var almindelig afholdt, og børnene

voksede op med jævnaldrende og gik i samme skole, den eneste som fandtes her, nemlig borgerskolen. Senere oprettedes der en friskole for de børn, der ikke evnede at komme videre.

I den lange embedstid, Rummelhoff var her, blev han først assessor, kancelliråd og til sidst justitsråd og ridder. Alle disse æresbevisninger tog man levende del i og glædede sig over den glans, der sådan kom over det hele. Da ridderkorset kom, var der en af de mange fødselsdage i huset, hvortil folk om formiddagen kom til gratulation. Korset gik omkring til hver af selskabet, så man måtte tage det i hånden og berøre det. Der var jo altid en og anden, som morede sig derover og gjorde det komisk. Nu ville det jo også tage sig dårligt ud. Men et vil enhver, som mindes den families tid i byen, sande: det var et behageligt, dannet hjem, hvor vi nød mange af vore bedste barndoms- og ungdomsglæder.

De tre døtre havde fødselsdag i marts. Til en af disse blev der hvert år inviteret fremmede. Der blev legget og danset, senere blev der holdt bal alene foruden mange gange maskerade, komedier og mange andre fornøjelser, hvori både unge og gamle deltog.

Det første juletræ, jeg så, var i 1836, i assessorens hus. Det var også ved en af fødselsdagene i marts. Da havde de pyntet et stort grantræ med megen smag og til stor fornøjelse for gæsterne. Jeg var 15 år dengang og syntes, det var dejligt. De var mange der i huset, thi foruden familien selv var der unge mennesker fra landet, som efter deres konfirmation kom på byfogedens kontor for at øve sig i skrivning og de forretninger, der førtes der. Det var herremændenes sønner eller slægt. Etatsråd Knudsen og hans broder var der sammen med bl.a. R. Mortensen, Frøsløvgård, Nyby, kæmner Trap og hofjægermester Nyholm. Alle disse unge mennesker var der i nogle år uden gage, og de, som var fra landet, betalte for kost og logi. For disse var Rummelhoff meget faderlig. Han tog sig af dem og viste dem venlighed.

At der også, særlig i de senere år, blev en slags opposition mod Rummelhoff fulgte jo med tiden, som

der jo også havde været nogle mænd: Groth, Ravn, Siger og nogle andre, der var imod ham. En nytårsdag slog de alle vinduesruder ind hos ham. Ingen fik at vide af hvem.

Ved siden af byfogeden boede byskriver Borchsenius, men han levede kun få år efter den førstes ankomst, og så blev hans embede forenet med Rummelhoff's. Byskriverens enke blev boende i det store, smukke hus på Algade, indtil hun døde, 96 år gammel. Der var tre døtre, jævnaldrende med Rummelhoff's. En af disse lever endnu her i byen, 87 år gammel.

Begge disse hjem var omtrent ens indrettede og hørte til de fineste i byen. På den anden side af gaden, hvor nu guldsmed Noe bor, var tinghuset – også brugt som arrest. Det første rådhus havde ligget ude ved åen, som gennemløber byen, men er nu ombygget. Her havde i gamle dage været et hospital, der kaldtes Helligåndshuset og var oprettet af konventet i Dueholm Kloster. Dette havde også en kirke for sig selv, der efter reformationen af Christian den 3. blev skænket byen til et rådhus. Dette brændte i 1560, men opførtes igen på den gamle plads og gjorde tjeneste til 1767. Da byggede borgerne sig det tinghus i Algade, som i den nyere tid blev solgt. Det nuværende er også bygget ved åen, omtrent eller i nærheden af det ældste. At der også har været kirkegård ved Helligåndskirken er sikker, thi jeg kan godt mindes, at da man gravede en brønd for flere år siden, stødte man på ligkister.

Arresthuset i Algade var meget lille og ringe. Der var kun den såkaldte tingstue med et bord; der var også en skranke og en stol til dommeren. En dør førte op til et øvre fængsel og en til kælderfængselet. I stuen var der nogle stole og bænke. Det var i den ene side af huset, som vendte ud til Majorens Gyde. I den anden del af huset boede arrestforvareren, hvis bestilling det var at være trommeslager. Den første, som forestod dette, var Sven Tranekjær, den anden Chr. Krogh, som tidligere havde været 2.lærer i borgerskolen. De var tillige bud på byfogedens kontor.

En offentlig skole var der også i det samme hus, hvor købmand Kastrup har sin butik. Der var to stuer, den såkaldte store skole og den lille.

I den første var der 4 borde i hesteskiform, to til drengene og to til pigerne. Lærerens plads var et bord på en forhøjning i midten. Hans navn var Sabro. Han var efter den tid en flittig og flink lærer, var som oftest beskæftiget med de store børn. En enkelt time hver eftermiddag skiftede han med den anden lærer, som, før jeg gik i skole, var den førnævnte hr. Krogh, som så havde regning med os. Den såkaldte indbyrdes undervisning var indført af Frederik den 6. Eleverne i den store skole skulle med en lang kæp eller pegepind i hånden lære en 5-6 børn, der var opstillet foran en stor tabel på væggen, at stave, pegende med pinden. Om dette nu førte til noget, ved jeg ikke, men jeg har ofte været med hertil.

Frederik den 6. besøgte Nykøbing to gange. Han var også i skolen, eftersom alt, alle disse nye tabeller m.m. Vi skulle læse for ham. Jeg var blandt de heldige og havde tillige lidt hovedregning, hvilket var kongens lyst. Han var en alvorlig mand, men talte venligt til os børn, som ikke glemte hans besøg.

Vi skolebørn stod opstillede ude på fortøvet, da han kom kørende fra Thisted med amtmand Faye ved siden af sig i vognen. De var omtrent lige gamle og så dårlige ud begge. Kort tid efter blev hr. Sabro dannebrogsmænd. Kongen steg af hos byfogedens, hvor taflet holdtes, og flere af byens mænd var indbudte. Fru Tøttrup var også til stede for at hjælpe med serveringen. Der indtraf et uheld, som kongen blev såvel vred som bedrøvet over. Da hans skål blev udbragt ved bordet, blev der skudt med kanoner, og en yngre sømand, som havde været i krigen, af-fyrede dem. Ladningen var for stærk, den gamle kanon eksploderede, og Jørgen Møller, således hed sømanden, mistede sit ben, men gik i mange år rask omkring på sit træben.

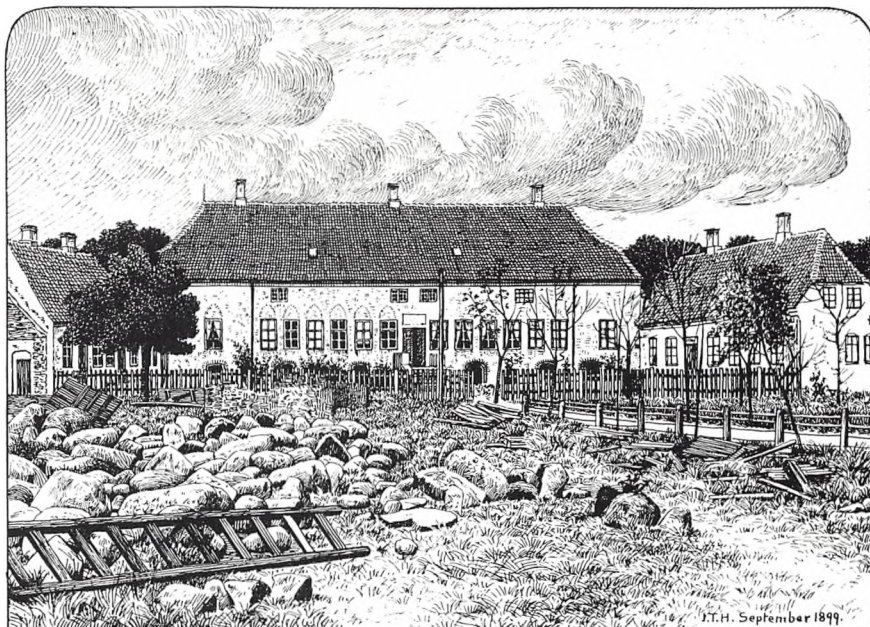
En gang senere kom kongen, men da det den dag blæste stærkt, og overfarten over Vildsund havde været besværlig, forkortede han opholdet her i byen for at komme over Sallingsund. Han var ingen ven af disse sundsteder, men over dem måtte han. Frederik den 6. kom ikke oftere hertil. Prins Christian, senere Christian den 8., var her også i disse

år. Han steg af ved Dueholm, hvor de gamle Tøttrups endnu boede. Som konge var han her også og blev modtaget med al den stads, der kunne bringes tilveje. Der var bal i plantagen (i den lille skov), hvor der kort efter oprettedes en støtte til ære for ham.

Frederik den 7. var her som prins. Efter krigen 1851 var han her i flere dage med sin gemalinde. De boede hos Rummelhoffs, som jo ganske ofte modtog kongelige personer, hvilket han vist også var særdeles skikket til.

Da provst Schade i 1826 havde taget sin afsked som sognepræst i Nykøbing, blev hans efterfølger pastor Krarup, som kom fra Bedsted i Thy. Han havde en talrig familie, som kom til at bo på Algade, hvor Krarup købte et hus af en mand, Chr. Madsen. Det var gammelt og er senere ombygget til den nuværende sparekasse. Her boede præstens ikke længe. En større gård på samme gade var til salg, den havde tilhørt Weydemann, som var død. Hans søn solgte ejendommen til Krarup og flyttede selv ind i et mindre sted ved siden af med sin hustru. Her levede de af avlsbrug og deres formue i mange år. Weydemanns hus blev omsider kirkeværges Poulsens ejendom, og ved hans død købtes det af bager Jepsen.

Det gamle hus, som blev Krarups ejendom, var så gammeldags bygget med mange kinkelkroge og smågange; der var trappetrin fra den ene stue til den anden, thi gulvene var ikke lige høje. Mange værelser eller smårum var der, og det passede godt, da der var så mange børn, en søsterdatter hørte med til familien. Pastor Krarup var en jævn, ligefrem og begavet mand, afholdt af alle i sin menighed såvel i byen som på landet. Han blev her kun i få år. For sine sønners skyld søgte han til Aalborg som residerende kapellan ved Frue kirke. Få år senere blev han stiftprovst i samme by. Af hans fem sønner blev tre præster, den yngste, Marius, er endnu rektor ved latin-skolen i Roskilde. De to ældste, »præsterne«, har været her i besøg. De havde det samme, ligefremme væsen, som deres fader før dem. Hele den Krarup'ske slægt har meget til fælles med hinanden, gode og

Dueholm gods under nedrivningen 1899. Midt i hovedbygningen ses hoveddøren, der i kaptajn Tøttrups tid var lukket. Ville man tale med kaptajnen var det i bygningen til venstre – var det fru, skulle man gennem kælder døren, der ses bag åbningen i stakittet.

retskafne mennesker, som har forstået at vinde folks tillid.

Laurberg, der fulgte efter Krarup, var en stille, noget »fornem« mand. Hans hustru var sygelig og opholdt sig næsten altid i sit værelse. De havde to børn, en søn og en datter, som ikke gik i skolen, men undervistes i hjemmet af faderen. De boede i den samme gård som Krarups, og her så man pastor Laurberg særlig meget i haven, som han selv anlagde, og i hvilken han arbejdede meget. Begge de to præster var, tror jeg, meget yndede af deres menighed, Krarup vel mest på landet, Laurberg i byen. Jag var barn endnu dengang og kan ikke have nogen begrundet mening derom; heller ikke blev der på den tid talt så meget om præsterne som nu.

Efter Laurbergs afrejse blev gården solgt til købmand I. Brinkmann, og i den indrettedes så den første manufakturbutik i Nykøbing.

Brinkmann havde først en kort tid boet i Vestergade, og der begyndte den forretning, der – som alle ved – trivedes udmærket. Da Brinkmann døde, var han en rig mand og ejede den smukke nye gård, han havde bygget sig. Før Brinkmanns tid havde der ingen egentlig manufakturhandel været her i byen. En gammel jomfru, Ma-

rie Højer, havde en lille handel med kramvarer i et særdeles pynteligt hus ved siden af Rummelhoffs sønderhave.

Når man ser den tætsluttede husrække på begge sider af Algade i vore dage, er det ganske ejendommeligt at mindes gadens udseende på hin tid. Der fandtes nemlig kun to huse mellem Majorens Gyde og Lilletorv. Det ene var jomfru Højers det andet tilhørte apoteker Jacobsen og lå på hjørnet ved Gyden.

Begge disse mennesker var på mange måder ejendommelige. Hvad apotekeren agår, da havde han først været apoteker i Nykøbing, senere i Nibe, men flyttede, da det ikke rigtigt ville gå her, tilbage til vor by, der også syntes at passe godt for ham, og hvor man satte megen pris på hans ejendommelige evner. Han var nemlig noget af en tusindkunstner. Undertiden agerede han doktor – lavede dråber og forskellige medikamenter, tillige var han meget fingernem, lavede blandt andet en slags galoscher, der bestod af en træsål med voksdugsremme til at spænde om foden. Også almindelige træsko kunne han forfærdige. Til dels levede han af sin have, som han passede med stor omhu, og hvor han avlede både træ- og rodfrugt. Foruden alt dette var Jacobsen også me-

get begavet i musikalsk retning. Han spillede både violin, bas og andre instrumenter. Hans hustru var fra Nandrup, en datter af den ældste Steenstrup. Deres børn var en søn, der døde som præst på Samsø, og to døtre, flinke unge piger, den ældste meget samvittighedsfuld og udholdende, den yngste utvivlsomt den bedst begavede (begge i besiddelse af en særdeles smuk sangstemme). De holdt i forening en lille skole, hvori de underviste i håndarbejde og tegning, og arbejdede i det hele trofast for deres gamle forældre. Apoteker Jacobsen var en slægtning af den kendte brygger Jacobsen i København. Dennes fader var på den tid, der her tales om, en ung ugift mand, som ved et besøg i Thisted blev forlovet med jomfru Laura Holst, datter af en ret betydelig købmand i denne by. Fru Jacobsen lever endnu som enke i København, og såvel hun som hendes afdøde, meget bekendte og højt ansete mand havde altid været gode mod deres slægtninges børn her fra byen, der trængte til det.

Disse to naboer, jomfru Højer og Jacobsen, var to originale, men kloge personer. Hun var hele dagen i butikken, en lille stue med skabe, skuffer og hylde med al slags kram til bønderne og byens folk – sysager og mere. Kjølestoffer kunne hun skaffe, dog var det nok sjældent – det blev opsat til det årlige kræmmermarked – men tråd, garn, kattun til bondehuer, ja, mange, mange ting havde hun. Når så aften efter endt dagværk kom, tog apotekeren sin violin og gik ind til naboen, jomfru Højer, der i sin ungdom havde været guvernante for Wandborgs piger på Frøslevgård. Hun ejede et klaver – og så spillede de sammen, og undertiden sang hun en af sangene fra sin ungdomstid. Jeg har en aften tilfældigt været der. Som forfriskning gaves der et glas solbærlikør og små brune kager. Dette gentog sig, så længe hun levede – hver aften i almindelighed.

Den gård, pastor Krarup først ejede ved Kirketorvet, solgte han til den da unge boghandler Dyhr, der også var organist. Han boede hos sin fader, som var snedkermester og ejede det sted i Kirkegade, hvor den unge Dyhr begyndte en lille boghandel og tillige var bogbinder. Nu i

slutningen af 20'erne flyttede han med sin unge hustru ind i den nye ejendom, og der begyndte så den virksomhed, som ved begge ægtefællers forenede arbejde, flid og nøjsomhed gik heldigt og lykkedes så godt, at Dyhr blev en anset boghandler og var en velhavende mand, da han døde.

Hans hustru var født Westphal og var plejedatter af pastor Wandborg i Jannerup ved Varde. Som ung pige kom hun i huset hos den jomfru Højer, der handlede med kramvarer. Her skulle hun være behjælpelig med alt.

Pastor Wandborg havde to søstre boende i byen, købmand Faartofts og doktor Nyholms hustruer. I begge disse hjem blev den unge pige betragtet som nær slægtning, og dette forhold vedvarede så længe de levede. Et andet hjem, som også venligt åbnedes for den unge Dorthea Wandborg, var enkefru Borchsenius', de ældste døtre her var hendes jævnaldrende. Her kom hun meget og tilbragte mange hyggelige timer. Jomfru Højer og fru Borchsenius var genboer, det var således let at komme derover. Fru Dyhr var trofast i sit venskab, hvilket hun viste mod den gamle, ofte syge, fru Borchsenius og særlig den endnu levende datter, som hun omfattede med den største venlighed og godhed.

Huset ved Kirketorvet, hvor den første boghandel begyndtes, var en lille lav bygning, den lå inde under kirkebakken. Kirkegården var høj og gik stejl ned mod huset, mellem begge dele var et fortov og en gangsti. Der var temmelig mørkt i værelserne og ingen udsigt. Nuværende boghandler Dyhrs gård var der ikke den gang, men på dens plads var der en stente eller en slags vej til kirkegården. En låge og nogle trappetrin af sten førte derop, vel for nemheds skyld, for kirkegangen kom fra Vestergade. På den anden side denne sti var en net lille have med gode frugttræer, som tilhørte det gamle sted, hvis gård lå til gaden og torvet, indhegnet af plankeværk, og et lille hus, hvori i nogle år blev drevet eddikebryggeri. I gården var en brønd, som var vidt og bredt kendt, thi en stor del af byens beboere hentede vand, særlig drikkevand, derfra. Gårdporten var aldrig lukket, og

Justitsråd Henrik Rummelhoff og hustru, Charlotte Amalie. Rummelhoff var herredsfoged 1821-1851.

posten hørtes altid – der var kun få brønde med vand på den tid. Huset blev snart større, kirkegården blev lavere, der blev bygget, og omsider blev haven og kirkestien grunden til den to etages gård, som jo nu ikke er ny længere. Boghandler Dyhrs virksomhed udvidedes år for år.

I begyndelsen af 30'erne oprettedes her det første læseselskab, som jeg mindes, under Dyhrs og vel flere bestyrelse. Han havde bøgerne og indsendte dem hver søndag. Der havde tidligere været et læseselskab, hvor bøgerne opbevaredes i kirken. I sidegangen op mod Dueholms begravelse eller på gulvet over den, var der et indgitter rum af størrelse som de indelukkede stole den gang. Inden for gitteret stod en eller to store reoler med bøger, som så meget forrevne ud. Der var vist meget gode bøger mellem disse, men ordenen på det hele må være forsvundet, for alt blev taget bort, jeg antager ved en istandsættelse af kirken. Læst nogle af bøgerne har jeg, men hvorledes jeg har fået dem, erindrer jeg ikke, men enten i mit hjem eller hos pastor Krarup. Jeg var meget ung dengang og forstod slet intet af det, jeg læste, men senere gik det bedre. Det var en stor fornøjelse og glæde at få gode bøger, og uagtet jeg var ukonfirmeret, læste jeg en stor mængde. Vi havde ikke en så omfattende undervisning i skolen som nu. Der kunne godt blive tid tilovers til at læse. Jeg læste en mængde bøger

dengang, som jeg også synes har været mig til nytte. Vel også en del, jeg ikke var i stand til at forstå.

Aviser og blade som nu havde vi jo ikke. Nogle få Thisted- og Rundavis holdtes sammen af tre-fire familier og kom et par gange om ugen. Og hvad var så indholdet? Avertissementer og en avisfejde nu og da.

Hver søndag fik vi nye bøger, vore egne forfattere: Ingemann, Øhlenschläger og mange flere. Blichers fortolkninger og dejlige digte, der ofte først udkom i Elms Læsefrugter og Nordlyset. Disse to skrifter fra Elms Bogtrykkeri i Aarhus kom regelmæssigt hver måned, indeholdende noveller, digte og andre små og gode ting, særlig dog af Blicher og C. Rosenhoff. – Fremmede forfattere i oversættelse som Walter Scott, Bülow, Cooper, Goethe og mange flere fik vi også. Bogtasken indeholdt to bøger og en tredje, »Riis's Arkiv«, som altid var med. Det var en udmærket bog med alle disse historiske bemærkninger og anekdoter om alle mulige ting.

Særlig interesse havde alt, der fortalte om Napoleon den 1. og hans generaler, hvoraf mange endnu levede. Man kunne få meget at vide ved at læse i »Riis's Arkiv«. Mig forekom det dengang, som kunne man blive klog deraf. Dette private læseselskab bestyredes af boghandler Dyhr i mange år, indtil efter krigen i 50'erne, da det ophørte og der blev et lejev bibliotek.

Nu begynder jo en anden tid ved Frederik den 6.'s død 1839. Den frihedstrang, der var begyndt at ytre sig, kom nu til orde. En af dens forkæmpere var den unge Orla Lehmann. Dog skal den ikke drages frem endnu i dag. Jeg vil kun meddele, at vi også herovre i Jylland er kommet med.

Endnu før 1834 var der kommet to klaverer til, altså tre med jomfru Højers. Rummelhoffs døtre var vokset til og skulle lære at spille af organist Dyhr. Hans instrument, blev der sagt, var lavet af hans fader, snedker Dyhr, der var bekendt som et stort geni og dygtig i meget. Rummelhoffs fik et gammelt brugt fra København. På Dueholm var den gamle fru Tøttrup død. Kaptajnen havde afstået gården til sønnen, som boede på Frydsbrønd og nu flyttede ind med flere børn, lærer-

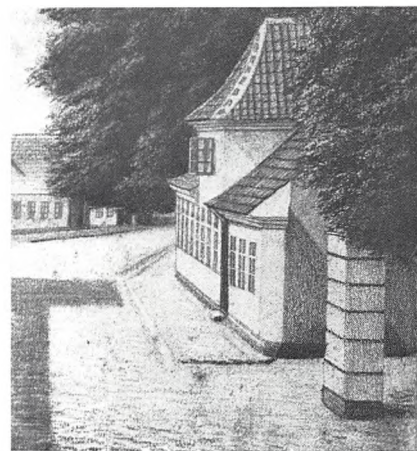
inde og nok et klaver. Nu begynder musikkens tid, som forresten i nogle år blev dyrket her med flid og var til megen fornøjelse.

Nu vil jeg kun, før jeg går videre, fortælle om fastelavnsglæderne i nogle år, måske fra 30 til 34 eller så.

Det vil vel nok forekomme latterligt, og leet deraf blev der, og det meget. De unge herrer i byen fandt på, at de ville »slå katten af tøndens« fastelavns-mandag. Der var ikke så få sønner hjemme i deres faders bedrift. Som Ettrups – mange kan erindre hans broder, I. Ettrup, og halvbroder, A. C. Faartoft – skibsbygger Koustrup, Ch. Steenberg, fru Thomsens fader, fuldmægtig Pers, og de ældre fra kontoret, ja, mange flere. Forvalter Sørensen, Dueholm, og branddirektørens fader kom, og de kom fra Højris, Glomstrup, Blidstrup, ja, fra alle herregårdene. De yngre købmænd var også deltagere.

Ved middagstid begyndte folk at komme fra landet. Herrer og damer fra præstegårde og de andre gårde. De måtte være med, for der var ikke nok i byen. Således kom de også til den årlige fest den 28. januar, så længe kongen levede. Nu var det jo en dejlig ting, om vejret kunne blive godt. En lille smule sne gjorde intet, på den tid var man ikke så bange for kulden. Der var ingen udpyntning, men gode heste og smukt ridetøj. Mange af den tids kavalerer havde rideheste, og alle købmænd havde gode heste.

Klokken to samledes den bredere skare med musik på Kirketorvet, som var stuvende fuld af tilskuere. I husene var vinduerne tæt besatte af mennesker. På havnepladsen var tøndens ophængt, og der var også eller blev fuldt af folk. De ældre og finere damer opholdt sig på terrassen i købmand Faartofts have, som vendte ud til havnen. For at gøre det morsomt skulle der jo være en anfører, og dertil valgtes en tysk købmand, Schlächter, der boede hos gæstgiver Trap og handlede med isenkramvarer ganske småt. Det var en ældre, ugift person. Han var i en slags generalsuniform og blev afhentet af et par af de andre. Han forstod udmærket at sætte sig ind i stillingen, og han kom ridende ind på torvet med en mine, som var han en af Napoleons feltherrer, der

Herredsfoged Rummelhoffs gård på Algade. I dag ligger »Bangs Gård« på dette sted.

skulle i slag. Efter modtagelsen, der var en larmende jubel med musikken i spidsen, drog skaren afsted ned i gaden for også at give Rummelhoff et hurra, og så til havnen, hvor felttoget skulle begynde. Våbnene var vældige knipler, hvormed de slog på tøndens. Schlächter vedligeholdte under det hele sin feltherremine, og med udråbet: »Blass, von den Lüneburger Salz!« slog han løs på tøndens, og for hans slag gik omsider tøndens itu.

Efter en tur gennem gaden gik enhver til sit for snart efter at mødes til spisning og bal. Nu var damerne i lidt uro; hvem skulle være kattedronning og have den gamle Schlächter til bordkavaler? Han var klogere, end de troede, thi han gik ikke til de unge, men lod sin adjutant bede en dame, som var hos Rummelhoffs for denne aften, være kattedronning. Hun gik ind på spørgen, og aftenen gik meget fornøjelig. Alle morede sig. Dette gentog sig et par år, længere kan sligt heller ikke vare. Det lyder vel naragtigt nedskrevet, men det var en stor fornøjelse, som jeg dog var for ung til at tage del i. Stå i kulden og se derpå det gjorde jeg – og mange med mig.

Nu i disse år var apoteker Begtrup kommet til Nykøbing. Denne venlige, dannede mand blev hurtigt kendt og afholdt. Efter nogen tid holdt han bryllup med sin kusine, en datter af professor Begtrup. En ung, meget smuk københavnerinde. Hun medbragte et nyt fortepiano, spillede godt – og nu begyndte musikkens tid.

Sagn fra Mors

Af S. Ditlevsen

Der er gennem mange generationer af morsingboere blevet fortalt sagn om deres egn. Lærer S. Ditlevsen, Snedsted, vandrede først i 1920'erne rundt på Mors for hos ældre mennesker at indsamle disse sagn. Hans optegnelser findes på Dansk Folke-mindesamling i København. – Her gengives kun en lille del af Ditlevsens optegnelser.

En gang i gamle dage, da landet var delt mellem en mængde underkonger, skal der på Mors have været hele tre konger. Den ene boede på Gammellund, den anden på Højris og den tredje på Ullerup, hvilken sidste i lang tid førte krig med en af kongerne i Thy.

Om kongen på Højris fortælles følgende:

Han var i sin ungdom en berygtet sørøver og havde ved denne håndtering samlet sig en mængde kostbarheder. Da han en gang forfulgte et købmandsskib ind i en af vigene, opdagede han en lille holm inderst i vigen. Da stedet var meget utilgængeligt, besluttede han der at bygge en fast borg, til hvis opførelse han anvendte hele sin formue. Borgen var tre etager høj og efter tidens forhold en ren pragtbygning. Men da landets overkonge hørte tale om denne prægtige bygning, opfattede han den som en fornærmelse mod ham, da hans egen bygning kun var på to stokværk. Han indstævnedes underkongen på Højris, og da denne udeblev, dømte han ham til at lide døden ved at kysse Den blå Jomfru. Denne var en automatisk virkende henrettelsesmaskine af udseende som en kvinde. Den stod på en forhøjning, hvortil tre trappetrin førte op, og var således indrettet, at når man betrådte det første trin,

smilede billedet, ved det andet bredtes armene ud og ved det tredje slog det armene, som var besat med knive, sammen. Overkongen sendte en del bevæbnede mænd til Højris for at ødelægge gården og medbringe dens ejer død eller levende. Herman (således hed underkongen) formåede dem dog til at skåne borgen ved højtideligt at love efter en bestemt tid frivilligt at indfinde sig hos overkongen for at underkaste sig dennes dom. Han holdt dog ikke sit ord, men skjulte sig i et ganske lille kammer, som hans søster, der førte hus for ham, havde fået indrettet i en af de tykke mure. Rummet var ikke større, end at der netop var plads til et stenbord. Søsteren foregav for overkongen, at Herman forlængst var rejst, og når han ikke var mødt til den fastsatte tid, måtte han være omkommet på vejen.

I det snævre rum holdt Herman sig skjult i flere år. Når folkene om natten så ham vandre omkring på gården, troede de, at det var hans genfærd. Da han døde, blev han begravet i det efter ham opkaldte »Hermansbjerget« i Højris skov.

På Nandrup boede en gang en frue, der var så umådelig rig, og derfor havde folk givet hende navnet fru Rige. Samme frue havde det ellers ikke så godt, for hun var bange for at dø. Spurgte man hende om grunden, svarede hun altid, at det var fordi hun vidste, at når hun var død, ville hun aldrig få fred i sin grav, altid skulle hun vandre uroligt omkring, og det var ingen sag, hvis hun kunne lade sig mane ned, men det menneske var endnu ikke født af en kvinde, der kunne magte det. Hun skal være begravet enten på Sejerslev kirkegård eller i kirken.

Da hun var død, gik det som hun havde sagt. Hver nat kom hun kø-

rende i susende fart til Nandrup, og der blev da et rædsomt postyr på gården.

Der fortælles meget om hende. Således var det engang, at der en aften kom en flok piger over kirkegården, og da de kom lige ud for kirkedøren, var en af dem så modig, at hun råbte: »Hør du, fru Rige, hvis du har lyst til at kappes med mig ned til Kirsten Degns, stræb så og kom!« Det skulle hun nu ikke have sagt, for lige med et sprang kirkedøren op med et frygteligt brag, og i rædsel råbte de andre piger: »Løb alt det, du kan, at du kan komme først, ellers går det da levende ilde med dig!« Det kan nok være, hun løb, men da hun var så snild at sætte lige tværs over alle ting, medens vognen skulle følge vejen, klarede hun sig og kom først, men det var heller ikke mere end lige til spillet, for vognen var hende så nær, at den rev hælen af hendes ene træsko.

Da der blev ved at være et forskrækkeligt uvæsen af den her frue, var der flere kloge præster, der mente om sig selv at de var så stærke i den sorte kunst, at de kunne mane hende ned; men se om de kunne, hun var dem for stram. Så var der en mand, som havde hørt noget om, at der i Vendsyssel skulle være en præst, som kaldtes Jørgen Ufødt, fordi han var skåret ud af sin moders side. Han skulle være grov skrap til at mane. Ham fik de nu bud efter. Han kom over fjorden ved Fæggesund og bød nu færgfolkene, at de på ingen måde måtte forlade Mors-siden, før han kom tilbage; og så snart de så ham skulle de øjeblikkelig være færdig til at lægge fra land. Henad aften rejste præsten op til kirken, og fru Rige lod ikke vente på sig. De havde nu en svær lang samtale, men præsten kunne ikke tumle hende, hun var for »viskjæbet«. Endelig blev de enige om, at de skulle kappes til Fæggesund, og den, der kom sidst, skulle sættes ned

i siden af fjorden. Betingelsen for denne kappestrid var sådan, at præsten skulle ride oven jorden, men fruene skulle køre under den. Så lod de begge to klø ud ad sundet til. Præsten klarede sig og kom først, sprang i færgen – og ud roede færgefolkene, så det skummede om dem. De var ikke kommet ret langt ud, før de hørte et rædsomt brag inde fra land, og sten og jord stod himmelhøjt i vejret. Derefter hørte de et ynkeligt råb, fordi hun var kommet for sent. Nu havde Jørgen Ufødt magten, og der hjalp ingen kære mor, ned i siden af fjorden måtte hun. Det siges, at på stedet, hvor hun måtte putte sig, er et bundløst hul, og det kaldes fruens hule.

I gamle dage havde Mors, Fur og Salling hver sin konge. Kongen på Mors var en særdeles mægtig og stridbar herre. Ham på Fur havde kun en søn, og kongen i Salling havde kun en datter, der var berømt for sin skønhed. Mors påførte Fur krig, og da furboerne var de svageste, måtte de bukke under. Furkongen blev dræbt og Fur underlagt Mors. Kongesønnen fra Fur flygtede til Salling og forlovede sig hemmeligt med sallingkongens smukke datter. Imellem Mors- og Sallingkongen opstod der snart uenighed som endte med, at Mors med hele sin hær overfaldt Salling og gik i land i Snævren ved Branden for at besejre Sallingkongens faste borg, Sallingholm, som lå i nærheden. Sallingkongen frygtede for, at han ikke kunne klare sig, og efter aftale med hans krigere blev det pålagt kongesønnen fra Fur, at han om natten skulle snige sig ind i Morskongens lejr og myrde ham. Han påtog sig også dette hverv for samtidig at få lejlighed til at hævne sin far. Han kom også lykkeligt ind i kongens telt, hvor denne lå og sov med hænderne foldede over brystet, ligesom han havde foldet dem til bøn, før han sov ind, og da han tillige havde et ærværdigt udseende, kunne prinsen ikke nænne at dræbe ham. I stedet for at støde ham sin daggert i hjertet, stødte han den i lejet ved siden af ham og forsvandt lige så hemmeligt, som han var

kommet. Næste dag angreb Morskongen borgen, og da den ikke kunne modstå angrebet, åbnedes portene, og man overgav sig på nåde og unåde. Morskongen holdt da den ved hans leje fundne daggert i vejret og forlangte opgivet, hvem den tilhørte. Hertil svarede, at den tilhørte Fur-prinsen. Han måtte nu frem, og som betingelse for fred og frelse forlangtes det, at Sallingkongen skulle give prinsen sin datter til ægte, hvad han også af frygt og nødvendighed gik ind på. Bryllup blev straks holdt i Morskongens nærværelse. Over prinsens ædelmodighed var denne blevet så rørt, at han ikke alene gav ham Fur tilbage, men efter Morskongens død skulle han også være konge over Mors. Det blev tillige bestemt, at han også skulle have Salling efter Sallingkongens død. Prinsen blev således konge over alle tre riger. Han var en mægtig høvding, frygtet af alle småkonger, og levede længe lykkeligt med den skønne prinsesse, med hvem han havde vakre sønner, der trådte i faderens fodspor.

I Sejerslev var der en gård, hvor folkene næsten altid var plaget af mange slags uheld, men især var det galt med børnene, som blev så sære, at det næsten var som skulle de gå helt fra forstanden. Der prøvedes mange ting, men intet hjalp. Manden besluttede sig derfor til at tage over til den kloge kone i Himmerland.

Han fortalte hende, hvordan det var fat med børnene – de havde tre, og det var lige galt med dem alle. Så sagde den kloge kone, at de skulle vaskes i rindende vand, og når manden kom hjem, skulle han en torsdag nat tage børnene med sig op på kirkegården; her skulle han grave en græstørv så stor, at der kunne laves et hul i den, hvorigennem børnene skulle krybe, men det skulle ske stiltiende. Manden havde gået i den tro, at børnene var forheksede og spurgte nu den kloge kone, om det var tilfældet, og i så fald hvem der var skyld deri.

Den kloge kone var naturligvis enig med ham. Hun svarede ham så, at hun ikke ville navngive nogen, men der kom så tit et sleg kvinde-

menneske i deres hus, som altid spurgte om, hvordan børnene havde det, og det var hende, der var skyld i det alt sammen, og de måtte endelig passe på, at hun ikke kom ind i huset eller fik børnene at se, inden de var helbredt, for så blev det meget værre med dem.

Da manden kom hjem og fortalte sin kone det hele, var hun straks på det rene med, hvem heksen var, skønt de havde ondt ved at tro det om hende. Da nu denne her slege madamme så, at manden var kommet hjem, gik hun straks derhen for at få at vide, hvad den kloge kone havde sagt og hvilket råd, hun havde givet dem. Hun stillede sig så fromt an og havde ondt af de stakels børn, der skulle lide så meget, og hun ville da så gerne hjælpe dem. Men manden vidste nu, hvad han skulle gøre og hjælpe hende med, hvis hun ikke kom bort i en fart og for fremtiden holdt sig borte.

Der var engang en karl ovre fra Sundby på Mors, der var blevet så godt kendt med en pige fra Ås i Thy, at de var blevet kæresterfolk. Så var det en søndag aften han bestemt havde lovet, at han skulle komme over og besøge hende. Men det blæste og var da et grimme vejr; fjorden vendte det hvide ud af øjnene, og det var aldrig at tænke på, at han skulle komme over. Den sølle karl var lige ved »en rolen«, så skidt tilpas var han. Men som han nu går nede ved fjorden og spekulerer, kommer der en mand hen til ham og spørger, hvorfor han er så harm. Det fik manden da også at vide, og så siger han til karlen, at dersom han vil tjene ham og høre ham til, så skulle han lægge en bro over fjorden, inden »æ kok« begyndte at gale. Det gik karlen ind på, og så snart han havde gjort det, begyndte der at vælte store stykker af bakkerne ud i fjorden.

Da karlen mærkede, det var alvor, blev han ræd, tog træskoene i hænderne og lod klø hjem til sin moder for at fortælle om denne akkord, han havde indladt sig på nede ved fjorden, og hvor forskrækket han var blevet, da bakkerne af sig selv begyndte at trille ud i fjorden.

»Åh, min dreng,« siger moderen, »det er da en sølle redelighed, denne her, for det er »æ dævvel siel«, du har gjort akkord med. Men nu skal vi alligevel se, om vi ikke kan pudse ham«.

Nå, den gamle kone var slet ikke så tosset, for hun får fat i en slud, går ind i hønsehuset og slår ned og gør spektakel mellem hønsene, så »æ kok« tror, det er rent galt og begynder at gale, så det skingre efter det. Nu blev »den bette mand« narret, for han var ikke engang kommet halvvejen, og karlen slap for den tjeneste og var fri.

Dæmningen kan ses endnu, for tæt ved færggården er der en tap, der kaldes Vildsundstap.

Det er en gammel tradition blandt almuen på Mors, at Mors på oldnordisk betyder dødens land. Det er imidlertid ikke tilfældet, men hidrører fra en forveksling med latin. Øen skal have fået dette navn, fordi dødsdømte forbrydere fra de omliggende landsdele blev sat i land på en af de syv øer, som nu tilsammen udgør Mors, for der at blive sønderrevet af de mange vilde dyr eller omkomme af hunger.

Det gamle digt, »Morslandsvisen«, hvoraf størstedelen var en beskrivelse over øens daværende herremænd og præster, er nok desværre, på et par vers nær, gået tabt. Øens bebyggelse omtales i de to nedenstående vers af visen, hvis omkvæd var »Mens Morsland stander i blomster«.

Det hændte sig på samme tid,
at en smed fra Fur skulle
komme did,
fordi han havde forbrudt sit liv,
skulle han derovre blive,
mens Morsland stander i blomster.

Den første gård på Mors skal efter sigende have været »Østergård« i Bjørndrup. Den blev bygget af smeden fra Fur, og herom hedder det i visen:

Da kom der en smed fra Furland,
han tog sit hoved vel våre.

Han satte der fluks den
skov i brand
og byggede byen Bjåre (Bjårup).
Og bjørnen brummed, og
ulven skreg,
de var ej vante til sådan leg.

Det fortælles, at da Furboerne ville landsætte den dødsdømte smed på det ubeboede Morsland, bad hans kone om tilladelse til at følge sin mand i døden, hvad hun også fik lov til. Men så snart deres vogtere havde sat dem i land og derefter var sejlet bort, fremtog konen en brand, hun havde skjult hos sig, og tændte ved sin mands hjælp et bål, hvorved det lykkedes dem at bortskræmme de mange bjørne, efter hvilke stedet senere fik navnet Bjørndrup. Smeden og hans kone ernærede sig, som de bedst kunne, ved frugter og mindre dyr. Ret længe blev de ikke ene, thi folk fra Salling, Fur og Thy vedblev i god tro at landsætte deres forbrydere på Mors, hvor disse med glæde blev modtaget af smedefamilien. Skønt antallet af disse nybyggere hurtigt tiltog, vogtede de sig dog længe for at røbe deres tilstedeværelse (Kilde: Jyske Samlinger ved maleren Frode Rambusch i Øster Assels).

Om Ulrikka og fanden fortalte den gamle fisker Niels Krogh i Fårup, at der var en tid i gamle dage, da Fanden drev et slet spil i Nykøbing, hvor der hos den nævnte Ulrikka, der var gæstgiverenke, spilledes temmelig højt kort- og terningspil, hovedsagelig af alle de skarnsfolk og landstrygere, som søgte hendes hyggelige pauluner, men også til tider af de Nykøbing bymænd, som af og til om aftenen listede sig derhen.

Så hændte det sig da en aften, medens bymændene sad og drak og spillede, at Ulrikka førte en fremmed gæst, som de ikke kendte, ind i stuen. Det var en høj mand, iført en blå kappe, men med den ene fod syntes han at have en skavank, som let røbedes ved hans dårlige gang. Manden holdt sig foreløbig for sig selv, men bymændene kunne ikke afholde sig fra ideligt at skotte efter ham, og da han ellers så pæn ud og var velklædt, opfordrede de ham til

at tage del i deres spil. Først sagde han, at han ikke havde lyst til at spille, men da de blev ved med at trænge ind på ham, flyttede han sig omsider hen til deres bord – og nu begyndte spillet ret.

Til at begynde med sad den fremmede i uheld, hvad de andre jo ikke havde noget imod, lige så lidt som de gjorde indvendinger mod hans gentagne gange fremsatte opfordring til at forhøje indsatsen. Men efterhånden vendte lykken sig, og det blev nu bymændene som blev blanket af, medens den fremmede hver gang strøg gevinsten, således at han ikke alene havde indvundet sit første tab, men endogså var godt på vej til at skille sine medspillere af med deres skillinger. Omtrent da dette var nær for hånden, var der en af bymændene som tabte et kort på gulvet, og da han bukkede sig ned for at tage det op, gjorde han den iagttagelse, at den fremmedes ene fod havde en mærkelig skabelon. Ugenert følte han sig da for og konstaterede snart, at den var skabt som en hestehov. Nu vidste han besked med den fremmedes identitet, men spillede spillet til ende og opsøgte så Ulrikka i køkkenet.

Ja, der kunne jo ingen tvivl være! Ulrikka gav manden medhold i hans antagelse og sendte derefter sporenstrens bud efter provsten, som var en mand, der kunne mere end sit Fadervor og tilmed var af de mest forfarne præster i den kunst at mane.

Provsten fik i en fart både kjole og krave på, og snart befandt han sig på vej til Ulrikkas hus, hvor han uden videre trådte ind i stuen med bogen i hånden, salmebogen med korset på. Et syn, som Fanden jo ikke kunne tåle, hvisårsag han da også øjeblikkelig bogstavelig talt svandt ind, mere og mere, indtil han ikke var større end en humlebi. Men i denne skikkelse fløj han imod vinduesruden med en sådan kraft, at han frembragte et lille hul som af en bøssekuhle og forsvandt, efterladende en stank af beg og svovl, »så folk var ved at dåne«.

Siden kom Fanden ikke oftere i Ulrikkas hus, men der blev rigtig nok heller aldrig tiere spillet så højt kort eller terning som dengang.

Gamle Niels Kroghs bedstefar erindrings godt nok den pågældende

rude i Ulrikkas hus. I hans tid var hullet tættet til med en klat rød lak.
- - -

Fortalt af gårdejer Jens Lundsby i Lødderup:

En dag kom denne Guldbrand – en omløber, som der fortælles mange historier om, mest angående hans trolddomsgaver – gående på landevejen fra Thissinghusene til Karby, da han mødte herredsfogeden, som befandt sig på inkvisitionsrejse efter brændevinstøj.

Tiggere og løsgængere måtte jo ikke gå og daske omkring på landevejene, og herredsfogeden holdt derfor stille og kommanderede Guldbrand op i vognen.

– Nej, det går ikke, hr. herredsfoged, indvendte Guldbrand.

– Hvorfor skulle det ikke gå?

– Det går nu ikke, gentog Guldbrand, for hestene kan ikke trække mig.

Vrøv! dekreterede herredsfogeden. – Nu op med dig. Hestene kan trække mindst ti af din slags.

Så måtte Guldbrand da krybe op – men det viste sig, at han havde ret. Hestene kunne ikke sætte vognen i gang, hvor meget de end asede og sled og skummede af sved. Guldbrand sad som en støtte og sagde ikke et ord, men endelig brølede da herredsfogeden: Så ned af vognen med dig, din lede satan, så jeg kan komme videre!

Det var Guldbrand mere end villig til, og nu kunne hestene atter trække vognen.

– Sagde jeg det ikke i forvejen, at hestene ikke kunne trække mig«, råbte han efter herredsfogeden.

En aftenstund kom samme Guldbrand Nordmand på sin omstrejfen til Øster Assels mølle, hvor de gav ham nattely.

Som sædvanlig medførte han en ransel, men hvem beskriver hans huseren og raseri, da han om morgenen gjorde den opdagelse, at der i løbet af natten var kommet hul i den. »Nu har den fulgt mig fra Norges gamle fjelde til Danmarks sletter, og ilde skal det gå den, som har ødelagt den!« rasede han, så møller-konen hylede af skræk.

Han bad nu om at låne en jernplade, og da han fik den og havde lagt den på gulvet, antændte han et lille bål derpå, medens han gik omkring og mumlede noget uforståeligt.

Omsider kom der en lille mus færende frem fra en krog. Den begyndte med at fare rundt om ilden, medens den peb ynkeligt – og til sidst for den lige ind i bålet.

»Ja, nu krymper du dig, min far«, sagde Guldbrand, »men du krympede dig ikke, da du i nat skar posen min!«

Det kan nok være, møllerkonden var glad, da ceremonien var overstået uden at den var gået ud over nogen af gårdens folk.

- - -

I det 16. eller 17. århundrede – tiden er ubestemt – havde to mænd i Elsø den sorg, at deres to småstude i en efterårsnat blev borte. Mændene »lite huller i jorden« for at finde dem, men alt forgæves. Om vinteren for de samme mænd vild i en snestorm. Medens de gik og spejdede efter, hvor de var, forsvandt den ene pludselig i jordens dyb til stor forfærdelse for hans følgesvend, der nu stod ene i uvejret. Han gav sig til at råbe af alle kræfter, og nede fra dybet lød det: »Nu har a funden vor »Kippos«, Jens!«

Hvorledes Jens fik sin ven op omtales ikke, men bymændene fandt ved at grave de to »kippos« op et mægtigt kridtlag; kridtet blev brugt til at frugtbargøre markerne, og stedet fik fra den tid navnet »Ørendal«, fordi stude dengang hed »ørne«.

- - -

En gang, da morsingboerne havde ført krig mod hinanden, enedes man om at holde en sammenkomst, hvor man sluttede fred. Stedet, hvor dette skete, fik deraf navnet Fredsø. Når der siden var storm i disse egne, plejede søfolkene på Morsøs østkyst at sige: »Lad os fare op og lægge ind til Fredsø«. Deraf kom de to bynavne Fårup og Legind. – Byerne Øster-, Vester- og Mellem Jølby skal have deres navne af, at de dervæ-

rende kær var sejlbare, de kunne befærdes med joller, hvilket gav anledning til navnet Jolleby, som senere blev til Jølby.

- - -

Da kristendommen blev så stærk på Mors, at nisser og trolde, ellefolk og dværge måtte flytte bort, lod de sig først færge over til Agerø og derfra til Thy. De var da så talrige, at over halvdelen af Agerø var skjult af dem. Dværgene var alle meget små, men svære, og var iført stramtsiddende sorte klæder, havde røde huer på hovedet og bar alle en hammer i venstre hånd. Det var dog ikke alle de underjordiske, der drog bort. Thi siden mærkede man ofte deres tilstedeværelse, bl.a. ved alle de puds, som »æ bitte Nis« spillede folkene i de gårde, hvor den holdt til. Det fortælles, at nisserne fra Moutrup og Blidstrup, der ville stjæle hø fra hinanden, en aften sås kæmpende sig til døde. De havde ved denne lejlighed taget skikkelse som gloende hjul.

Morslands historiske Museum

Åbent:

Daglig fra kl. 10 til 16

Morsø lokal- historiske Arkiv

Åbent:

Tirsdag og torsdag
fra kl. 14 til 17

Om hundrede år er alting glemt!

Sådan har det været for de almindelige mennesker i lokalsamfundet. Det er de lokalhistoriske arkivers opgave, at det gamle mundheld ikke kommer til at passe på vore nærmeste slægtled, bedsteforældre og forældre, samt vores egen slægt.

Det har stor betydning for kommende slægter at kunne dykke ned i dokumenter, billeder, beskrivelser og erindringer, der har tilknytning til de almindelige menneskers liv i lokalsamfundet. I dette liv har hvert enkelt menneske sin betydning. Det kan være inden for handel, håndværk, industri, landbrug og offentlig sektor. Inden for hjemmets vægge, i foreninger og organisationer m.m.

Arkiverne kan kun løse denne opgave ved, at den lokale befolkning slutter op om deres arbejde og afleverer dokumenter, billeder, beskrivelser og erindringer, der har tilhørt de mennesker, der har levet i lokalsamfundet, til arkivet, hvor det bliver opbevaret under sikre forhold og registreret således, at fremtidens forskere let kan finde de oplysninger, de ønsker.

For at forstå livet er forskeren lige så interesseret i oplysninger om den lille tjenestepige som den store direktør.

I det følgende omtales et af de områder, hvor det gamle mundheld kan blive til sandhed. De mennesker, der for deres indsats er blevet hædret. Hvis ikke deres indsats bliver beskrevet, arkiveret og registreret, er det måske om hundrede år glemt.

1929 udgav Foreningen af Jyske Landboforeninger en bog om mandsvilje og kvindemod, »Genem de jyske Udmærker«, skrevet af Salomon J. Frifelt. I denne bog findes omtale af morsingboer, der indtil 1929 havde modtaget Foreningen af Jyske Landboforeningers Sølv-

medalje for Landboflid. Hvis ikke disse personer var blevet omtalt, var de måske glemt i dag.

Jens Mathias Lavsén, Frøslev ved Nykøbing, Morsø Sønder Herred. Indstillet 1903 af Morsø Landboforening.

Han begyndte 25 år gammel sin manddomsgerning som daglejer i et jordløst hus med en gæld på 2000 kr. Det var der ingen fremtid i, og de 5 år, han boede her, gav kun det nødtørftigste udkomme.

1888 mageskiftede han med sin nuværende ejendom på 7 td. ld. Byttesummen var 1525 kr. Besætningen var på 2 køer og 3 gæs, bygningerne gamle, gælden 3450 kr. Han har siden ombygget stuehuset, udvidet stalden, bygget lade, kostald, møddinghus og 2 ajlekuler og anlagt en have på 6 skp. ld. Besætningen er nu (1903) 1 hest, 4 køer, 2 kalve, 1 griseso, 2 svin. Gælden er 2700 kr.

Driftsregnskabet for 1902: Indtægt: 1734 kr., udgift: 749 kr., overskud: 985 kr.

Der er 6 børn, som har gået i privat skole.

Søren Kristian Olsen, Skallerup, Nykøbing Mors, Morsø Nørre Herred. Indstillet 1909 af Morsø Landboforening.

Er født 1836. Læret tømmerhåndværket. Gift 1866. Købte samme år en hedelod på 4 td. ld. for 1110 kr. Opførte selv bygninger for 2000 kr. Ægteparrets samlede formue var 150 kr. Gælden blev 3000 kr. Hele besætningen var de første år 1 ko, som fik føden i vejgrøfterne. 1894 købtes 1 td. ld. for 400 kr.

Trods megen sygdom og uheld og et kautionsstab på 900 kr. gik det dog fremad. Besætningen er 1909 1 hest, 3 køer, 2 ungvæg, 4 svin. Ejendommens værdi er mindst 6000 kr. Gælden 1350 kr.

Han anlagde en smuk have over gamle lergrave. Og han var den første på Mors, der byggede møddinghus og ajlekumme.

Jens Nørgaard Østergaard, Erslev, Morsø Nørre Herred. Indstillet 1909 af Morsø Landboforening.

Søn af husmandsfolk og tjente, indtil han 1885 giftede sig og købte en ringe ejendom på 12 td. ld. for 5000 kr., 2 td. ld. af jorden var uopdyrket hede, fuld af sandgrave. Bygningerne var faldefærdige og måtte straks fornyes, dertil medgik de 2000 kr., han havde sammensparet sig som karl. Jorden var omtrent lige så vanrøgtet som de 2 køer, der fulgte med i købet og straks solgtes til pølse for 45 kr.

I de forløbne 24 år er det stadig gået fremad. Besætningen er (1909) 2 heste, 6 køer, 6 ungvæg, 1 griseso, 7 svin, 2 får, 40 høns. Møddinghus, hønsehus og 3 ajlekummer har ejeren selv opført. En 56 alen dyb brønd har kostet 350 kr.

Ejendommens værdi er 14.000 kr. Gælden 4500 kr.

Ægtefællerne har i sjældnen god samhjælp været fælles om både stræb og fremgang.

Kristian Lykke, Vils, Morsø Sønder Herred. Indstillet 1912 af Morsø Landboforening.

Som almindelige tjenestefolk havde ægteparret tilsammen opsparet sig 1700 kr., dem satte de 1895 i købet af et faldefærdigt hus med 13 td. ld. Prisen var 3100 kr. De 2 køer, der fulgte med i købet, var ikke tilsammen 100 kr. værd.

I løbet af 17 år fik de opført nye og solide bygninger, og besætningen forøget til 2 heste, 5 køer, 3 ungvæg, 1 griseso, nogle ungsvin, 25 høns. Der er anlagt en smuk have på ½ td. ld.

Ejendommens salgsværdi er om-

kring 11.000 kr. Ejendomsskylden 5500 kr. Gælden kun 2500 kr.

A. Kr. Pedersen, Ørding, Øster Assels, Morsø Sønder Herred. Indstillet 1918 af Morsø Landboforening.

Født 1873. Som ung var han fisker og tjente knebent til brød og behov. Som mand blev han jorddyrker og skabte sig et godt hjem og en anset stilling mellem sine standsfæller.

Ved sit giftermål 1900 overtog han sin fars ejendom imod at forrente 4000 kr. og svare aftægt til forældrene. Til ejendommen hørte 20 td. ld. 1912 købtes 4 td. ld. mere for 1000 kr. Ved overtagelsen var besætningen: 1 hest, 3 køer, 3 kalve, 2 svin. Den nuværende besætning (1918) er 2 heste, 6 køer, 7 ungvæg, 8 svin, 80 høns.

Der er 1906 bygget stald og lade. Regnskabet for 1917: Indtægt: 8403 kr. Udgift: 5091 kr. Overskud: 3312 kr. Den økonomiske fremgang kendetegnes ved en skattepligtig formue på 12.750 kr.

A. Kr. Pedersen er indvalgt i sogneråd, amtsråd og mange bestyrelser.

Knud Peder Nielsen, Erslev, Morsø Nørre Herred. Indstillet 1922 af Morsø Landboforening.

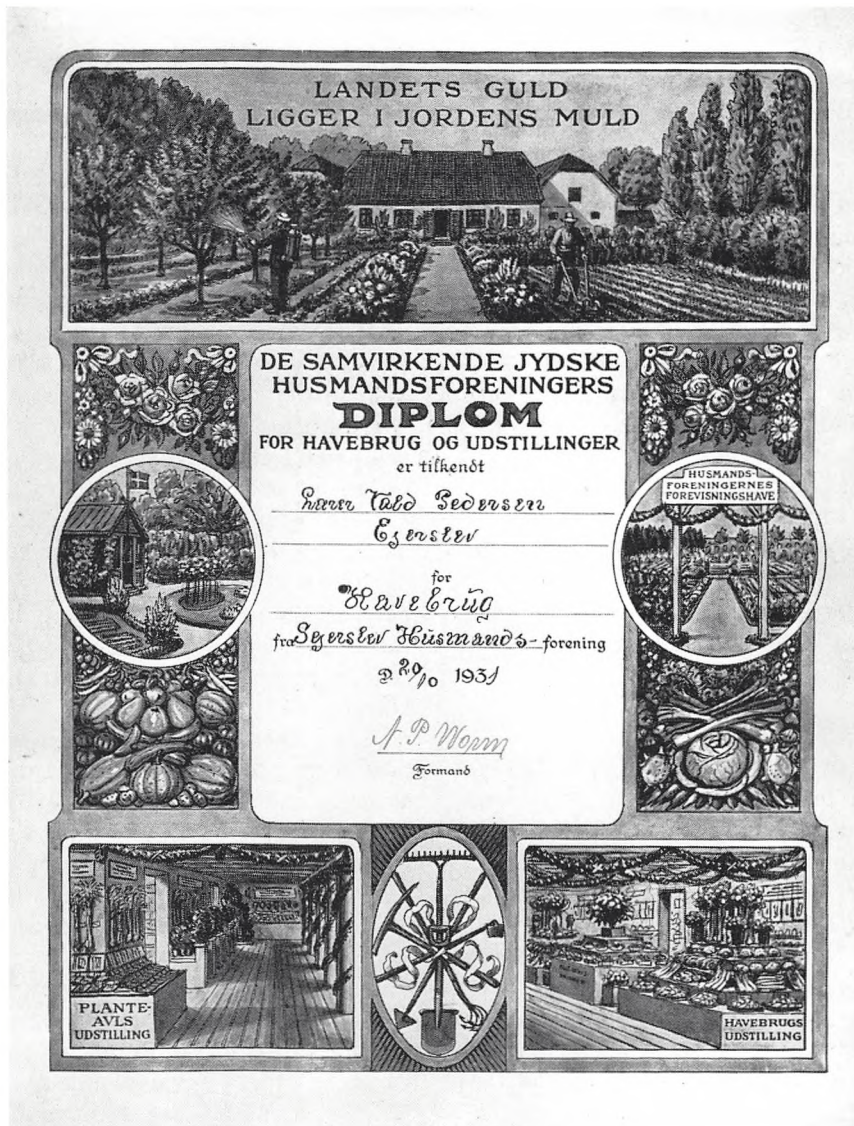
Er født 1870. Kom som 10 års dreng ud at tjene og tjente så de følgende 23 år. Fik dog tid til at komme en vinter på højskole og en på landbrugsskole.

1903 købte han 3½ td. ld. nøgen jord for 2000 kr. Bygninger og besætning kostede 2400 kr. De 700 kr., han havde sammensparet, rakte ikke langt. Han søgte da og fik statslån, 4000 kr. 1911 købte han 4 td. ld. for 675 kr.

Den meste tid gik han i dagleje. Sin bedrift passede han efter fyraften eller enkelte fridage. Giftermål eller den slags blev der ikke tid at tænke på.

Efterhånden fik han arbejde nok hjemme, mere end han selv kunne overkomme. 1911 forsøgte han da med husholderske og havde held til at træffe den rette – året efter var de gift.

Da »Morsø Kalkselskab« danndes 1916, blev en del af hans mark inddraget i kalkbrudet, og han fik som vederlag 4½ td. ld. og 5000 kr.

De mange foreninger, som uddelte hæderstegn til deres medlemmer, havde hver deres motiv på diplommet. Her ses diplom fra De samvirkende Husmandsforeninger til lærer Vald. Pedersen, Ejerslev, 1931.

Hans gæld er nu (1922) 3590 kr., men hans skattepligtige formue 15.700 kr.

P. Arentzen og Dorthea (f. Kjær), Erslev Mark, Morsø Nørre Herred. Indstillet 1926 af Morsø Landboforening.

Født 1867 i Erslev. Faderen drev den ejendom, P. Arentzen senere fik, men var først og fremmest smed og opfinder. Han lavede modellen til Morsø-ploven og opfandt ukrudtsharven »Duplex« med vendbare tænder.

P. Arentzen var hjemme hele barndoms- og ungdomstiden. 1896 overtog han sin fødegård, der da var på 11 td. ld. med 4 køer, 2 ungvæg og 2 grise.

1907 ombyggedes hele ejendommen. Og Arentzen var en af de første, som indrettede svinestald ovenpå kostalden. 1909 anlagdes eget elektricitetsværk og ½ td. ld. stor frugthave.

Kvægbesætningen er malkekort-horn: 11 køer, 4 avlstyre, 7 ungvæg. Siden 1915 har Arentzen haft svineavlscenter, der holdes 3 store orner, 10 stamsøer, 15 ungsøer og 60 ungsvin til avlsdyr. Salget af avlssvin indbragte 1925 14.735 kr.

Gennem årene har besætningen hjembragt over 200 præmier.

Indtægt fra 1. juli 1925 til 1. juli 1926: 20.273 kr. Udgift: 9075 kr. Overskud: 11.198 kr.

P. Arentzen er senere (3. juli 1928) død.

P. Stenbæk og Elise, Lødderup, Morsø Sønder Herred. Indstillet 1926 af Morsø Landboforening.

Født 1851 i Vemmelev sogn på Sjælland. Gift 1889 med Elise Hylde fra Thorup sogn, Vester Han Herred, født 1867. 1890 købte de ejendommen i Lødderup. 6 td. ld. for 8000 kr. 1891 antoges han af Morsø Landboforening som konsulent. Husdyrholdet er 1 hest, 4 køer, 8 svin og 125-150 høns. Indtægt 1924-25: 5262 kr. Udgift 2132 kr. Overskud 3130 kr. eller 521 kr. pr. td. ld. Et enkelt år er fra haven solgt frugt for over 800 kr.

I hjemmet er opvokset 5 døtre og en søn, som er landbrugskandidat og højskolelærer.

I samme bog er der denne omtale af P. Stenbæk og Elise:

En Morsingbo.

En sjællænder, der kom til Jylland og blev vejleder og foregangsmand for jyske bønder.

- Nå ja, som præst eller redaktør, det er tit nok set. De er altid så skrappe i kæften, de sjællændere. -

Nej, som jorddyrker! - Og det er netop særsynet, der gør denne morsingbo fra Sjælland til noget for sig.

Han er født i Vemmelev sogn mellem Slagelse og Skelskør. Hans far, der drev en fæstegård, var gift anden gang, og der blev i hjemmet ialt 23 søskende, hvoraf de yngste og de ældste knapt nok fik lært hinanden at kende.

Da faren giftede sig anden gang, blev der lidt gnidning mellem de ældre søskende og stiftmoren. Det førte til, at de alle rejste hjemmefra. Kun den yngste af kullet blev hjemme. Det var *Peder Stenbæk*.

En hjemmefødning, mente nogle. Han gik jo hele sin første ungdom så stiltfærdigt derhjemme og passede sit arbejde.

Så kom han på højskole, blev siden soldat og forfremmet til sergent. Men så snart han kunne slippe af soldatertrøjen, var han igen i gang med bondearbejdet. Tjente i nogle år og var i to år elev og medhjælper på Landsgrav Havebrugsskole.

At arbejde med haven havde altid været hans kæreste syssel. Og nu så han daglig, at havebrug ikke er en nytteløs pryd eller blot pillearbejde

for kvindfolk, men i stedet en for-tættet form for jordbrug.

Og således at udnytte jorden havemæssigt blev for ham det mest attråværdige livskald.

Han rejste da hjem og lejede derhjemme 1 td. ld., som han dyrkede med havesager og roefrø.

På den måde blev han 38 år. Og så vidt kunne ses, ville han de følgende 38 år lige omhyggeligt og påpasseligt hygge sine kål og tomater og dyrke sine frø.

Men så møder han sin skæbne: en ung, frisk jydepige, *Elise Hylde*, bliver gift og drejer ind i et nyt spor.

I Stenbæks smukke stue med de mange bøger og billeder sidder en dag en gæst, der beder ham fortælle lidt om eget liv og virke. Og et af de første spørgsmål former sig selv: »Hvordan gik det egentlig til, at De kom her til Jylland?«

»Det er hendes skyld der,« Stenbæk peger tværs over bordet på sin elskelige milde hustru.

»Se, hun kunne jo ikke finde sig tilfreds ovre på Sjælland, men gik og længtes efter Jylland. Og så ved vi jo nok, hvordan det går - manden må lystre!

Jeg var nu ellers slet ikke så forhippet på at flytte herover. Jeg havde kun een eneste gang i mit liv været i Jylland. Det var på min bryllupsdag, og da frøs jeg, som jeg aldrig i mit liv har frosset - uha! Jeg kan fryse midt om sommeren, blot jeg tænker på den dag!

Men det fik ikke hjælp. Ved midvintertid læste min kone en kundgørelse i »Højskolebladet« om et hus, der var til salg ovre på Mors. Og jeg afsted over og se på sagerne.

Det var et pænt lille hus og så 6 td. ld. dækket med sne. Om det var ler eller muld eller knygesand, kunne jeg ikke have spor mening om.

Men jeg køber hus og jord for 8000 kr. og var heldig. - Mere heldig næsten, end man har lov til at være i en handel, siger min søn.

Så flyttede vi her over til Mors og har aldrig fortrudt det siden.

Det var min tanke, naturligvis, at vi ville drive gartneri. Nykøbing er jo ikke så langt borte, der kunne sikkert blive god afsætning.

Men allerede året efter kom jeg ind i arbejdet i Landboforeningen og blev konsulent. Det tog så meget af min tid, at jeg måtte opgi gartne-

riet og nøjes med at drive almindeligt husmandsbrug«.

»Skal vi ikke sige mønster-husmandsbrug?«

»Nå, det er nu så meget sagt. Men skal nogen roses for det, så er det hende der, som skal ha rosen. For jeg har været en skidt ægtemand«.

»Såh?«

»Jo, for mens jeg var på farten ude omkring, så gik hun herhjemme og passede krammet og sled og passede på, at det kunne gå rundt. Hun har såmænd aldrig klaget sig, men hendes hænder er blevet så krogede.

Meget ude? - Ja, det blev jo en del. En konsulent skal helst immer være på farten for at holde folk vågne. Så var der kursus her og så der. Og husmandsrejserne. Jeg har rejst med husmænd i 18 år. Og i 12 år var jeg lærer i landbrugsfag på Galtrup Højskole. En dag om ugen gik jeg derop og hjem igen. Det var jo bare et par mil«.

Han siger det, som om en vandring ved vintertid på to mil hen og det samme hjem igen bare var at regne for en fornøjelsestur. -

»Har De aldrig længtes tilbage til Sjælland?«

»Ne-eh. I de første år havde jeg ikke tid til at længes. Og siden. Nej.

Nu har vi boet her i 39 år. Og når et træ har groet på et sted i så mange år, så har det lange rødder og kan ikke godt flyttes. Og morsingboerne var flinke og tog vel imod os. Selv føler jeg mig som morsingbo nu. Her er sådan en hjemmehygge her«.

Og gæsten sander det. Netop hjemmehygge er det, som præger landskab og folk her ovre på Mors. Noget egent, næsten fynbo-pynteligt om gårde og hjem. Det virker med små ting: en klippet hæk, et malet stakit, eller en slyngrose om en havedør. Men alle disse mange småting samlet bliver til et fællespræg, der virker - føles måske lige så meget, som det ses.

Stærkt føles det i hvert fald af dem, som kommer lige fra Salling med de stærke, bølgede linjer, de store, fede gårde fornemt indelukede bag haver eller brovtende skudt frem på bakkerne og med malkerøgterhusets armod ublufærdigt lagt ud imod alfarvejen.

Det er storbondedrift og givtigt landbrug, der mest falder i øjnene her. Hjemmehyggen når ikke uden

for stuerne som hist på Mors, hvor man med øbo-sans for det takkelige hæger om hjem og have og med flid lægger an på, at den vejfarende skal få bedst muligt indtryk af hjemmet.

Og den gamle vendsysselske nid-vise fra slaget ved Huseby Hule får en ny tydning for een:

»Først så rendte de morsinger –«.

Ja, for de længtes hjem, hjem til deres daglige dont, de frodige marker, den grønne toft, sommerens urtegård og vinterens arnelune.

De kunne rejse sig og gå under våben for at væрге hjem og arne mod overgreb. Men når kongen bød dem fred til at drage hjem, så tog de freden og drog snarest.

Hvorfor kriges og lade sig slå ihjel, når man kunne få lov i fred at dyrke sin jord og kline sit hus!

Derfor rendte de morsinger. De ville hjem.

Og morsingboen er glad for sit hjem nu som i Henrik Tagesens tid, det viser de klippede hække og luger og portes varme farver.

Og Stenbæk er i det stykke så god morsingbo som nogen og hygger sig i sit smukke vildvins-omspundne hjem.

Selv nu tidligt på foråret er haven plejet og pyntelig. Plænerne klippede, frugttræerne sprøjtede, og alle tidlige blomster i fuldt flor. Og som haven er mark og stald.

Stenbæk har i de sidste år lagt sig stærkt efter hønseri. En datter, der er hjemme, har særlig indsigt i og interesse for denne gren af driften. Foreløbig har hun to rugemaskiner i gang og regner med det første år at få 1200–1500 kyllinger udruget.

Det er just den spændende dag, da æggene i den ene maskine begynder at blive levende.

Side om side tæt pakkede ligger de to hundrede æg. Og stadig i flere blev der revner og huller. Hist og her skimtes et gult næb eller et forpjusket hoved. Livet derinde bag skallen arbejder i ryk og sæt for at slippe ud af det trange hylster.

Et par timer kan denne strid for livsspirens udfrielse stå på. Så brister æggeskallen. Det ser ud, som det lille væsen derinde sætter de to æggeskalshalvdele fra sig med et vældigt spjæt. Og kyllingen er fri. Våd, forpjusket og mat efter den store anspændelse ligger den nu en times tid og døser som halvdød, til lampens varme tørrer den, og den lever op.

Op imod maskinens glasvæg trænges en bunke pippende, baskende, allerkæreste småkyllinger allerede med frisk appetit på den tilværelse, de kun har kendt en halv dag.

Således er indledningen til et nutidigt hønseri. –

»Ja, sådan er der forandring og udvikling i al bonde drift«. Den gamle konsulent nikker. Og godt der er det. Hvert nyt slægtled skal have noget nyt for sig selv, ellers går både tiden og slægten i stå.

Stenbæk selv er ikke gået i stå. Ingen skal se på ham, at han nu er 78 år. Livlig, frisk og optaget er han på færde. Og hans husmandsbrug kan stadig være med blandt de fremmeste herovre på den frodige ø, hvor der ellers kræves meget for at være med i fortravet.

Stenbæks far, den gamle fæste-

bonde derovre på Sjælland, plejede at sige:

»Så længe jeg kan ta den store stenstang på nakken og gå foran og sige til folkene: »Kom så«, da går det godt. Men skal jeg først til at sige: »Ta stangen og gå«, da er der en skidt gang i tingene«.

Den lære har sønnen holdt fast under sin lange virksomhed som konsulent.

Han sa ikke: »Ta stangen og gør sådan og sådan«.

Men han gik selv med sit husmandsbrug foran. Tvivlede folk så om værdien af de driftsformer, han anviste, da kunne han blot sige: »Ja, men se selv, det ka nu alligevel betale sig!«

Og endnu kan han gå foran med stangen og sige: Kom så!

Morsø lokalhistoriske Forlag

har udgivet et væld af lokalhistoriske bøger (se annoncen næstsidside)

Brug disse bøger som gaver!

Bøgerne kan købes i boghandelen og hos Morsingboforeningen i København

Nedergaard Foto

VESTERGADE 15 . 7900 NYKØBING MORS

PORTRÆT

INDUSTRI OG REKLAME

Colour-Art Photo

*Dette mærke
er bevis på god
teknisk og kunstnerisk
portrætfotografering
i farver.*

FYRINGSOLIEN!

tænk økonomisk
tank billigt
tanken er
nærliggende

Brændselsforeningen

telefon 72 02 18 - 72 08 33

GULD
SØLV
URE
OPTIK

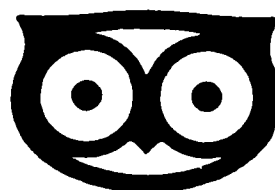
... hos

EJLER CORTSEN

HUGO CORTSEN

TLF. (07) 72 11 33 . 7900 NYKØBING MORS

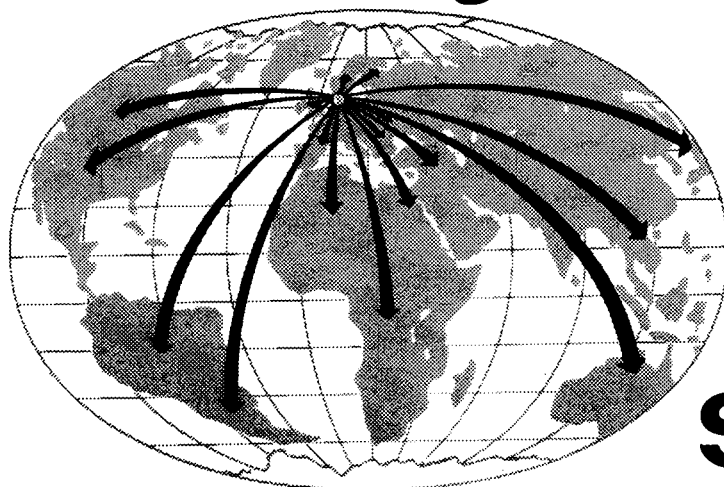

BØGER
FOTO
KONTORARTIKLER
KONTORMØBLER

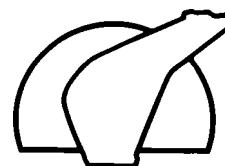
Indenrigsagentur for **SAS**
Ring til ... **72 07 00**
Lis Platz, Algade 1

Morsø Boghandel

Fra Mors og Fur til hele verden

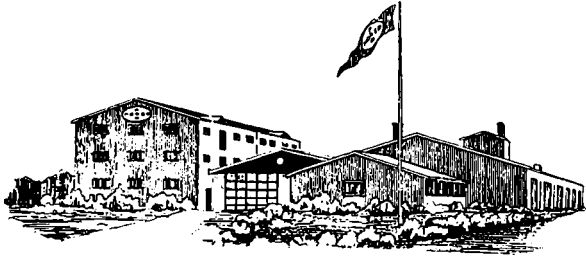

Skamol isolering
sparer energi

skamol

SKARREHAGE MOLERVÆRK 7/8

A/S Morsø Frøkontor

Byens PROFA Farvehandel

Ellingsøe & søn

NØRREGADES FARVEHANDEL

Nykøbing Mors . Telefon 72 05 31 . 72 07 33

Vi ønsker alle

*læsere af »Jul på Mors«
en rigtig glædelig jul og et godt nytår med
tak for den tillid,
der blev vist os i det år, der er gået.
Som i 1985 vil vi fortsætte
i 1986 med tilbud på kvalitetsvarer på alt i
fliser, kantsten, læhegn, trådhegn,
flagstangsfod, dekorationsvaser m.m.m.*

NYKØBING FLISEFABRIK

Bakkegårdsvej 9 . Telefon 07-72 05 11

VILS MØRTELVÆRK

Næssundvej 218 . Telefon 07-72 05 11

H. HANSENs BOGHANDEL

7900 Nykøbing Mors . Tlf. 07-72 17 77

– din bogpa handler

GRUNDLAGT 1855

morsø
bogtrykkeri
offset

JAKOB NYBORG

Havnegade 11 . 7900 Nykøbing Mors
Telefon 07-72 10 44

copco
DENMARK

uhm!!!

Ædel stegekunst
og støbegods hører
sammen

Se copco-programmet
hos forhandleren

*Vi ønsker vore kunder
en glædelig jul og et godt nytår!*

ØSTER
JOLIBY
TOMMERHANDEL a/s

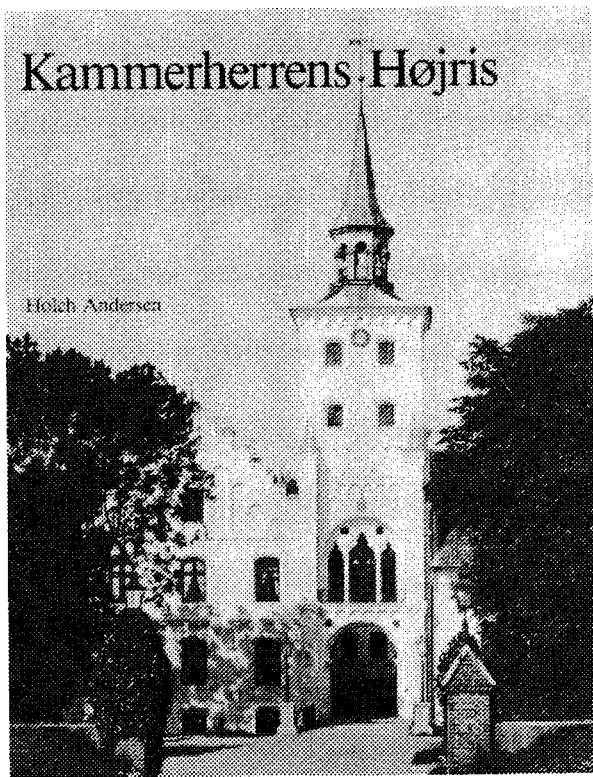
MIDTVEJS
MELLEM
2 BRØER

7950 ERSLEV
TELEFON (07) 74 16 11*

Lokalhistoriske gaveideer!

fra Morsø lokalhistorisk Forlag, Skovgade 17, 7900 Nykøbing Mors

Udkom 1983, pris kr. 148,00
beretter meget levende om kammerherre Steensen Leths tid – med et væld af illustrationer.

Udk. 1975, pris kr. 98,00

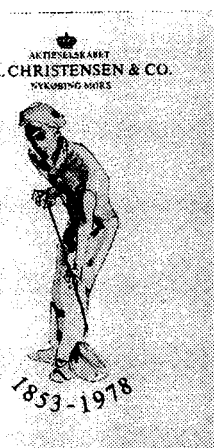
Udk. 1974, udsolgt

Udk. 1976, pris kr. 98,00

Udk. 1978, udsolgt

Udk. 1978, pris kr. 68,00

Udk. 1978, pris kr. 78,00

Udk. 1980, pris kr. 98,00

Udk. 1980, udsolgt

Udk. 1971, pris kr. 60,00

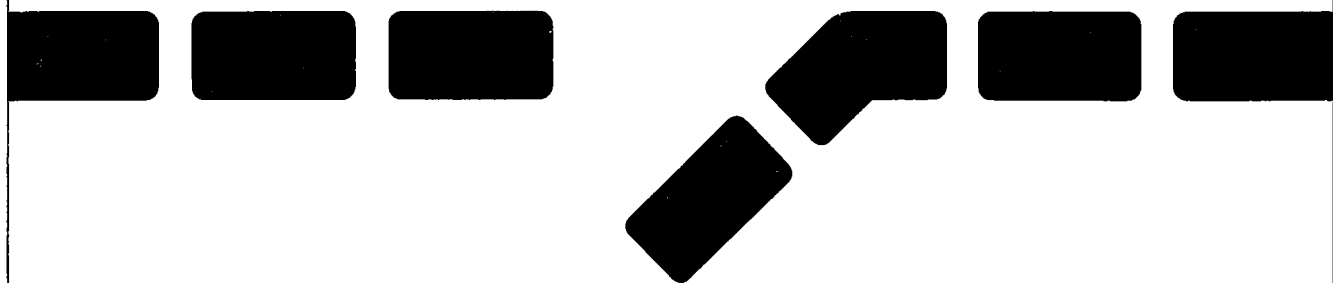
Udk. 1981, pris kr. 128,00

Udk. 1982, udsolgt

Bøgerne kan købes i boghandelen og hos Morsingforeningen, Adalsparkvej 611, 2970 Hårsholm

Kvickly er kvikkere!

Her skal hverken sælges
isenkram, tekstil, madvarer –
eller hverves medlemmer.

Vi har såmænd bare købt pladsen her
for at støtte en god sag og sende dig
en venlig julehilsen fra

Nykøbing Mors . Tlf. 72 13 33